Gavlhuse i Brogade

Brogade var gennem årtier byens fineste strøg.Også før den store brand, hvor der på den østre side lå en række gamle bindingsværkshuse,hvoraf de fleste var i to stokværk og vendte langsiden ud mod algaden.De var smalle, så der var brug for hver tomme i bredden,især hvor en del af huset gik fra til indkørsel.

Husene støttede sig ikke til hinanden,men vendte gavl mod gavl,gavle,der for de største huses vedkommende var pyntet med fløjstænger,og hvis overhæng nærmest hang ind over naboens.Man kaldte dem gavlhuse,selv om de vendte langsiden ud mod algaden.

Tidligere havde man i gårdene klaret sig med et tværhus,som indeholdt bryggerset og lå parallelt med stuehuset i behørig afstand på grund af brandfaren Fire af gårdene langs Brogades østside ses i årene 1600-20 at have fået et sidehus i et stokværk.De lå alle mod nord,fordi indkørslen var i stuehusets sydende.[114)]

Naboen bankede på med sin kårde

Blandt disse gårde var nuværende Brogade 19,som tilhørte borgmester Hans Christensen.På dennes grund var der trods indkørslen også plads til et sidehus mod syd,hvilket blev opført 1626.

Naboen,der ikke selv havde sidehus,påstod nu,at nybygningens tagdryp ragede ind over hans indkørsel,samt at dens stolper ikke fulgte stuehusets. Sagen gik ham imod,og i raseri herover bankede han en dag på borgmesterens dør med sin kårde og indviterede ham på en duel.Der blev stor opstandelse i gården,især fordi borgmesterens kone lå i barselsseng - men der blev ikke lukket op.Hans Christensen skyndte sig efter den store brand at købe brandtomten mod syd,hvis ene tredjedel han selv beholdte,da han igen solgte grunden.[115)] [116)]

Byens ældste gårde

Blandt de ældste gårde var også borgmester Peder Pedersens gård,som lå Vestergade 23-25,og hvis to stokværk høje stuehus var fra slutningen af 1400-tallet..... Det vendte langsiden ud mod gaden - og det havde alle sine vin -

Køge Arkiverne

duer i den østre gavl.[117]

Kompagnihuset

Kompagnihuset,der lå Vestergade 4,og som ældre borgere kunne huske tilbage til 1500-tallet,var også et gavlhus,men her vendte gavlen ud mod gaden,sikkert af hensyn til pladsen.Til gengæld havde det tidligere strakt sig ned bag de tre yderste gårde langs Torvet. Den sidste rest af huset forsvandt 1647,hvor en ny ejer bebyggede hele arealet ud mod gaden uden at spørge om tilladelse.

Der havde tidligere været en smal gang(smøge eller smutte)på begge sider af huset,fremgår det af tingbogen.Den ene,hvor der i årtier havde været slået et bræt for ud til Vestergade,var så bred,at der kunne gå en karl. Oluf Lauritsen Skrædder,der havde boet i byen siden 1576 og i 1617 var flyttet ind i den gård,som Morten Venstremand(Torvet 28) nu boede i,forklarede om nævnte gang; at Husenes Tagdryp faldt mod hverandre nede i samme Gang,og Vandet havde sit Løb ud i Vestergade fra samme".Naboerne klagede først,da det nye hus var opført - og det fik lov til at blive liggende.[118]

En usædvanlig skeltrætte

Et par af gårdene langs Torvets vestside havde i 1634 selv haft deres skeltrætte,og den var ikke helt almindelig.Hvor Torvet 24-26 nu ligger,lå på det tidspunkt to gårde,der tilhørte henholdsvis Alexis Davidsen Hattemager og Christopher Guldsmed.Hattemageren havde planer om at bygge sig et nyt stuehus,men da han havde fælles gavl med guldsmeden,og de ikke kunne blive enige om,hvem gavlen tilhørte,endte sagen ved bytinget.

Hattemageren påstod,at gavlen havde været hans hus følgeagtig siden 1518. Ældre folk,som havde kendt husene i op til 60 år,vidne,at så længe de kunne huske tilbage,var der ikke sket nogle forandringer på husene.Ingen papirer oplyste noget om gavlens tilhørsforhold. Hattemageren tabte sagen,og han fik pålæg om at vise al mulig hensyn til guldsmeden,som havde sin stue op til gavlen,og hvortil hans panel var påslået.[119]

Danske Kompagni

Der er al mulig grund til at forbinde nævnte kompagnihus med Danske Kompagni,danske købmænds gildehus,der havde den hellige Anna som skytshelgen

Køge Arkiverne

efter den beskrivelse af beliggenheden,Franciska Carlsen giver i sin bog.Det hedder her:" 1489 lejede en Køgeborger af Oldermanden i Danske Kompagni en Sct. Annæ Gård liggende østen for samme Kompagni på Hjørnet. De tre yderste gårde langs Torvets vestside betalte ikke jordskyld,og det kan udmærket tænkes, at de har tilhørt Danske Kompagni.

Sten Thomassens Stenhusgård

Tyske Kompagni,der var helliget Jomfru Maria , og hvis segl er bevaret på Nationalmuseet,omtaler F. Carlsen også i sin bog.De tyske købmænds gildehus skulle efter de oplysninger,som er bevaret,ligge ved siden af Sten Thomassens Stenhusgård[120].

Når en gård fremhæves som et stenhus,må forklaringen være,at der kun var få stenhuse 1504,hvor nævnte gildehus omtales sidste gang.1589 var der kun tre stenhuse i byen: præstegårdens gamle stuehus,kapellangården (Kirkestræde 23) og Stenhusgården ved hjørnet af Aastræde(Torvet 11). Noget taler for, at hjørnehuset eller Brogade 6,hvis gadehus strakte sig hen bag stenhuset,var de tyske købmænds gildehus i middelalderen.På den nuværende hjørneejendom hvilede en gammel behæftelse,dat.St.Thomas aften 1601,på 500 sølvdaler[121]. Flere af de danske købmænd havde været fogeder.

1557 klagede borgerne i Køge over, at mange lensmænd,fogeder og skrivere drev udstrakt handel på landet.Om denne trafik blev stoppet vides ikkke, men det er en kendsgerning, at flere af byens største danske købmænd på Chr. 4.s tid tidligere havde været fogeder eller skrivere på de omkringliggende herregård ,bl.a.også på Tryggevælde.

Borgerskabet på Chr. 4.s tid

Blandt de mest fremtrædende borgere var der stadig en del af tysk afstamning.De fleste var fra hansestæderne eller Schleswig-Holsten.Enkelte stammede fra sydligere egne,såsom slægterne Richter(Westfalen) og Katterberg(Sollingen).Der var også en del tyske bybningshåndværkere,som slog sig ned,ligesom også andre håndværk blev rekrutteret sydfra. Holland var kun repræsenteret ved skomagermesteren Gert van Drey(død 1630), som ejede Brogade 22.Om de norske slægter,der var i byen,Schiøller,Gielles Kollendal og Lyder Sivert, må man sige, at de klarede sig godt i konkurrencen.Den kendte borger,rådmand Oluf Sandersen,hvis navn stadig ses over porten i Kirkestræde, var født i Malmø [122].

Køge Arkiverne

Byen hvor alle handlede

Køge var byen,hvor alle handlede lige fra byrådets medlemmer til den fattige kone,som gik rundt og handlede med brugte ting for folk mod en lille fortjeneste.Det kan i denne forbindelse nævnes, at et par af borgmestre - ne ses at have leveret byggematerialer til de bygninger,som byrådet besluttede at opføre. Man byttede varer med håndværksarbejde, eller som bartskæ - reren,hvis regning i ølkælderen gik lige op med de besøg,som kældersvenden havde aflagt hos ham. Der var også skipperen,som førte købmandens skude og aftog sit forbrug blandt de varer,han hjemførte,foruden dem han selv kunne tiltuske sig under sine gentagne udenlandsrejser. Fremmede skippere,som sejlede for egen regning,kunne handle frit med deres varer,når tolden var be - talt. Hestemarkedet blev holdt uden for byen ved møllerne

Butikker kendte man endnu ikke. Folk havde boder foran deres hus.Det var dog især langs Torvet og i Brogade, at disse faste boder var stillet op i tilslutning til et bislag eller en kælderhals.Bagerne måtte kun handle på torvedage fra en bod. Der var ofte strid mellem de handlende på Torvet om bodernes placering,især mellem bagerne.Skomagerne havde fra arilds tid haft den del af Torvet,som lå ud for Nyportstræde og kaldtes Sudertorvet.Heste - makedet blev holdt uden for byen ved møllerne.[123)]

For at slippe for den afgift,som bønderne måtte betale for deres varer ved porten,så borgerne deres snit til at handle med dem på vejen til byen. Der var også penge at hente,såfremt det kunne skjules.Seks borgere blev en dag tiltalt for at have købt lam uden for Vesterport. Nogle havde købt to lam, andre seks. På vagt mod forprang

Øvrighden prøvede gang på gang at stoppe denne trafik med bøder. I 1659 satte man byens tjenere og en vægter til at holde vagt ved portene på torve - dage.De blev lokket med lønforbedringer,dersom de var ihærdige i deres hverv men så de gennem fingre med nogen,f.eks.lod sig lokke af et par kønne pigeøje,ventede der dem tre timer på træhesten.Torvetiden blev nu sat til kl. 9, og ingen måtte før den tid købe lam,gæs,høns eller æg.[124)]

Det var straks vanskeligere,når det var bønderne,som skulle have besked om ændrede torvedage eller tider. Så måtte kæmneren rejse rundt til de forskellige herredsting med bekendtgørelsen.

Køge Arkiverne

Hos de fleste handlende kunne man købe på bog.Endog i ølkælderen blev borgeren noteret.Man betalte en gang om året,og bonden betalte,når han havde fået afsat sit korn.Borgerne var ikke alle lige gode betalere.Den lange kredit gjorde, at nogle sløsede med betalingen.De blev så stævnet ved bytinget, og man gjorde udlæg i deres bohave.Tin-og kobberting havde en salgsværdi i modsætning til møblerne,som folk som regel havde gennem flere generationer.

Skatten skulle betales hvert kvartal.Fjerdingskæmneren hentede en dag et knipleskrin hos en kniplepige i Lille Åstræde ved Vestergade,fordi hun ikke havde betalt sin skat. Det viste sig senere, at hun var fritaget på grund af mandens indkaldelse til flåden,og hun fik derfor sit skrin igen. [125)]

Bønderne var de bedste betalere,men det skyldtes måske den mellemhandel,som fandt sted med kornvarerne og smørret. Visse købmænd kunne have op til 300 bønder som kunder inden for en radius af 30 km. Stevnsboerne handlede mest i Brogade.Denne regel synes at have holdt sig gennem århundreder.Skovboerne og de fra Heden handlede i Vestergade,måske fordi de kom den vej ind i byen.Nørregade var ikke det helt store handelsstrøg.Der boede dog et par store kræmmere nær Torvet. Blandt de sæsonvarer man forhandlede med var bøgemaj.

Adskillige borgere havde svin og smågrise gående i skovene,som hørte under Øster Vallø og Lellingegård .Det var kældersvenden ved Vallø,som stod for opkrævningen af oldengælden,og der var ofte vrøvl med betalingen for smågrisene,som borgerskabet ikke ville betale for. [126)]

Både købmænd,kræmmere og håndværkere havde svin gående i skoven. Kræmmerenken Mette Lolliks,som ejede gården over for Klosterkirkegården ,havde 22 svin og 12 grise gående,engang hun blev opkrævet.Hun kunne ellers godt betale. En murermester havde ved samme lejlighed 6 svin og 9 grise gående og Jacob Smed 11 ungsvin.Der blev handlet med disse svin,når ens eget forbrug var dækket.Man forsøgte alt for at hæve levestandarden.Nogle borgere solgte brød fra deres vinduer.Det var at misbruge købmandsskabet,og bagerne klagede

Byens skovsudlod lå på Gammel Køge mark og kaldtes Krageskoven.Det omtales i 1652,hvor skoven blev synet,fordi der var fundet så mange rodhuggede træer. [127)] I 1666 tales om et vænge (Sørrids vænge) nær skoven, hvor borgerskabet havde heste og kvæg gående. Vænget tilhørte Gl.Køgegård. [128)]

Køge Arkiverne

Hans Buchs regnskabsbog.

Enhver som handlede,enten han var borgmester,rådmand,købmand eller kræmmer,havde en eller flere bøger, hvori han indførte sine regnskaber.Disse regnskabsbøger omtales ofte,og de er vel også ført på forskellig måde. Hans Buch,som foruden at være borgmester også drev en omfattende handel og selv ejede to skuder,havde i 163o et mellemværende med den ene af sine skippere, Rasmus Pedersen, om deres indbyrdes regnskab.Hans Buch,der var indvandret fra Rostock, måtte som bevis på sin påstand fremlægge sine regnskaber helt fra 162o,hvor deres samarbejde begyndte. Det hedder her bl.a.:

" 9.Juli løb Rasmus med den lille Skude,om Gud vil, mod Rostock,og havde jeg skibet ham ind 14o Tønder Rug.Hans Lauridsen havde skibet ham ind 1o4 Tønder Rug ".

Og det hedder videre i tingbogen: " Nok findes på et andet Blad i Bogen en Kopi af de Håndskrifter(kontrakter) på Rugen udborget til Rostock Fastelavn 1621 til Becker Berendt Ranndow,in die langen Strasse,som Ramus Pedersen har anammet. 7.December bekom Rasmus af mig 1 Lest nye Rostocker Øltønder, Stykket 2 Mark og 4 Skilling ",o.s.v.[129)]

Der var som regel et mellemregnskab

Da kræmmeren Jost Korning døde 1649,var der som altid ved disse skifter mange udestående fordringer.Enkelte borgere kom med modregninger: En kone havde toet og syet for ham,men fået 1 pund sæbe til 8 sk. En borger havde kørt 1 td.rostockerøl til Tybjerg. Oluf Slagter havde leveret 2 parter kød. En skrædder erkendte at have modtaget 2 krus og 1 pund læder,derimod havde skrædderens kone haft 2 soldater til indkvartering i 3 uger,og Jost havde lovet hende 1 mark om ugen for hver soldat.Oluf Smed havde overhugget 14 stænger jern for Jost, 11o hug a 2 sk. for hvert tredje hug,desuden havde han lagt stål på en økse.[13o)]

Kapellanen,Mester Hans,krævede en dag Gielles Kollendal (Vestergade 13) for noget skrivearbejde,han havde udført for Kollendal,medens denne lå syg. Men Kollendal mente, at det kunne gå lige op med det korn,malt,humle,hø og andre varer,kapellanen havde hentet i gården.[131)]

Køge Arkiverne

Der oprettes et nyt dansk kompagni

I 1637 blev købmændene enige om at organisere sig. I erklæringen, som er gengivet i rådstueprotokollen, hedder det bl.a.: 21 Borgere kårede, at Oluf Sandersen skulle være Oldermand for dem og andre Medborgere, der ernærede sig med Købmandsskab, og med Retten til at påtale, at ingen Håndværksfolk eller Kræmmere imod Kgl. Majestæts Brev indfaldt i deres Næring".
Kompagniet så ud til at være næsten rent dansk, idet der kun en tyskfødt købmand, Zakarias Lütcken, mellem dem. De store kømænd, som havdeværet længst i byen, var ikke mødt op ved kåringen, deriblandt de to tyskfødte, Erich Helmers, som på det tidspunkt havde boet 17 år på hjørnet af Torvet og Brogade, og Cort Richter, der boede på det modsatte hjørne og havde været i byen i 4o år. Han var gift med Hans Kræmmers enke, Anne Pedersdatter, i hvis gård det meget omtale Køge Huskors fandt sted. 132)

Hollandske opkøbere

Få år senere ser det ud til, at kræmmerne også havde fået tilladelse til at handle med korn ifølge en sag, der blev rejst mod nævnte Zakarias Lütcken. Denne var blevet upopulær på grund af nogle udtalelser og for den provision han beregnede sig ved at skaffe købere til kornet.
Erich Helmers forklarede herom, at en dag kom en hollænder, Willum Brott, ind til ham og købte et parti korn, han havde liggende på sit loft. Derefter rejste hollænderen til København. Zakarias Lütcken havde fået fuldmagt af hollænderen til at afskibe kornet, og han kom også med pengene for de 24 læster korn, men der manglede 1 rdl. for hver læst.
Zakarias havde også været hos Lyder Sivert (Museumsgården) og hos Claus Kræmmer (Vestergade 17) med hollændere, der ville købe korn, og en dag, da han kom nede fra havnen og var drukken, havde han tilbudt nogle borgere et parti salt mod at få provision. Købmand Anders Abrahamsen oplyste (Brogade 17 at en dag kom en skipper fra Bremen for at købe noget malt i følge med Zakarias. Begge bød, men Zakarias pris var 6 rdl. ringere end skipperens. Zakarias tog noget malt i hånden og sagde, at det var både ringe og slet. Anders fik dog den pris, han havde forlangt.

Køge Arkiverne

Zakarias Lütcken svarede til alle disse udtalelser,at han skulle sørge for, at ingen hollændere købte korn af dem,uden at han fik provision. En dag,hvor Zakarias sad i rådmand Jacob Hansens stue(Brogade 18) og nød et krus øl,var de kommet i snak om købmandsskab.Købmanden havde ved den lejlighed udtalt, at hvis han ikke fik fred i Køge,ville han sælge sin gård og flytte til Helsingør.Når hollænderne så kom i sundet,ville han tage imod deres penge og siden rejse til Køge og købe korn for dem.[133] Efter at Saltkompagniet,som en del købmænd og kræmmere deltog i,blev ophævet 1626,var der syv,hovedsagelig tidligere eller nuværende byrådsmedlemmer,som gik med i "Den ostindiske Handel".Men det gik dem ikke så godt. 1636 fik de,eller deres enker i så tilfælde,besked på at møde for en kommission i Roskilde for at redegøre for deres økonomi i anledning af den gæld,de nu var kommet i ved kompagniets ophævelse.

Købmændenes handel

Foruden kornvarer,som var det væsentligste,handlede købmændene også med byggematerialer,salt,humle,bastreb,islandske fisk og jernkakkelovne o.s.v. De fleste materialer,der medgik til opførelsen af Kongens Gæstegård i Vindbyholt 1623-25,blev leveret af købmændene i Køge.[134] De solgte også materialer ved de gentagne reparationer på Tryggevælde.Helt tilHøjstrup ses de at have leveret saltede torsk,vibesild og gråsej.[135]

Tyske flygtninge

Omkring 1638 kom en del tyske flygtninge til byen.Det drejede sig om ca. 15 familier,henholdsvis fra Mecklenburg,Pommern og Sachsen.De søgte ikke borgerskab,men bad alligevel om at få deres egen sjælesørger og et sted, hvor de kunne holde tysk gudstjeneste.Kapellet på Klostergården blev stillet til deres tjeneste,og en tysk præst,Joachim Shiotone,kom herop.[136] I 1642 fik flygtningene en ny præst,Justius Teichmejer.Denne blev samme år anklaget af byrådet for indgreb i sognepræstens,Oluf Bendsens embede, hvorefter præstens kaldsbrev blev kendt usandfærdigt.Han blev dog benådet få måneder efter og blev i Køge,men hvor længe vides ikke.

Medens sagen stod på,bistod den tyske præst ved en begravelse på Klosterkirkegården. Mester Oluf var ikke på talefod med sin kollega,og han bad

Køge Arkiverne

derfor nogle borgere om at spørge præsten,hvem der havde givet ham lov til at prædike om det lig. Teichmejer svarede, at kongen havde givet ham lov,men borgerskabet befattede han sig ikke med.

Tilsyneladende var de tyske gudstjenester meget besøgt.Borgerskabet deltog også,hvilket fremgår af følgende vidneforklaring fra samme sag: Borgeren Jens Michelsen (Vestergade 18) havde for nogen tid siden været til gudstjeneste i kapellet,og han så da, at borgerne Mathias Rokkemager og David Munthe gik rundt med hver sin tavle og samlede penge ind under prædiken.Andre gange havde Cort Richters broder,Hermand Richter, samlet penge ind med tavlen.Denne var af byen sat til at varetage de fordrevne tyskeres interesser.[137)]

Tysk indvandring gennem 5o år

Øvrighedens problemer med de tyskere,der søgte kapellet, var, at ingen af dem havde søgt borgerskab,skønt de havde været i byen i nogle år.De nære handelsforbindelser med hansestæderne gjorde, at man havde intet imod tyskere,blot de indordnede sig under byens forhold.Der var også kommet mange gennem årene,hvilket følgende navne, der omfatter de første 5o år i 16oo-tallet, viser:

Tysk tale på gader og stræder og ved torvedage

Jens Brock,Berner Brede,Cort Richter,Hans Buck,Hermand Klie,Claus Wilde, Claus Thor Smede,Jost Korning,Gert Bergending,Hans Platz,Martin Polschou, Andreas Becker,Wulf Poulsen,Adrian Zeidler,Willum Hintz,Jørgen Køhn,Heinrich Arentsen,Morten Baade,Jacob Ditmar,Jacob Dyster,Sivert Allers,Arent Marsch,Angels Beck,Erich Helmers,Gert Reimers,August Vellow,Jens Riber, Anders Hofmand,Jochum Berend,Frants Isenberg,Johan Voss,Johan Conrat,Hans Krantz,Peder Michelsen,Adam Tappert, Berent Smertz,Jacob Pomeyer,Jochum Sander,Casper Fouget,Jørgen Hauchsen,Zakarias Lutcken,Peder Holtzou,Gregers Hansen,Jørgen von Lubeck,Jacob Meyer,Thomas Rantzau,Laurids Spiel, Jacob Francke,Jochum Schult,Mourits Dreier,Jens Roed,Anders Mathusen,Johan Katterberg og Jochum Slejmann o.s.v. De fleste har vel haft deres hustruer med ved ankomsten til landet,men der gik vel nogen tid,inden familien lærte at tale dansk.Nogle lærte det aldrig,derfor må det tyske sprog have/ noget fremherskende i datidens Køge.[138)] været

Køge Arkiverne

Toldforpagter Gabriel Jacobsens kladdebog

Fire år efter toldforpagter Gabriel Jacobsens død i 1645 (Torvet 9) mødte hans børns formyndere op i retten med en kladdebog indeholdende navnene på omkring 175 borgere,som i henhold til bogen skyldte boet for malt-told-accise d.v.s. told eller accise for malt, som borgerne havde fået malet enten til husbehov eller til at sælge videre.

For bogere,som førte et stort hus, drejede det sig om mange penge, f.eks. blev Oluf Sandersen på Torvet krævet for i alt 96 tdr. til husbehov og 64 tdr. malt, han havde solgt videre. Tolden for 4 tdr. malt var 1 rdl.,medens det samme kvantum malt til hjemmebrygning kostede 1 mark i accise.

En hel del af de borgere,som blev stævnet,var enten flyttet,rømte eller døde i de mellemliggende år.Alle nægtede at betale,fordi skifteforretningen efter forpagteren for længst var afsluttet.Under forhøret kom det frem, at Gabriel Jacobsen hvert år lod kundgøre fra prædikestolen, at ingen skulle driste sig til at hjemtage malten af møllen, uden at man havde hans seddel på, at afgiften var betalt.Møller en havde også fået besked på ikke at udlevere malten uden seddel.

Samtlige borgere blev frikendt,men sagen har alligevel lokalhistorisk interesse,da det tydeligt af denne fremgår,hvor stort et hjemmeforbrug hver borger havde i malt til ølbrygning,selv om der nok har været nogen snyd på grund af den høje told på malt,som skulle sælges igen.

Nufremgår det ikke af listen,om antallet af malt i tønder var for et år, men store tal er det for henved 50 borgeres vedkommende, f.eks.:Hans Hammer 80 tdr.,Erik Helmers 80 tdr.,Hans Plats 64 tdr.,Jochum Schult 40 tdr.,Jens Poulsen 76 tdr.,Giellès Kollendal 96 tdr.,Casper Hansens enke 36 tdr.

Det var blot rækken langs Brogades vestside og ned langs Torvet og Vestergade. Svend Poulsen overfor i nr. 16 brugte 108 tdr. malt til hjemmebryg, velb. Morten Venstrmand på Torvet 40 tdr. o..s.v. Det største forbrug både til husbehov og i videresalg havde rådmand Erik Christensen i gården Brogade 5, 200 tdr. til husbehov og 228 til videresalg.[139)]

Køge Arkiverne

Alle havneudvidelser måtte foretages på nordsiden af åens udløb,idet Vallø ejede sydsiden.Stormflod ødelagde gang på gang brokisterne og fyldte havnen med sand. I juli 1631 tog øvrigheden en del borgere med på råd for at høre deres mening om,hvorledes man bedst kunne forebygge ødelæggeserne ved de gentagne storme, fordi der ikke måtte bygges på den sømdre side,som tilhørte Vallø. Hertil svarede borgerne, at dersom byen ikke kunne få tilladelse til at sikre havnen mod syd,måtte man betale Vallø derfor.

Først i januar 1632 blev arbejdet med at sikre åens syside udbudt til fortingning.Det drejede sig om 6 brokister,der hver skulle være 2o alen lange, 7 stokke høje"og lige så brede som de øvrige". Brokisterne skulle være opsat ved åstedet "inden Philip Jacoby førstkommendes".Det påhvilede også håndværkerne at rense åbredden og fylde sten i kisterne. [140)]

Eksporten og importen i 1645

Borgerskabet var i høj grad afhængi af deres havn,som var den eneste forbindelse til udlandet,de kunne tillade sig at benytte,da det var altfor besværligt at rejse over land. Dertil kom eksporten og importen. I 1645-46 udførtes 6586 tdr.malt og 47oo tdr. byg, hovedsagelig til Norge, men også en del til Holland.Importen omfattede flere lande.

Fra Lübæk kom glas,stangjern,tagsten,lybsk øl,hamp,hør,tobak samt en særlig slags brød.

Lüneburg leverede salt,Flensborg:jydepotter,Gulland: tømmer,Norge: saltede sild,torsk,sej,tran,tjære og fyrretræ. Fra Rostock kom: Øl,humle,pærer og hvidkål.

Norske,lybske,hollandske og svenske skippere kom i deres skuder,jagter og galioter med gods til Køge eller sand som ballast og fik hovedsagelig malt og byg om bord igen. 95 % af det udenlandske gods blev aftaget af borgmester og rådmændene samt købmændene,der havde eneret på handelen. De resterende 5 % var bestilt af købmænd i Roskilde.

Køges egne skippere deltog også livligt i fragterne,men sejlede som regel i fast fart mellem bestemte havne som: Christiania,Bergen,Trondhjem,Lübæk, Rostock,Malmø og København. Foruden malt og byg,der var langt den største part,udførtes der også rug,ærter og havre,og man solgte lidt byggryn,bog - hvedegryn,gåsekød og røget flæsk. Til Lübæk afgik af og til nogle øxne og små heste.[141)]

Køge Arkiverne

Et søvant borgerskab

Det var meget almindeligt, at en borger,der havde gjort en handel i en hansestad, rendte på et bysbarn ved byens brygge. Claus Kræmmer(Vestergade 17) og kræmmeren Jørgen Hauchsen (Nørregade 1o) blev i 1637 tiltalt for at have ført noget hamp ufortoldet ind. Hampen var købt i Hamburg og kørt med vogn til Lubeck,hvor Jørgen Hauchsens skude lå. Der foregik en livlig handel i Køge havn.Skippere. fra Rostock og Lubeck købte varepartier op i deres hjemby og solgte dem på havnen i Køge. Køberen måtte så selv sørge for transporten.[142)]

Borgerskabet medførte visse forpligtelser

Byens øvrighed holdt nøje kontrol med,at folk,som påbegyndte et erhverv, også løste borgerskab.Samtidig forpligtede man sig til at blive i byen i en vis årrække. Ønskede man inden for det tidsrum at flytte til udlandet, tilfaldt ifølge loven en sjettedel af borgerens gods og formue staden. Christopher Schrøder,som i 164o ønskede at bosætte sig i Rostock,mødte i den anledning op i rådstuen og forklarede,at han kun kunne give 12o slette daler på grund af sin gæld og udgifterne til rejsen. Ved et nyt møde på rådstuen kom han dog af med betydeligt mere,ligesom han forpligtede sig at betale yderligere,dersom hans gods og formue viste sig at være større ved afrejsen.[143)]

Forbruget af tysk øl

I 1647 kom det på tale at forbyde importen af tysk øl.16 borgere var i den anledning kaldt op på rådstuen,for at man kunne høre,hvorledes de stillede sig til spørgsmålet. Det fremgik imidlertid af mødet, at ingen af dem havde råd til at købe eller forbruge tysk øl på grund af deres ringe næring og de mange indkvarteringer. Enkelte borgere købte til tider en tønde tysk øl for at have lidt i forråd,dersom skulle komme en fornem gæst.Derimod bryggede alle,som formåede at indkøbe en tønde malt eller mindre øl til deres eget forbrug og husets fornødenhed. I erklæringen hedder det videre: Næsten alle Borgere handler med Bønder og derfor endelig må vende Bønderøl i Kande og Pottemål,når de deres Huse med deres Varer søger,ellers vendes de fra Huset "[144)]

Det skete ofte, at en borger rømte i stedet for at framelde sit borgerskab.Da man i 165o foretog en undersøgelse,viste det sig, at 5o borgere i løbet af 5 år var rømt eller døde i armod. [145)]

Køge Arkiverne

Byens ølkældere

Byens ølkældere lå gennem mange år på hovedstrøget: Nørregade -Brogade og blev som regel drevet på kældersvendens regning. Der var over en årrække otte,og når man kender deres eksistens, er det fordi visse borgere var kommet i gæld til kældersvenden eller på grund af slagsmål eller anden uro i gaden. Kældersvenden sørgede selv for justitsen indenfor sit område. Blandt de kældere,der oftest omtales var Søren Jensens kælder i den nuv. museumsgård.Det var mest håndværkere som: skomagere,hattemagere,pottemagere og skræddere, der kom her.[146)]

På hjørnet af Torvet og Brogade lå Erich Helmers kælder, og blandt de gæster,der kom her,var bartskæreren Herman Rode, som engang var kommet til at skylde for diverse drikkevarer. Han blev stævnet ved bytinget, men forklarede, at når han ikke havde betalt var årsagen en modregning på et tilsvarende beløb.[147)]

I gården nuv. Brogade 1 lå Karen Hansdatters kælder,som hun drev gennem årene i sine tre ægteskaber med henholdsvis borgmestrene Søren Knudsen, Hans Christensen Humble og Laurids Knudsen. Hendes gæster kender man ikke. De må have betalt til tiden.Derimod var de meget støjende og berusede,når de forlod kælderen. Der forligger dog en enkelt sag om en gæst derfra:

Købmand Troels Andersen,der ejede gården Brogade 11,sendte få dage efter den store brand i 1633 sin dreng hen til rådmand Hans Christensens af - brændte gårdsplads med hest og vogn, for at drengen kunne hjælpe til med oprydningen. Men drengen forlod hest og vogn og satte sig til at drikke i Karen Hansdatters kælder med det resultat,at han slog hestene, da han endelig nåede hjem igen. Sagen kom for bytinget,hvor drengen blev straffet med "Kælderen og Tønden" i to dage og nætter.[148)]

En sag i tingbogen viser, at Hans Humble og Karen Hansdatter lod deres tjenestefolk hente vin og tyskøl i stadskælderen.Nogle gange betalte de, andre borgede de kun.Efter Humbles død mødte kældersvenden op med en stor regning,som enkens nye mand,Laurids Knudsen,måtte vedkende sig.[149)]

Mads Ravn i Brogade 5 havde også sin ølkælder.[150)] Efter branden,hvor en stor del af byen lå i ruiner, hørte man ikke meget til kældersvendenes

Køge Arkiverne

gæster, men efter en del år dukkede de op igen. Der tales nu om købmand Jens Ribers kælder (Brogade 23),hvor der også før branden havde været kælder på stedet. Man hører også om Hans Jørgensens kælder i Brogade 16 b.

Erik Christensen,den tidligere skriver fra Tryggevælde,som overtog Mads Ravns gård, fortsatte med at drive ølkælder. I 1642 anmeldte hans kælder - svend købmand Hans Jørgensen for at holde nattesæde.Det var netop i den tid, hvor ølkældrene skulle lukkes kl. 9 på grund af krigen. Kældersvenden havde set tre af latinskolens personer forlade Hans Jørgensens kælder ved 12 tiden om natten.Det var en dobbelt forseelse,idet skolens personer slet ikke måtte kom i ølkældrene. Der var ingen tvivl, for han havde tydeligt set dem gå hen ad Brostræde i deres lange kapper.[151)]

I Nørregade omtales Hans Bagers kælder og Lyder Siverts (Museumsgården). Der var også ølkælder overfor i Hans Bartskærs tidligere gård hos Cort Richter. Torvets østside havde tre ølkældere,nemlig Johan Katterbergs i nr. 3, bartskæreren Johan de Voss i nr. 7 og handelsmanden Mourits Dreyers i nr. 9. Endelig havde borgmester Hans Christensen i Brogade 19 kældersvend.[152)]

August Wellov,der 1631 fik bevilling som tolder,overtog samtidig stadskælderen under rådhuset. Han måtte ifølge bevillingen både skænke rhinskvin, franskvin og spanskvin,dog ikke i samme kælder. Udskænkningen af rhinskvin måtte ikke foregå i samme kælder som de to øvrige vine[153)]. De forekommer en sag, hvor Aug. Wellov med hårde ord anklager en murersvend for at have overfaldet ham med en murerhammer (tingb.1637,61).

Selv præster kunne godt lide øl

Kældersvenden i stadskælderen,Christen Pedersen, leverede i 1661 rådmand Hans Platz(Brogade 18) 18 kander rostockerøl og ½ pot rhinskvin,men da det trak ud med betalingen,måtte svenden kræve ham, og han siger i sin henvendelse, at det var om vinteren,hvor Hans Platz havde besøg af sognepræsten hr. Jens Christensen fra Store-Heddinge, hr. Niels i Karise,vin - handler Hans Pedersen fra København og kræmmeren Lyder Siverts i Køge.[154)] Samme år stillede kræmmeren Jørgen Koch i Lubeck 2 pund tobak ned i stadskælderen til forhandling,uden at kældersvenden havde bestilt det.Men da det ikke blev solgt, ville svenden ikke betale tobakken[155)].

Køge Arkiverne

Nøglen til bommen over åen

Tingbogen beretter 18/12 1626 om en episode med nøglen til bommen over åen fra de år, Mads Ravn var tolder. Borgeren Mikkel Thomsen vidnede ved tinget, at for nogen tid siden kom en hollandsk styrmand ind i Mads Ravns stue en aften ved 8.tiden og bad om nøglen til bommen.Ravn sagde nej,for han ville ikke åbne bommen så silde.

Dermed gik styrmanden,men lidt efter kom kaptajnen på bøjerten og begæ - rede nøglen,men Mads Ravn sagde igen nej.Skipperen sadte sig nu ved bordet og begyndte at pukke på sin ret,og da han vedblev, rejste Mads sig fra bordet "og vilde lade ham uden for Døren". Mikkel rejste sig også,men da sagde Mads: "Gør ham intet ondt".Skipperen forlod nu selv stuen, men da han kom ud på gaden, råbte han højt og overskældte Mads Ravn på det værste.

Med få års mellemrum lod byrådet bådehjemmehørende og fremmede skuder og færger registrere, f.eks. 11/3 1631 ifølge rådstueprotokollen:

Hans Bucks	34	læster
Morten Michelsens	34	-
Cort Richters	16	-
Skipper Olufs	28	-
Frantz Hammers	24	-
Povl Mogensens	12	-
Anders Tømmesens	4	-
Anders Abrahamsen	5	-
Jens Nielsens	5	-
Rubartz	16	-
Hermand Klies	6	-
Søren Kræmmers	20	-
Niels Christensens	9	- (ligger i Bleking)
Fremmede skuder:		
Rostock	34	-
Hobro	24	-
Saxkøbing	4	-

9/3 1641 forekommer følgende:

Hans Bucks	12	læster
Jørgen Hauchens færge	28	-
Jacob Sønderborgs	9	-
Oluf Andersens	6	-
Povl Mogenssens båd	4	-
Cort Richters	16	-
Morten Hansens	15	-
Anders Læssøes	8	-
Anders Abrahamsens	8	-
Zakarias Lütckens	11	-
Jacob Tømmermands	9	-
Jens Nielsens	5	-
Daniel Pottemagers	3	-
Niels Skræders	2	-
Hans Svendsens	11	-
Claus Richters båd	5	

Køge Arkiverne

12 borgere fik 15/9 1668 til opgave at måle vanddybden i havnen.Det hedder her bl.a.: At vi straks skal begive os til Køge Bys Havn og der erfare,hvorledes Dybet nu befindes.Derefter følger borgernes navne og videre hedder det: Da haver vi alle samtlige været udi Aaen,saavel som udenfor, desligeste uden for Bolværket paa Revlen og befindes som det rette Løb, som skibsrummene indløber nu ved Middelvand 3 sjællandske Alen,inde i Aaen mellem begge Bolværkerne 3 Alen ringere et Kvarter paa det aller grundeste.Saa ingen af os kan mindes bedre Dyb i nogle Aar haver været.
Endnu befindes altsaa at den søfarende Mand for Dybhedens Skyld ikke kan have sig derover at besværge nu mere end tilforn,og ej heller haver vi hørt nogen søfarende Mand haver beklaget sig for Havnens Dybhed". (Tingb. 22/9 1668).

Årene fremover skabte tilsyneladende ingen forbedring i havneforholdene, efter hvad rådstuebogen beretter: Udførelsen af brænde til den betrængte hovedstad skulle 1808 over Køge,hvorfra brændet blev transporteret ad søvejen.Der var fastsat en afgift på 48 sk.pr. favn,men denne ønskede kommission for Københavns forsyning med brændsel at få nedsat.
De eligerede mænd i Køge mente ikke, at havnen kunne tåle et nedslag i disse indtægter. Efter deres forklaring var havnen forhen i en sådan forfatning, at end ikke en båd med 8-1o tdr. korn kunne komme ud på reden.Nu var der dog ved daglig vande 4 1/2 fod,således at fladbundede fartøjer kunne komme ind og indtage en del af deres ladning. Byens indvånere havde i afvigte år lidt meget ved fjendligt overfald og indkvartering.
Vallø gods ville intet sælge,så brændselet måtte transporteres af bønder fra Svenstrup og Skjoldnæsholms skove,hvis ejer,major Neergaard,havde truffet aftale med nævnte kommission.Der var også mangel på brænde i Køge,hvor man måtte klare sig med fagotbrænde,idet man ikke kunne formå bønderne ved Svenstrup at komme med det,selv mod høj betaling.De havde rigeligt arbejde med deres kongerejser samt transportere major Neergaards brændsel, der også var pligtsarbejde.
Teodor Gliemann skriver i sin beskrivelse over Køge 1821:Tidligere havde byen ingen havn,men 1799-1807 anlagdes en kaj langs nordsiden af åmundingen.De 8 fartøjer,byen ejede, ødelagde englænderne i 1807.

Køge Arkiverne

Strid mellem naboer

Kræmmeren Peder Jørgensen,som ejede gården Brogade 3b, var ellers begyndt så godt.Han købte 1625 det store vænge ved Hestemøllestræde,og regnedes som ejer af dette blandt byens spidser. Efter al sandsynlighed var det drukkenskab,der slog ham ud,desuden var han nabo til den berygtede borgmester Mads Ravn i Nr. 5, med hvem han levede i stadig uvenskab. Kræmmeren døde i 1642, og der var intet til gælden.[156] (Nuv. Brogade 3 var oprindelig to grunde,derfor 3 a og b.)

Uvenskabet mellem Mads Ravn og Peder Jørgensen begyndte 1625.De boede gavl mod gavl,og begge huse var i to tokværk. Kræmmeren påstod, at Ravns gavl hang ind over hans gavl med sin fløjstang,desuden havde Ravn ulovligt ladet indsætte en dør "af sin Sal" ind mod kræmmerens gård,foruden den der var i forvejen. Kræmmeren tabte sagen,men få år efter anlagde han en ny mod sin nabo.[157]

Lille hul,stor retssag

Mads Ravn havde en badstue nederst i sin gård,og når familien havde benyttet den,løb vandet gennem et lille hul i plankeværket og ind til kræmmerens spildevandsrende.Samme lille hul mellem naboerne blev i 1633 til en større retssag.

Kræmmeren mødte med lo vidner,hvoraf flere var så gamle, at de kunne erindre hullet helt tilbage til 15oo-tallet.Ravn stillede med lige så mange vidner,men ingen af dem havde nogen sinde bemærket hullet i plankeværket,som derfor måtte være af nyere dato. Kræmmeren krævede erstatning for den skade han havde lidt gennem årene på grund af vandet fra badstuens afløb,men tabte sagen.[158]

Efter denne sag blev kræmmeren endnu mere bitter på Mads Ravn på grund af de mange falske vidnesbyrd, Få måneder efter gik han en dag frem og tilbage foran Ravns dør og råbte,medens han truede ad døren med knyttede hænder: "Du har tjent Kongen,som du vedst vel.Dit Barn ligger begravet på Højelse Kirkegård. -Er du en retskaffen Mand,da kom herud,så skal jeg handle med dig".

Aret efter var det galt igen.Ravn havde stævnet kræmmeren,fordi denne var gået frem og tilbage foran Ravns bod, fægtende med armene og havde råbt og skreget:" Grød.Grød,med hamburgerøl på ". Skomager Holden Sørensen, der

Køge Arkiverne

arbejdede med tre svende i boden foran Ravns gård,forklarede,at kræmmeren havde sagt:"Jo mere, de forbyder mig at råbe,jo mere,råber jeg. Må jeg ikke råbe Grød,Grød,råber jeg Kål,Ærter og Flæsk - er det ikke god Kost ?"

Blandt vidnerne,som var indkaldt, var skrædderen Peder Stigsen,der boede overfor i nr. 8,dennes kone,hendes moder og familiens tjenestepige, samt rådmand Gregers Hansens karl fra gården Brogade 3.[a] Ifølge disse vidners forklaring havde kræmmeren fortsat den følgende aften med at råbe foran Mads Ravns bod:

Klokken var 9, da han gik og råbte foran boden.Derefter satte han sig ind i Peder Stigsens bislag.Skrædderen gik ud ad bagdøren og hen på de afbrændte pladser,fordi han ikke ville tale med kræmmeren,når denne var drukken.Der sad nogle bønder i skrædderens stue,og henvendt til dem spurgte kræmmeren, hvilken mad de spiste,og ikke også de åd grød,kål,ærter og flæsk samt vælling ? Heri gav bønderne ham medhold.

Peder Jørgensen bad nu om en pot øl,og konen tappede lidt i et krus,som han kun nippede til. Derefter forlod han bislaget,og han kom også godt over rendestenen.Tjenestepigen så,da han gik over gaden, at han tog vejen over mod Gregers Hansens dør,men så kom karlen op fra sin husbonds kælder.Kræmmeren gik derfor hen til en vogn,hvorpå der sad en bondekone, og spurgte , hvilken kost,de brugte hjemme i hendes hus,og om grød med hamburgerøl på ikke smagte godt ?" Jo, det smager vel,hvem der kan formå det ",svarede konen.[159)]

Mads Ravns datter,Margrethe, døde i januar 1634 efter at være forgivet med rottekrudt. Ravn nægtede ethvert kendskab til ugerningen,men pegede på sin kone og tjenestepige,der begge blev indsat i Blåtårn. To måneder senere førtes han også til Blåtårn, anklaget for at have deltaget i mordet.Fire borgere kautionerede imidlertid for ham, og han var hjemme igen efter lo dages forløb.

Kræmmerens mærkelige opførsel med at opremse al den gode mad,man fik til daglig, skete få dage efter Mads Ravns hjemkomst fra Blåtårn.Måske var det en hentydning til, at man som fængslet kun fik vand og brød.

a) Brogade 3 bestod oprindelig af to gårde. A lå nærmest apoteket.

Køge Arkiverne

Kræmmeren var ofte gæst hos rådmand Hans Humble,som ejede gården,hvor apoteket nu ligger.Der var kælderstue i gården,men Humble opvartede selv honette folk i sin forstue.Datidens køgensere var ofte voldsomme i deres adfærd.Det var stærke ord,man brugte om hinanden.Kræmmeren var også noget kvindekær, men ikke selv videre attråværdig efter Humbles hustrus,Karen Hansdatters, udtalelser.Hun havde tidligere været gift med borgmester Søren Knudsen,som døde 1632,og Humble kom ved at ægte enken i besiddelse af gården.

Kræmmeren og Karen Hansdatter var uvenner,og da han en dag i hendes stue foreslog, at de skulle være venner,svarede hun: "Gid Fanden være din Kone, og gid alle dine Koner får Skam uden den ærlige Kvinde,du har hjemme !. "Din Trolddjævel og Hore", råbte kræmmeren,"jeg har fem Artikler på dig ".

Peder Jørgensen henvendte sig nu til Humbles broder,Erik Christensen,som var til stede,med nogle nedsættende bemærkninger,men da broderen svarede, at den tale skulle han ikke føre i dette hus,gik kræmmeren helt amok.Karen Hansdatter løb ind i nabogården efter hjælp,men i det samme kom Humble,som greb et mangletræ fra væggen "og gav Kræmmeren barsk på i Hoved og Krop", så han måtte bæres hen til sin gård.

De skændtes på latin

Kældersvenden,der var kommet op ved støjen, kunne ikke forklare,hvad samtalen havde drejet sig om,fordi de skændtes på latin.Fa dage efter gav Humble og kræmmeren hinanden hånden i retten og lovede at leve i fred.Episoden fandt sted i 1635.[160]

Foragt for retten

Kræmmeren havde også Mads Ravn i tankerne,da han en dag i 1637 udtalte, at der var ikke mere ret i borgmester og råd end i en hund.En anden dag råbte han på gaden:" Ravn ligger i Graven,Enevold bor på Torvet.Han får vel også Skam med ". Det var borgmester Enevold Brockmand,han hentydede til.Denne var en af de fire borgere,som under sagen var med til at holde hånden over Ravn . Der var flere vidner på,at kræmmeren også havde sagt,at hvor Enevold kommer, der kommer han mere fra,at han kan smøres med en rosenobel,3 eller 4, end han kommer for at defendere retten.Under sagen i retten undskyldte kræmmeren sig med,at han den dag var fortumlet i sit hoved efter en rus,som

han

Køge Arkiverne

ikke havde sovet ud,og efter flere retsmøder blev kræmmeren frikendt.Det viste sig senere, at han havde givet Enevold en håndskrift på 35 dl. for at blive retssagen kvit.

Flere gange viste Peder Jørgensen ligefrem foragt for retten. Han havde en gang,hvor han var tilsagt,taget en skammel med,som han satte sig på og begyndte at stange tænder med en kniv.Kræmmeren døde i marts 1641 og blev begravet i kirken.Formodentlig havde han tidligere betalt for gravstedet, for hans bo dækkede langfra gælden.[161)]

Mester Herman Rode

Bartskæreren,Mester Herman Rode, var også blandt dem,der råbte efter Mads Ravn på gaden.De boede før branden i 1633 over for hinanden i Brogade Ravn led af en alvorlig kønssygdom, som Mester Herman behandlede ham for, men Ravn var ikke meget for at betale.Enkelte borgere gik lidt hårdt til kruset,og blandt disse var Mester Herman,som en dag,da han kom hjem,stillede sig op i sin gadedør og råbte over mod Mads Ravn: "Mads Ravn, du est en forstokket Skælm og en lumpen Hund.Der farer en Djævel i dig ".Ravn anlagde sag mod bartskæreren,for sådanne udtalelser kunne han ikke have siddende på sig,men Mester Herman klarede sig som så mange andre med en undskyldning på grund af sin beruselse nævnte dag,og han tog ordene til sig igen.[162)]

Ravn så helst,at ingen fik kendskab til hans behandlinger hos Mester Herman.Engang,da han skulle prøve en ny medicin,som bartskæreren samme dag havde hentet i hovedstaden,havde de aftalt,at Ravn skulle vente på ham i Mette Lolliks bislag over for Steens boder i Vestergade.

Det var aften, da Ravn var på vej ned ad Vestergade for at træffe Rode. Da han nåede kirkegården,kom han pludselig i tanke om, at han havde glemt sine handsker,og han bad derfor drengen,som kørte for ham, at køre hjem i Brogade og hente dem. På den måde blev han alene med bartskæreren.

Mødet i skoven ved Boholte

Første gang,Mester Herman havde behandlet ham,var ude i skoven mellem Gammel Køge og Boholte.Ravn gik ud ad Vesterport og Rode ad Broport,og så mødtes de under en ellebusk i skoven.Mads tog sin trøje af og lagde den i

Køge Arkiverne

busken,lod bukserne falde til jorden,holdt skjorten sammen forneden og sagde til Mester Herman:" Hjælp mig,for Guds Skyld, at jeg fattige Mand kan få mit Helbred igen ". Derpå foldede Mads sine hænder,løftede dem op mod himlen og bad,så sandt Gud hjælpe ham,at han ville give Mester Herman loo rdl.,dersom han kurerede ham.

Efter behandlingen i skoven havde Mester Herman sagt, at Ravn skulle blot nikke over til ham fra vinduet,når de skulle ud i skoven igen,men bartskæreren fik aldrig sine loo rdl.[163)]

Ravn havde også engang udsat en kirkens tjener for ærekrænkende ord og voldelig overlast. Sagen blev bilagt ved en sammenkomst i Højelse præstegård,hvor Ravn gav ham en undskyldning for sin opførsel.[164)] Kræmmeren Peder Jørgensen sagde om Mads Ravn, at han påførte fattige folk adskilligt klammeri,og han var også skyld i hans (kræmmerens) hustru "fik den Hoven,formedelst den Sag om Badstuen ".

Mads Ravns død i Blåtårn

Det må have været til stor lettelse og tilfredshed for Peder Jørgensen, da Mads Ravn i august 1635 på ny blev ført til Blåtårn og denne gang idømtes dødsstraf for sin deltagelse i mordet på datteren. Den tidligere råd - mand havde en vis evne til at påvirke folk. Fire vidner,som han fremførte ved sagens sidste behandling, blev kasseret,fordi de ved tidligere lejlighed havde svoret falsk.[165)] Det må dertil bemærkes, at det var ikke de fire fremtrædende borgere,som i første omgang havde borget for hans løsladelse,nem - lig borgmester Enevold Brockmand og dennes svogre(Rasm.Pedersens svigersønner fra borgmestergården i Vestergade)

Mads Ravn døde i Blåtårn inden dommens fuldbyrdelse. Tre bartskærersvende skar ham op for at finde årsagen, men forgæves.[166)] Hans falskhed,griske og onde gerninger er uden sidestykke i byens historie,thi hvad kunne få en fader til fuldkommen at vende ryggen til den smerte og angst, han påførte datteren ved at lade hende indtage giften. Kort før hans død blev hans kone og tjenestepige halshugget på slotspladsen foran Blåtårn.[167)]

Køge Arkiverne

Boet efter Mads Ravn

Gården i Brogade blev efter hans død stænget efter alle kunstens regler, og da man i januar 1637 endelig skulle til at beskæftige sig med bohavet, måtte man have en smed til at brække låsene op. Der var meget at ordne,inden man havde fået samling på rækken af debitorer og kreditorer. Borgere blev sendt til København og Helsingør for at give kald og varsel angående gælds - fordringer, andre til Valdbygård og Hesselholm.Ravn ejede hovedgården Ormellegård i Skåne.Der måtte derfor sendes bud derover med breve angående fæstegårdenes landgilde.

Det blev pålagt byfogeden at foretage visse reparationer på Mads Ravns ejendomme i byen,bl.a. fornyede man gærdet omkring gården Ravnsborg uden for Nørreport og tilhørende vænge,hvotil medgik 2350 enebærstager foruden tjørn. Slotsherren og Erik Bagger,Bodil Madsdatters formynder,tog ved den første registrering et værdifuldt smykke af forgyldt perlemor til side for at lade det restaurere.

Ravn ejede foruden Ravnsborg to gårde i byen, 4 boliger ved stranden og den åbne gård i Kirkestræde med sine 13 boliger, en vejrmølle uden for Nørreport samt 4 stolestader.Byen bekostede også rengøring af Mads Ravns gade - plads i Brogade,hvor 9 læs skarn blev kørt bort. Nogle bøsser,musketter og pistoler, han ejede, blev sendt til rengøring for rust. 2 køer blev sendt til Vallø,fordi der var betalt for græsning for dem indtil påske.

Ved den første registrering udså datteren af 2.ægteskab,Bodil Madsdatter, bistået af sin formynder, det bohave og de smykker,hun kunne tænke sig at overtage,og derblev ført en fortegnelse herover. 14 uger senere foretog 8 "Dannemænd" den sidste registrering. Jens Fogedsvend måtte i de forløbne uger opholde sig i gården for at bevogte godset. Men hvorledes havde nu denne borger,der på det sidste blev frataget sin værdighed som rådmand, indrettet sig:

I forstuen fandtes en harnisk, et stort slagsværd og en slagbænk,og på væggen hang 2 hjortetakker.

I stuen,hvor der var panelværk og kakkelovn,hang en messinglysekrone, som vejede 26 kg, 3 messinglyscarme, 15 hjortehoveder og 14 store kontrafejer, dertil kom 5 bænke og et bord.

Køge Arkiverne

I den store sal,hvor der var åben kamin med brandbukke,fandtes et bord med udtræk og 4 løvehoveder forneden,2 mindre borde, 6 bænke og 2 store hollandske bagstole.Store kontrafejer af kongen,dronningen og prins Christian prydede væggene tilligemed 11 små fyrstelige kontrafejer og 14 "ukendte"tavler.En messingarm med 2 lyseplader var fastgjort i væggen ved et spejl.

Blandt den lille sals bohave kan fremhæves 3 danzigerstole,3 bænke, 1 rødmalet seng med et bjerg af sengetøj og en sortmalet kiste med forskelligt dækketøj. Her var også åben kamin. Blandt det bohave,som datteren havde udset sig,og som skulle følge hovedgården, var et udskåret sengested,boets mest værdifulde møbel. Der nævnes desuden "Grevens kammer",der kun indeholdt en seng med sengetøj.

Blandt boets øvrige værdigenstande var ialt 415 lod hvidt sølvtøj,som bestod af 5 sølvkander,hvoraf to var til 2 potter og hver vejede 1500 gr,dertil kom forskellige bægre,skeer og saltkar samt sølvlågene til 3 hollandske stenkrus.Af guld blev registreret en kæde med 16 led, en guldsignet med blå safir og et lille stykke guld med Jesu navn. Mads Ravns musket med indlagt perlemor og ben kan også fremhæves samt en daggert med forgyldt fæste.

8 borgere havde håndpanter liggende i form af guldarmbånd, guldringe med diamanter og et guldmarkstykke i croneguld samt et smykke med 11 små diamanter.Endog en kåbe og 3 stk. storlagen med kappe havde Ravn taget i pant for et lån.

Om Mads Ravn er der kun til slut at bemærke, at han havde så mange personlige ejendele med sig i Blåtårn,så byen måtte betale en vognmand for at transportere dem til Køge.[168]

Køge Arkiverne

Tjenestefolkenes udsagn var med til at fælde Mads Ravn

Historien har ofte beskæftiget sig med sagen om Mads Ravns datter,Mar - grethe, der blev forgivet med rottegift. Der var indtil det sidste tvivl om Mads Ravns egen deltagelse i mordet.Selv slotsherren NielsTrolle til Trollesholm var i tvivl. Ravn var i marts 1634 ført til Blåtårn,men løs - ladt igen 6.april mod kauktion. Imidlertid gik sladderen i byen,og i maj 1635 blev sagen på ny taget op ved bytinget. Nye vidner blev afhørt i over- værelse af slotsherren, bl.a. gårdens tjenestefolk, hvis udtalelser var medvirkende til at Mads Ravn atter blev ført til Blåtårn.

Tingbogen siger 11/6 1635:

" At da kan vi rettere kende,end Mads Ravn for så vidt herudi findes skyldig,end og han ingen Håndgerning gjort haver, at haver været en Med- virker Høller og Døller, og gerne set sin Datters Død og Omkommelse,og er for det skyldig sin Fred at miste ".16 nævninge bekræftede ved at lægge hånd på tingbogen den afsagte dom.

Det er svært at give et samlet billede om situationen omkring Margrethes død 22.januar 1634. Karen, Mester Hansis(kapellanens hustru) forklarede som vidne, at en tid før hun blev syg var hun i kirken og stod i samme stol som Margrethe. Denne havde en tid forinden været syg af småkopper og spurgte Karen om råd derfor."Jeg kan hverken smage eller lugte",sagde Margrethe, hvortil Karen svarede: " Ved Eders Fader og Moder ikke Råd derfor ". Kapellanens hustru havde også set Margrethe efter hendes død og forklarede herom, at hun var dejlig og hvid,som et lig bør være og var fluks dejligere end da hun levede. Stedmoderen, Alhed Clausdatter,havde altid været god ved hende som det var hendes eget barn, og da de bar Mar - grethe ud til sit lejested, da græd Alhed, "så hendes øjne derved løb over.

Mads Ravn havde to dage efter Margrethes død,hvor hun lå klædt på skiven, sendt bud efter Cort Richter"den yngre", som skulle gøre et kontrafej af hende. Kontrafejet blev vist i retten, men som andre også havde udtalt, var der ingen pletter at se på liget,derimod var alle negle blå.

Køge Arkiverne

Tjenestepigen Margrethe Sørensdatter havde kun været et halvt år i huset, da Margrethe døde.Hun var derefter taget hjem til Mariager med en skipper. Mads Ravn havde forinden givet hende 5 dl. i løn og foræret hende noget sort klæde til en trøje samt en alen hollandsk lærred til en snørehat. Alhed gav hende et gammelt grønt skørt,som havde været Margrethes og noget gammelt sort tøj til en hue samt blårgarn til en særk.

Margrethe Sørensdatter havde også været i København,hvor hun købte grønt blommet sayen til skørt for Alhed,men hun vidste ikke, om ammen ved den lejlighed købte giften. Pigen forklarede videre, at da Margrethe lå syg, sagde Maren Amme til folkene i gården:" Dersom Margrethe dør har de (herskabet) lovet mig tøj til en klædning.

Tjenestepigen forklarede endvidere, at hun havde set ammen røre noget i en grød,som stod på ilden i en rød potte.Mælken, som grøden blev kogt i, havde pigen malket om formiddagen. Derefter satte ammen sig på fyrstedet med barnet(Mads Ravns barn med Alhed),og Margrethe var da veltilpas.

Lørdag aften blev Margrethe syg. Hun klagede sig over smerter i maven og hovedet og kastede noget grønagtigt tøj op. Den følgende morgen kørte Mads Ravn til København efter først at have været til froprædiken.

Den aften Margrethe døde fik pigen en sølvkochen at gøre rent. Der var noget grønt "Bachentøj" på bunden, forklarede hun.Hun havde også gjort den sølvkande, Margrethe havde drukket vin af ren, og der var ligesom noget ost heri og noget grønt tøj,som lignede sand efter hendes mening.

Pigen hørte også Alhed sige til ammen: "Tag den Kande med den Mjød.Jeg gider ikke drikke Brændevin i Aften". Alhed spurgte derefter Margrethe, om hun ville drikke Mjød,hvortil denne svarede:"Ja, Moder lille", Alhed havde mjødkanden for munden, men om hun drak, vidste pigen ikke,derimod drak Margrethe af den. Samme aften blev ammen hentet af to liggere og bragt til København. (Tjenestepigen der her fejlagtigt er kaldt Margrethe, men hed Mette fik ifølge rettens udtalelse gaverne af herskabet for at hun skulle holde mund med sin viden).

Køge Arkiverne

En anden tjenestepige vidnede, at Mette havde vist hende en skiden sølvkochen,der var grøn på bunden. Selv ønskede hun sig så smukt et endeligt som Margrethe fik,idet hun tænkte på, hvor hvid og dejlig hun så ud.

Derefter fremkom borgmester Enevold Brochmand,som overværede at Margrethe blev beredt af sognepræsten Mester Oluf Bendsen. Enevold kom en halv time før Mester Oluf og de andre godtfolk,og han gik strakt hen til Margrethe og spurgte,hvor hun klagede sig. Mads Ravn og Alhed stod der også. Margrethe tog sig til hovedet for at vise, at det var der hun havde ondt.

" Har I ikke set i Bækkenet,om der er kommet Blod fra hende", spurgte Enevold,som tænkte det kunne være en gren af blodsot. Han kendte et middel, Rababarum, som havde hjulpet hans egen datter i hendes sygdom og tilbød at lade sin tjener komme hen med det.

En halv time efter kom Mester Oluf og de andre godtfolk,der var ombedt.Margrethe lå ganske stille i sin seng og gav sig ikke. Købmanden Gregers Hanssen(Brogade 3 a),der var blandt de bedte og Enevold var enige om, at hun ville overleve.

Ved 3-4.tiden om eftermiddagen gik Enevold derhen igen for at se,hvorledes det gik, og da sad Anne Windzis[1],Anne,Christen Pedersens(Torvet 7) samt nogle andre kvinder ved sengen hos Margrethe. Enevold greb hendes hånd.Den var iskold.Hun blundede.Siden da Enevold og Mads sad ved bordet, talte hun over sig,men uden mening,gav 2-3 store skrig af sig og vendte sig i sengen. Det var nu tusmørke. Enevold bad om lys,og da lyset kom,fornam han at Margrethe var adskilt fra denne verden. Da græd Mads så moderligt, at tårerne faldt ham ned ad kinderne. Han så ikke at Alhed, der stod ved sengen, græd.

Enevolds hustru. Margrethe Rasmusdatter, forklarede som vidne, at hun var gået derhen samme dag i følge med Birgitte,Anker Hansens,og da de kom stod Mester Oluf og Hr. Hanses kvinde ved sengen hos Margrethe. De stod hos hende, indtil hun skulle kaste op. Siden gik de hen til sengen igen,tog et lys og beså hendes krop,for at se om det kunne være mæslinger,der netop grassserede i byen.Men de så intet. Alhed bad dem skyde Margrethe hue op på panden,og de så da, at hun havde små røde pletter som knappenålshoveder i håret.

1) Byfoged Dennis Christensens enke.

Køge Arkiverne

Gårdens piger havde derefter toet Margrethe og flettet hendes hår. Snedkeren Claus Platz kom og tog mål af hende til en kiste, og kræmmeren Erich Helmers tjener(Torvet 11) kom med noget sort klæde,som han slog op på skiven(bordet),hvor hun skulle ligge. Enevolds Margrethe var tilligemed de andre kvinder med til at klæde hende, og hun var der også,medens hun stod lig, og da hun blev lagt i kisten.

Gregers Hansen forklarede, at han stod i sin dør og så Enevold komme og spurgte så, hvor han agtede sig hen."Jeg hører, at Margrethe er syg",svarede Enevold," Er I ikke bedt derhen ?" I det samme kom Madses pige og bad dem komme. Gregers overværede så, at Mester Oluf "gjorde Velsignelse over den syge". Derefter gik han med de andre hen til sengen,tog hendes hånd og bad, at Gud allernådigst skulle være hendes hjælp. Hun skulle være ved frit mod,for det blev til godt. Margrethe takke/ham for disse ord.

Anne Windzis forklaring var omtrent overensstemmende med de øvrige kvinders.Lørdag aften, da Margrethe blev syg, skikkede Mads og Alhed straks bud efter hende. Hun blev der også om natten, var der da hun døde og lukkede hendes øjne. Hun havde også været med til at to hende og drage hende i hendes særk. Ifølge Annes udtalelse var Margrethe"smukkere som død end i live". Mads Ravn spurgte Anne, om hun nogen sinde havde hørt hans hustru eller ham selv ønske datteren djævelen i vold og rottekrudt i hende for 8 skilling? Hertil svarede Anne nej.

Medens Margrethe lå lig kom en slægtning til Mads Ravn, Christopher Trømer[1],som havde hørt om datterens sygdom og derfor kom med en doktor[2].Både han og doktoren blev derefter bedt til middag. Mads forklarede, at han søndag morgen efter froprædiken havde befalet karlen at gøre sig færdig til at køre til København.

Trømer bebrejdede ham, at han ikke havde skrevet til København,hvortil Mads svarede, at han ville ikke besvære godtfolk for den onde vejs skyld, thi han skrev ikke engang sine egne svogre og venner til.En slægtning, Zille Broms havde ikke været nem,når hun kom, for når de tændte op i skorstenen, slukkede hun det. Doktoren havde set på Margrethe,men kunne kun erklære:"Margrethe ist tot. Alhed gik selv hen og tog klædet fra ansigtet og sagde: Gud, glæd din Sjæl, Margrethe.

1) Datterens værge 2) Børnehuslæge Henrik Paaske

Køge Arkiverne

7. december 1635 var det Mads Ravns tidligere karl,Laurits Hansen,som blev taget i forhør.Han forklarede, at om morgenen, efter at ammen var ført til København,sendte Mads Ravn bud efter ham og sagde: "Laurits,vil du være tro, så tag den brune og rid ud ad Broport og bag omkring Lyngen. Spar ikke på Hesten, lad ham løbe, men intet skal du bælge i Kroen (Køge kro). Rid fluks til København til Hans Hansens,som ligger til Absalons, og forhør ham, hvad der er blevet af Ammen. Og til Hans skal du sige, at han ikke skal rejse til Skaane,men tøve en Dag eller to for at høre,hvordan det går med Ammen.

Laurits forklarede, at han ved sin hjemkost fortalte, at ammen var sat i det blå tårn. Han fik også en anden dag besked på at røgte hestene godt og tænkte så:"Nu skal jeg måske til København om Natten igen".

Han kørte også nogle gange Alhed Jensdatter til København,og det var altid ved 12 tiden om natten,så de om morgenen kunne være i København,og hvor de altid logerede hos Søren Møllers uden for Vesterport.

Peder (Clausen)Bagger,Alheds broder, var med hjem fra København.Det var den dag Margrethe blev gravet op af jorden. På vejen havde de passeret slotsherren. Alhed havde bedt Laurits om at køre omkring Gammel Køge og ind ad Broport,men da stod Peder Bagger af vognen og gik ind ad Madses bagport og igennem haven.

Laurits sluttede sin forklaring med at fortælle om sin husbond, at denne efter datterens død en tid lang lod sætte rottekrudt i alle sine huse. Laurits havde selv fulgt rottefængeren rundt i gården.

Otte dage efter Margrethe død kom Mads Ravn ned til Anne,Hans Bomslutters hus ved stranden og satte sig i bislaget for at tale med hende. Anne frøs, for hun havde ingen trøje.Mads bemærkede det og sagde:Da skulle I have kommet den Dag,Margrethe stod Lig, da havde I som de andre fået til en Trøje".

Mads var nysgerrig og ville gerne vide,hvad man talte om i byen.Han begyndte derfor at tale om sin hustru,Alhed, der lå syg. "Hun indrømmede at have købt Rottekrudtet,men Margrethe fik intet" sagde han og fortsatte:

Køge Arkiverne

"Vores Moder brugte det til Rotter og Mus.Man nødes til at sætte Forgift for det Djævelskab.Selv vores Garn i Kistebænkene haver de ædt". Mads fortalte, at Alhed en aften end ikke gad stå op og lave mad. Han kom ind til hende i sengekammeret og lagde sig ved hendes side, klappede hende på kinden og sagde:"Kom,lille.Vil I ikke stå op, så vi kan få lidt Mad ?" "Jeg gider ikke få Mad i Aften",svarede Alhed,men stod dog op og gik ud af kammeret.

Henvendt til Anne,Bomslutters lød det nu fra Mads Ravn: "Hvad tykkes I om det her. Skal jeg tro, at denne Kvinde(Alhed) har været så dårlig,at hun haver gjort denne Gerning, eller har ladet den gøre?"

"Borgmester,I skal aldrig tro",svarede Anne,"det er kun Menneskenes Tanker for den gode Formue,den salige Pige havde.Havde det været en fattig Mands Barn,da skulle der ikke været gået så mange Ord deraf".

Mads syntes nu lettet over svaret og fortsatte: "Anne, er det sandt I siger. Vid I nu Farvel. Hvor trøstet I nu mit Hjerte haver".

Anne blev nu udspurgt,hvilke personer Mads havde givet penge til sørge - klæder og svarede; Birgitte Dysters Anne,Anne Windzis og Maren Stambes.

Endelig var det Peder Baggers tur til at blive forhørt af slotsherren i overværelse af de 16 nævninge.

Peder forklarede, at han havde truffet Mads Ravn i Ravnsborgs have og sagt: "Mads, I ved vel, at jeg talte med Alhed om Ammen". Men Mads var kun interesseret i, hvad ammen havde sagt om ham. Hertil svarede Peder, at Mads efter ammens mening ofte havde ønsket rottekrudt i barnet, samt at hun var fanden i vold, desuden havde Mads sagt, at han hellere skulle klæde lo stejle, og at han vidste vel,at hans datter havde fået gift og skyndet hende(ammen) til at gøre det.

Peder havde ellers hjemme hos Mads fået besked på at sige til ammen, at hun skulle være standhaftig og ikke sige eller bekende noget, hun havde gjort. Ved hjemkomsten fortalte Peder, at de var kørt forbi slotsherren. Herover blev Mads bange og sagde, at han havde fået befaling til "at blive til Stede. Mon barnet skal optages af jorden,og vi skulle lægge hånd på hende. Ved du det ikke, Peder, skal jeg tro, at det giver tegn for sig om vi lægger hånd på hende."

Køge Arkiverne

Sejerskjorten blev syet i Madses underbukser

Under forhøret kom det frem, at otte dage før ammen kom i tårnet, havde Alhed spurgt Inger Nielsdatter,"om hun ikke havde nogen Tingest, som var god til at vinde Sager med, og da tog Alhed den Sejerskjorte og syede den i Madses Underbukser på den venstre Side,som var to Ølmerdugsbukser med blå Striber og underforet med to foer".

Skjorten havde tidligere været lånt til Niels Hansen i Børsted,som var en af de 8 mænd,der dømte de tyve, som blev hængt i Fakse herred. I øvrigt sprætttede slotsherren,Niels Trolle, selv Madses tøj op, da han kom i tårnet, men fandt ingen sejerskjorte.

Som bekendt tilstod Alhed 19.august og blev halshugget tilligemed ammen på slotspladsen den 7.september. Mads Ravn døde i Blåtårn, uden at man kunne finde årsagen. Han havde ellers gjort alt for at skjule sin datters ulykkelige død, bl.a. havde han anmodet en velbåren Frøken om at tale med Christian 4. om, at det ikke skulle komme frem, at hans datter var for - givet. Kongen ønskede imidlertid kun, at sagen blev udsat til sønnens bryllup var overstået.

Sagen om Mads Ravns første ægteskab med Margrethes moder,Anne Hansdatter, gik helt tilbage til 1628, hvor det i et missive til lensmanden Mogens Kaas hedder: At da Mads Ravn og hans hustru,Anne Hansdatter,i rum tid har holdt sig fra hinanden,skal han indstævne dem og forholde dem deres usamdragelighed,som de hidtil har øvet mod hverandre, at afstå herfra og begive sig til hverandre og forholde sig som ærlige ægtefolk. Hvis dette ikke sker, vil kongen føre sagen videre og lade dem straffe, hvis skyld det er.

Dr. Hans Reisner,supperintendant over Sjællands stift, havde efter kongens befaling haft ægteparret for sig og forhørt sig om tvistheden mellem dem. Mads Ravn ville have sagen for Roskilde kapitel,idet han mente derved at blive hende kvit.Lensmanden skulle tilholde H.R. uden ophold at indstævne samme sag til første tamperdag,som skulle holdes i Roskilde,for at de ikke længere skulle sidde således hen Gud til fortørnelse og andre til for - argelse. 24/1 1629 heder det ifølge kancelliets brevbog, at ægteparret nu skulle forestille sig for superintenderne over Fyns og Aarhus stifter og for slotspræsten Christen Jensen. Hustruen døde som bekendt,efter at Ravn nærmest havde plaget hende ihjel.

Køge Arkiverne

Brødnid blandt håndværkere

Byens håndværkere havde tidligt organiseret sig i laug.Af disse var smedelauget det største.Hertil hørte både grovsmede,knivsmede,hovsmede, bøssemagere,grydestøbere og kleinsmede.

Indenfor de forskellige håndværksgrene vogtede man meget på, at ingen udenbys håndværker påtog sig noget arbejde i byen.Der var også brødnid mellem de håndværk,som havde lidt forbindelse med hinanden,f.eks. mellem sværdfeger og bøssemager samt hattemager og filtmager.Ved en fest for filtmagere var der på en øltønde skrevet som hån mod oldermanden Alexis Hattemager:" Oplagt for ærlige Filtmagere og Filtmagersvende og ikke for Hattemagere".[169]

Ølorgier

Det gik ofte voldsomt til ved disse sammenkomster.Der blev drukket 3 tdr. øl ved en pottemagerfest i 1636,som endte i et kæmpeslagsmål.[170] Der var dog visse regler for laugsbrødre: En væversvend,som havde tilbragt tre nætter med"hoeri"i sin mesters hus, dømtes af lauget til at bøde 2 rdl.Mandtal på håndværkssvende. 1629 var der følgende håndværkssvende og tjenestekarle i byen:9 smedesvende,9 skræddersvende,5 skindere, 3 vævere, 3 guldsmede, 4 snedkere,8 bagere, 1 perlestikker, 1 hattemager, 12 skomagersvende og 29 tjenestekarle.[171]

Jagten på udenbys håndværkere

Jagten på udæbys håndværkere foregik hver dag. Peder Glarmester fra Strøby blev en dag grebet og vedgik, at han var i færd med at sætte ruder i 14 nye karme i kræmmer Jørgen Hauchens gård (Nørregade 10).To glarmestre forlangte,at han blev sat nogle dage på vand og brød i kælderen. Der blev spurgt ham, om han havde nogle penge til at erstatte byens glarmestre for den skade, de havde lidt. Glarmesteren svarede, at han ville helere lide i kælderen. Byrådet tilbød nu, at de ville se gennem fingre med hans forseelse,dersom han ville holde sig til sit udenbys arbejde,men han nægtede og blev indsat i kælderen.En maler,som også arbejdede i gården ulovligt,måtte bøde 1 slet daler og love, at han aldrig mere ville tage arbejde i byen.

To snedkere mødte en dag op ledsaget af byens tjenere i købmand Troels Andersens gård(Brogade 11),hvor der stod en udenbys snedker og arbejdede for at fratage ham værktøjet.[172]

Køge Arkiverne

En arbejdsnedlæggelse

En arbejdsnedlæggelse kunne også forekomme.Borgmester Hans Christensen (Brogade 19)klagede 1633 over to murermestre,som havde fået hans to murersvende, 1 dreng og 13 murerkarle og pligtsfolk til under banden og sværgen og i drukkenskab at forlade deres arbejde i hans gård,der var beskadiget efter branden 1633.

Svendene forklarede i retten,at det var sædvane ved deres håndværk,at nå de kom til en by og præsenterede sig for en mester,måtte de arbejde frit for ham i 14 dage,enten han var en tyv eller skælm.Derefter skulle de undersøge,om han var en ærlig mester eller ej,inden de fortsatte arbejdet, dersom de ikke ville udsætte sig for straf, når de kom andre steder.

Det var murermester Torben Nielsen,der havde arbejdet i borgmestergård - en, forklarede svendene,og da der var gået 14 dage, var to andre mestre mødt op og havde sagt, at de(svendene) ikke kunne arbjede for Torben Nielsen,førend denne havde erklæret sig for en sag fra det foregående år,dersom de ville undgå straf i København.

Flere af byens murermestre sagde imidlertid god for Torben Nielsen,og de to mestre,der var årsag til arbejdsnedlæggelsen,dømtes til at bøde til de fattige i byen,hvad 13 murerkarle og pligtsfolk kunne tjene på en dag.[173]

Bønhaser og kvaksalvere

I 1644 krævede byens to bartskærere mester Jørgen Selmers tiltalt for at have modtaget 6 rdl.af Maren Nielsdatter ved at kurere hende for en skade "hu havde eller stadig har i sin Arm", fremgik det af anklagen.Parterne enede om,at Jørgen Selmers skulle betale bartskærerne de 6 rdl.,dersom de kunne kurere pigens arm.Hvordan det gik med armen, hører man ikke,men jagten på bønhaser og kvaksalvere fortsatte.

Thomas Vognmand klagede 1646 over, at Oluf Haarlev Smed og Gideon Smed ikke ville arbejde for ham,hvorfor han ikke kunne age for godtfolk og heller ikke kgl.Majestæts ægter,når de forkom. Oluf Smed svarede hertil,at samtlige smede havde vedtaget ikke at arbejde for ham,formedelst de heste

Køge Arkiverne

dokterier,han brugte,førend han afstod for samme.Smedene dømtes til at arbejde for vognmanden,men hvis hans dokterier var imod deres skrå,skulle de sagsøge ham.[174]

Derimod blandene byens murere sig ikke i, at en flok latinskoledrenge hjalp til med at lange tagsten op , efter at der var foretaget en ombygning i præstegården,og det var også tilladt en indenbys snedker efter fortingning at modtage udenbys arbejde:[175]

Da Højelse kirke fik nye stolestader

Anne Rasmusdatter,snedker Claus Platz enke,krævede 1637 528 rdl. af kirkeværgen i Højelse for 66 kirkestole,som hendes mand havde lavet.Stolestaderne var lavet af nyt træ,men kirkeværgen mente, at arbejdet ikke var udført tilfredsstillende.Han lod derfor staderne syne af følgende snedkere fra Køge: Hans Brunswig,Hermand Richter,Johan Snedker og oldermanden, Peder Snedker,men disse godkendte enstemmigt arbejdet,og værgen dømtes til at betale.[176]

Kongen holdt med håndværkerne

I 1639 fremgår det af tingbogen,at nogle håndværksmænd havde købt korn af bønderne på grund af deres håndværks svækkelse og ringhed.Kornet var blevet oplagt og senere solgt med godt fortjeneste.Købmændene,som havde lidt et tab,klagede i den anledning til kongen,men denne holdt med håndværkerne og bad lensmanden bistå dem,såfremt de havde det nødig.[177]

Bagerboder i Brogade

165o vedtog man en nyordning indenfor bagerlauget,hvis medlemmer ellers kun måtte sælge brød fra en bod på Torvet.De måtte nu sælge brød hver dag og 6 bagere fik tilladelse til at sætte deres bod op i Brogade.Ordningen ville medføre,mente man indenfor lauget,at så ville de bagere,der boede i andre gader eller stræder,få et bedre aftræk for deres brød,ligesom man på. anden måde ville komme borgernes ulovlige salg af brød fra deres vinduer til livs.[178]

Køge Arkiverne

Gadeoptøjer

Selv om byens store købmænd nok kunne komme i slagsmål indbyrdes,forekom det langt hyppigere blandt håndværkssvende,og man gik hårdt til værks i de tider,hvilket fremgår af følgende:

Christen Bysvend og Niels Fogedtjener blev en aften ved 8.tiden overfaldet ud for Jost Guldsmeds gård på hjørnet af Vestergade og Torvet af 8 personer,deriblandt 3 skomagersvende,som med hujen og skrigen forsvandt omkring hjørnet efter overfaldet.

Tililende fandt bysvenden i rendestenen:"Gud bedre mig",klagede han,"jeg er ilde slagen og medfaren". En bartskærer,som blev tilkaldt,fandt 5 store huller oven i hovedet foruden skrammer i ansigtet stammende fra de stokke og sten,han var ramt af.Bøllerne havde også slået en lygte ud af Gielles Kollendals drengs hånd.Han var på vej for at hente sin husbond.

Byfogeden dikterede til skriveren,da sagen kom for bytinget,at de skyldige burde straffes på deres hals eller sættes i jern på Bremerholm på livstid.Men da domshandlingen fandt sted,var gemytterne faldet lidt til ro,hvorefter samtlige deltagere dømtes til at udrede 4o mark tilsammen, foruden at de måtte betale udgiften til bartskæreren.[179)]

Et klammeri med døden til følge

To håndværkssvende,en kleinsmed og en grovsmed,kom en augustdag 1634 i klammeri på hjørnet af Torvet og Brogade.Uvenskabet var opstået i Per Spillemands bolig uden for Broport,hvor der havde drukket en kande øl eller to. Kleinsmeden sad sammen med en hore,hvad smeden bebrejdede ham.Hans Spillemand kom nu ind i boligen "og begyndte at lire", og det førte til, at kleinsmeden fik lyst til at danse. Han lagde sit værge fra sig,tog Hans Spillemand med udenfor og begyndte at danse med en anden hore.

Da de senere på aftenen gik hen ad Brogade,sagde kleinsmeden:"Du skal få Skam. Ret skal du møde mig med en Kårde"."Du er drukken,og det er jeg også", svarede grovsmeden og gentog:"Vil du mig noget,kan vi mødes i Morgen for Porten neden for Cort Richter".Smeden bad ham nu gå hjem til sin kone og børn,men kleinsmeden var ikke til at tale med.Flere gange løb han frem mod grovsmeden med hatten over hånden,ligesom han ville tage kården fra

Køge Arkiverne

ham.Det endte med, at kleinsmeden rendte lige ind i smedens kårde,som denne holdt frem foran sig.Kleinsmeden,der var ramt i låret,faldt om på rendestensbrættet foran Erich Helmers bod. Få dage efter døde han. Det lykkedes derimod smedesvenden at flygte ud af landet[180)].

Voldsomme gemytter

En junidag i 1628,da velb.Morten Venstremand,som var af adelig slægt,sad i sin stue og drak et krus øl med en bonde,Hans Nielausen,kom Hans Lauritzen Skrædder,der boede lidt længede henne på Torvet(nuv.nr. 22),ind i stuen for at hente et hovedlag til en hest,Morten havde lånt,Han bad ogs om nogle penge,som Mortens hustru,Margrethe,skyldte ham,og da hun ikke havde dem, blev han rasende og råbte:"Hvorfor skal jeg løbe så tit efter mine Penge".Derpå greb han begge krus,et tinkrus og et trækrus,der stod på bordet,og slog ud efter Morten med dem,men kom desværre istedetfor ti at ramme hans kone, så blodet piblede ud fra hendes hoved.

Morten,der ikke havde bemærket, at konen var ramt,fik Hans lempet ud ad forstuen.Denne havde dog først grebet en bøsse,som stod ved døren,men gi så hen i sin gård. Først da bemærkede Morten, at konen var såret,og med sin kårde i hånden løb han hen til Hans Lauritzens gård og råbte:"Kom he ud,Hans og forsvar dig". Men Hans kom ikke, og tililende fik nu Morten t at gå hjem. Da Hans så det, lukkede han et vindue op og råbte:" Din Skæl og Bedrager".Det var for meget for Morten,og han løb derfor tilbage og stak gentagne gange sin kårde gennem ruderne i gården. Det fremgår ikke af tingbogen, hvorledes sagen endte.

Huggede hånden af tilskueren

Det var ret almindeligt,at håndværkssvende afgjorde et mellemværende med kården.Det var så let at trække denne,men det kunne også gå ud over uskyl dige: Claus Andersen,født i Flensborg, krævede 1641 vidner på,at han uden skyld havde fået afhugget sin ene hånd ved juletid,hvor to håndværkssven Jacob Jørgensen og Hans Bremer, var kommet i klammeri.

Tiden var sådan. Menneskene var voldsomme i deres adfærd.En vognmand kom en dag ind til Lisbeth Smeds ved volden og spurgte efter sin tjenestepige Lisbeths datter.Lisbeth svarede,at hun tog ej vare på hende. Da bandede

Køge Arkiverne

vognmanden råbte, at datteren skulle få den faldende syge ,hvorefter han slog denne tre gange med en tyremej(tyrens avlelem)[182].

Det hørte dog til sjældenhederne, at gemytterne var kommet så stærkt i kog som en dag i 1647,hvor nævnte Hans Lauritzen Skrædder og Mathias Sadelmager skadede hinanden ganske alvorligt.Begge havde haft tid til at falde til ro over uvenskabet,men skrædderen opfordrede fægtende med kården sadelmageren til at komme ud fra sit hus,hvorefter denne kom løbende ud med kården i hånden[183].

Drengen blev forvist fra byen

En dreng,som tjente hos rådmand Gregers Hansen(Brogade 3 a),slog en dag sin husmoder på øret,hvorved hun,som hun selv udtrykte sig i retten ,var blevet til spot og spe for sine bysbørn.Ifølge dommen,der nok var særlig hård,fordi det var gået ud over en rådmands kone,skulle drengen være ude af Sjælland inden tvende solemærker,ellers ville han komme i jern på Bremerholm[184].

Dømt til at miste sin hals

Pigen Appelone Rasmusdatter og drngen Niels,der begge tjente hos Anker Hansen på Torvet(nuv.nr. 19),var en dag i færd med at ordne et svin,som lige var slagtet.Han skar svinet op, og hun rørte blodet.Under arbejdet stænkede hun for sjov noget blod på ham.

Senere var pigen i byen for at hente nogle bergefisk,de skulle have til middag i gården.Ved hjemkomsten gik hun straks i gang ved retterbænken med at skære fisken op. I det samme kom Niels og slog hende på munden med en blære,som stammede fra svinet.Appolone fortsatte sit arbejde med fiskene,men pludselig langede hun ud efter drengen med kniven i hånden og uden at vende sig om.

Niels blev ramt i brysten "lige under den venstre Patte" og døde kort efter uden at sige et ord.Sagen kom for ved bytinget,der betragtede drengen som sagesløs og dømte Appelone til "at miste sit Liv og straffes på sin Hals". Samme straf fik en pige,som fødte i dølgsmål i Erich Helmers kælderhals på hjørnet af Brogade og Torvet og derefter skar struben over på barnet[185].

Køge Arkiverne

Gang på gang støder man på retssager,som viser borgernes voldsomme adfærd,også blandt borgere,som i kraft af deres position burde vise en værdiger opførsel. Ingen bekymrede sig om fangen

Vincents Bille,som ejede Valbygård(Juellinge) afkrævede i 1649 byrådet en forklaring på, hvorfor man havde fængslet en rytter ved navn Frits,som var kongens rytter. Af det følgende forhør fremgik det, at Ivar Caspersens tjenestepige (Vestergade 19)en nat fra et lofthul havde set rytteren kravle over plankeværket ind til naboen i nr. 17, kræmmeren Claus Henrichsen. Ivar sendte straks bud til sine naboer om at komme med deres karle, men forinden var rytteren bragt til tavshed af Claus Kræmmer og båret op i stadskælderen. Og da man tillige fandt tyvekoster i hans losement, var der ikke tvivl om, at han burde fængsles.

Ingen ville imidlertid kendes ved rytteren, efter at han først var kommet i kælderen,da det var forbundet med udgifter til kost og bartskærer,og hvis ikke bartskæreren Johan de Voss havde forbarmet sig over ham, var han døet på grund af blodtab. Bartskæreren nægtede dog at forbinde ham i fangekælderen,da det burde foregå i en varm stue og ikke i den fugtige kælder.Rytteren blev derfor båret ind til Voss og forbundet,og her lå han på gulvet til henad aften.og kom så ned i kælderen igen.

Tjeneren,som mødte for Vincent Bille,krævede rytteren frikendt med hensyn til de fundne tyvekoster i henhold til loven, som sagde, at de personer, der fandt tyvekosterne i rytterens losement, skulle være ledsaget af en korporal. Sagen ebbede derefter ud.[186)]

Selv i Skåne ledte man efter rømte fanger

En augustnat i 1653 lykkedes det en fange, skytten Jens Ibsen,som havde dræbt en borger, at flygte fra kælderen. Man blev aldrig klar over,hvorledes det var gået til. En borger havde mødt Anders Bysvend på Torvet, da kirkeuret slog 2. Han havde sin lygte i hånden og sagde:" Hun slår 2 ret nu. Jeg skal over i Vestergade og råbe 2 ". Siden havde fogedsvenden og bysvenden været i Skåne for at søge efter ham,men forgæves.[187)]

Køge Arkiverne

Løsgængeren hos Ane Stenhuggers

En løsgænger,Ole Svendsen, som tidligere havde været indkvarteret som rytter hos Ane Stenhuggers (Nyportstræde 41), trængte en dag ind hos hende og med en kniv tvang hende til at tappe et krus øl.Derpå huggede han kniven i bordet og forlangte logi. Ane løb ind til naboen,Anders Snedker,i nr. 39, og da de kom tilbage,stod manden og tissede fra stuen og ud i forstuen.Ane skubbede ham ud,hvorved han kom til at beskadige hendes bod og rev en skodde fra vinduet, så der gik en rude itu. Ved fælles hjælp fik man nu manden anholdt og ført til kælderen. Løsgængeren dømtes til at arbejde i jern på livstid på Bremerholm.[188)]

En skatte-bøde

Det var dyrt i de tider at bliver grebet i skattesvig . Grovsmeden Gideon Hansen,som havde gården Nyportstræde 27, blev 1652 på accisetjenerens foranledning dømt til at bøde 5o rdl., fordi han havde malet 2 skæpper malt på sin egen håndkværn,desuden skulle malten konfiskeres og kværnen sønderslås.[189)]

En hustru måtte ellers finde sig i en ørefigen.

Den velagtede købmand Jacob Bortig,som ejede halvdelen af gården Brogade 16,kastede en dag en stor sten ind i Laurits Knudsens forstue. Han var vred på Laurits,fordi han mente, at denne havde opført sig dårligt overfor sin nylig afdøde hustru,Karen Hansdatter. "Kom ud på Gaden ", råbte Bortig til Laurits,"du vedst nok, at jeg ikke må slå dig i dit eget Hus ". Også denne sag ebbede ud.[19o)] (Karen Hansdatter havde først været gift med Hans Humble).

Håndværkeren Jacob Frigast,som boede til leje i Brogade 22 krævede 1649 sine tjenestefolk til vidne på, at han havde levet i et godt ægteskab med sin hustru,Margrethe Henriksdatter,der ved påsketider året før var rømt til København i en vognmands vogn medtagende en del gods af deres fælleseje.Under sagen kom det frem, at hustruen havde solgt fetalje til svendene,som selv skulle holde sig med kost,og beholdt pengene. Folkene var ellers ikke meget for at udtale sig. Et vidne fortalte dog, at hun havde set Frigast slå sin hustru på kinden med et spankrør,og af og til fik hun en ørefigen eller to. Det viste sig senere, at han også havde været konen utro.[191)]

Blandt de store bøder,der faldt for skattesvig, var også i en sag mod tre borgere,som havde købt svin i landsbyerne for derved at undgå tolden.Den ene var købmanden Svend Poulsen,Vestergade 16.

Køge Arkiverne

Dømt fredløs på grund af et ulovligt forhold

Maren Hansdatter,som havde til huse hos sin afdøde søsters mand,Niels Berthelsen Skinder(Brogade 6),fødte i oktbr.1649 et dødfødt pigebarn og udlagde senere,da det ulovlige forhold kom frem,sin svoger som barnefader. Maren lovede at sige hele sandheden og fortalte, at hun havde født barnet alene om natten i stegerset.Derefter bar hun det ind til Niels,som lå i sin seng,og fortalte det."Jesus Kors",udbrød han,"har det Liv,så lad det leve".Men Maren kunne kun fortælle, at det var dødfødt.Begge var med til at klæde det,hvorefter de lagde det i en skuffelade og bar det ned i kælderen.

Svenden,som arbejede for Niels Skinder,forklarede i retten,atden følgende dag bankede loven på hans husbonds dør.Niels kom farende ind i stuen og sagde til Maren:"Gud bedre os,Borgmester og Råd står for vor Kælderdør og vil derind". Derpå tændte Niels et lys og gik ned i kælderen,men på vejen derned,gik lyset ud,og han gik derfor op igen og tændte,hvorefter han bad svenden om at holde det.Denne gik ned i kælderen,men i stedet for at følge ham rømte Niels af staden.

Maren blev indsat i rådstuekælderen og senere afhørt i overværelse af sognepræsetn,Mester Christen Madsen Tausan,og kapellanen,Peder Christensen, hvilket foregik i borgmester Enevold Rasmussen Brochmands stue(Torvet14). 16 nævninge med unge Cort Richter som formand dømte en måneds tid efter Maren Hansdatter til at miste sin hals.Samme nævninge udtalte om Niels Berthelsen,som man stadig ikke havde fundet,at dersom han var sin sal. hustrus søsters barnefader,burde han miste sin fred(fredløs) og straffes på livet.

Samme dag,som Niels rømte,blev han genkendt på Køge landevej ved Ålehuset kort før Køge kro af en køresvend,som kørte for en køgeborger."Der går en af Køges Skindere",sagde køresvenden.Niels kom hen til dem.Han var ret forvirret,og de spurgte spøgende,om han havde slået nogen ihjel,eller bandet kongen.?Niels benægtede og forklarede,at han ville se at komme over til Malmø,men havde ikke en skilling på lommen.De tog ham op og kørte sammen hen til kroen.

Køge Arkiverne

På kroen bedede de i stalden, hvor der stod to bønder og spiste deres mad ved vognene.Køresvenden spurgte, om de kunne undvære lidt til Niels,der slet ingen mad havde fået hele dagen.Men det kunne de ikke,for de havde en lang rejse foran sig,forklarede de. Derefter gik Niels ind på kroen,og siden havde de ikke set ham.Muligvis var han fra det nærliggende udskibningssted kommet over til Malmø med en skude.

Byfogeden sendte karle til samtlige færgesteder,bl.a. til Kallundborg for at se,om han benyttede denne overfart.Ingen havde tænkt, at han travede ind ad Køgevejen.Maren Hansdatter sad kun i 12 dage,før hun blev henrettet på Torvet.Gode mennesker betænkte hende med 2 potter vin i disse dage,og på retterstedet fik hun lov til at drikke en pot vin til beroligelse.Byen bekostede en kiste til hende og en kiste til barnet.[192)]

Det var ikke alle,som det lykkedes at flygte fra straffen.En københavnsk pige,som havde dræbt sit barn,tog ophold i Gl.Køge tilligemed sin søster. Det lykkedes myndighederne at spore dem hertil,og begge blev ført til hovedstaden.

Talte bespottelige ord om Chr. 4.

Man skulle vare sin mund i de tider,især hvis man offentligt udtalte sig dårligt om majestæten.Handelsmanden Ove Hammer(Torvet 3),som havde talt nogle bespottelige ord om Chr. 4. og rigets højeste råds dom ,blev omgående ført til København og indsat i Blaatårn.Gode venner borgede imidlertid for ham,og efter tre dages forløb kom han tilbage til arresten i Køge,hvor han afventede sin dom. Sagen kom for landstinget i Ringsted,men akterne er ikke bevaret.[193)]

Byens to hattemagere havde en særlig aftale

Mellem byens to hattemagere,Alexis Davidsen og Hans Hattemager,blev 1654 truffet følgende aftale:"At de skal befordre hinanden inden og uden Byen efter hinandens Behov.At de tjener(hjælper) hinanden i alle måder.At deres Svende,Drenge og Piger bliver,hvor de er,og hvis en af dem fattes Svende, at de ikke med List og Underfundighed fradrager hinanden deres Svende eller tilsynder dem til at omgås deres Mester ufordrageligt" [194)]

Køge Arkiverne

Ridefogeden på Søholm

Mellem ridefogeden Peder Christensen på Søholm og gårdmanden Laurs Hansen i Strøby havde der længe været et spændt forhold.Laurs beskyldte fogeden for at opkræve mere i skat end berettiget,og fogeden beskyldte Laurs for at have stjålet brænde i Magleby skov.Fruen på Søholm,velb.Sophie Rantzau,fik også dom over Laurs ved Stevns herredsting,men da fogedens fuldmægtig med to domsmænd en martsdag i 1649 kom hjem hos Laurs, var både han og konen samt gårdens pige flygtet i nattens mulm og mørke til Køge medtagende 1 1/2 td. øl, 8 skp. malt og byg, 1 skive(bord),gårdens kakkelovn og bryggerkedel samt 1 kiste med konens gangtøj.Der var derfor intet bohave at gøre udlæg i,da fuldmægtigen kom.

Det rygtedes hurtigt,at Laurs havde skjult sit bohave hos forskellige borgere i Køge,deriblandt Hans Pottemager,og det var også der, at Svend Poulsen,der var sendt fra Søholm,først henvendte sig for at skaffe bohavet tilveje igen.Han så straks, at skiven stod ude i gårdrummet,og inde i stuen sad tjenestepigen og vandt garn.

Pottemagerens kone nægtede, at pigen var den eftersøgte fra Strøby."Hvad kommer det dig ved",sagde hun."Jeg har vel lov til at fæste en pige ?".

Men da Svend Poulsen lidt senere mødte op med byens tjener for at tage pigen med hjem til fruen på Søholm, fandt man hverken hende eller skiven. Derimod fandt man hurtigt Laurs Hansen,som man rendte på i Cort Richters ølkælder på Torvet.

Mødet i ølkælderen udviklede sig hurtigt til et skænderi.Det var ridefogeden, som havde fundet Laurs,og denne beskyldte fogeden for at have forfalsket dommene over ham, samt at fogeden efter denne dag aldrig burde tjene nogen ærlig mand.På fogedens forlangende blev Laurs nu ført over i fangekælderen på rådhuset.Undervejs greb han fat i fogedens gehæng og sagde,at denne burde følge ham i kælderen,for så ville han (Laurs) gå ærligt derfra,medens fogeden burde hænge i en tyvegalge.

Laurs førtes senere til Søholm og indsattes i fangetårnet.Under det følgende forhør nægtede han at have medtaget det meste af sit indbo,men flere kunne bevidne rigtigheden , efter at det havde været samtaleemne på fruerstuen.

Køge Arkiverne

Natten til den 22.maj s.å. lykkedes det Laurs at befri sig for jernet om benet. Han brød hul i muren og kom med en båd over voldgraven.Fruen søgte nu ad rettens vej at gøre omtale borgere i Køge ansvarlig for det gods, Laurs havde fjernet fjernet fra gården, bl.a. anlagde hun sag mod kældersvenden i Stadskælderen,Lars Jensen, til hvem Laurs havde givet en håndskrift (gældsbevis) på 36 rdl. for en gammel gæld. Siden da havde Laurs givet kældersvenden to heste og en vogn som et afdrag.Denne post krævede fruen nu ugyldig,men retten i Køge fandt, at Laurs havde handlet helt lov - ligt ved at betale af på sin gæld hos Lars Jensen med nævnte heste og vogn. Fruen fik heller ikke medhold hos Hans Pottemager,derimod fik en tredje borger besked på i retten at fremskaffe det bohave,der havde været opbe - varet hos ham. Og Laurs Hansen havde fruen på Søholm mistet for bestandigt, sagde man i Strøby.

Nogle måneder senere fik ridefogeden pludselig øje på Laurs Hansen,som stod sammen med Oluf Slagter og parterede friskt kød ud i dennes bod på Torvet i Køge. Slagteren måtte indrømme, at de i fællesskab havde købt og slagtet et par nød eller tre. Ridefogeden mente ikke, at det var med øvrig- hedens tilladelse,og han mødte derfor efter torvetiden op i slageterns hjem for at finde frem til Laurses bopæl,men slagteren vidste ikke,hvor han havde sit hjem eller herberg.

I august s.å. kom Laurs Hansens sag for ved Sjællands landsting,men her blev kældersvenden og Hans Mathiesen,der havde huset den rømte bonde, dømt til i fællesskab at erstatte fru Sophie Rantzau den besætning og det gods, som Laurs havde fjernet fra gården,ligesom fogeden ved bytinget krævede dem dømt til at udrede de omkostninger, sagen havde bragt hans herskab.[195)]

Køge Arkiverne

Besøget hos borgmesteren

15.november 1652 beskæftigede rådstueretten sig med en episode,som havde fundet sted hos borgmester Enevold Rasmussen i gården på hjørnet af Kirke - stræde og Torvet:

Borgmesteren havde en formiddag fået besøg af en københavnsk borger, Laurs Eskildsen,som var kommet til byen i anledning af en dom mellem ham og Laurits Knudsen,som han begærede under forsegling af borgmester og råd.Dom - men var imidlertid ikke færdig hos byskriveren,og han blev derfor hos borg - mesteren en tid.[1)]

Enevold havde inviteret på franskvin,og da de havde drukket et par potter følte Laurs sig noget beskænket og spurgte,om han kunne få en seng. Lidt efter kom stuepigen ind og bad husbonden om penge til nogle lerpotter. "Er det den Pige,som skal ligge hos mig i Nat",spurgte Laurs, da han så pigen.? "Nej,som Gud skal hun ikke",svarede Enevold og fortsatte:"Sådan Tale hører intet til mig eller i mit Hus. Anser I mig for en sådan Mand,der holder sådanne Folk ?"

"Hvad sagde jeg",spurgte Laurs , og da Enevold gentog spørgsmålet,udbrød han han hidsigt :" Det er Løgn og Skam,hvad I siger, I må skamme Eder ",derefter kastede han sig ned på bænken med fødderne for bordenden. Enevold bad nu sin tjenestedreng om at hente et par puder til at lægge under hovedet på Laurs,og satte sig derefter til at skrive et brev ved bordenden.

Da Laurs havde ligget lidt, så han op på Enevold og spurgte, om de så var gode venner igen,hvortil denne svarede:"Jeg ved ikke,hvad jeg skal svare til sådant et spørgsmål ". Resultatet blev, at de satte sig til at drikke igen. Drengen blev sendt ud efter endnu en flaske vin. Enevold udbragte en skål for Laurs hustru og sagde, at han kunne ikke drikke en bedre vens skål.

Laurs var også kommet i tanke om, at hans udtalelse om pigen,Maren Pedersdatter, kun var skæmt,hvortil Enevold bemærkede, at han burde hellere skæmte om noget ærbart.Vinen var nu gået Laurs til hovedet igen, og han gentog højrystet, at det hele var løgn,og Enevold burde skamme sig,men nu ville han høre pigens egne ord.

1) Accisemester Laurs Eskilden.

Køge Arkiverne

Maren blev hentet, og da hun kun kunne give sin husbond ret,blev Laurs grov og sagde,at han regnede ikke den sacramentske tæve for noget,og han ville hellere ligge hos en tæve,som løb på gaden, end hos hende.Enevold skammede ham ud,men gik så ud i gården til sin datter,Barbara,og bad hende sige til drengen,at han skulle sørge for, at Laurs kom godt hjem til sit losemente.

Imedens var Laurs gået ud på gaden,hvor han stod og ladede sit vand.Da Enevold kom ind i stuen igen, sad han atter ved bordet og gentog sine ord om løgn og skam."Herre Gud må jeg ikke engang have fred i mit eget hus",svarede Enevold og fortsatte,"måske stoler I på, at her ikke er fremmede folk i huset,og at mine egen folk er kun få ?".

Den københavnske borger måtte smage Enevolds kæp.

Ifølge Babaras forklaring gik Laurs nu hen mod forstuedøren,men gentog atter sine ord om løgn og skam,hvad der fik Enevold, der havde taget sin kæp, til at udbryde:"Er det løgn,hvad jeg siger. Gå nu hjem til Eders losemente,ellers giver jeg Eder så meget, at I husker det".

Laurs slog nu ud efter Enevold,men ramte istedetfor lysearmen,så sølvet faldt af hans stok.Det næste slag ramte Enevold på armen. Et øjeblik efter lå Laurs på gulvet med blod på kraven. Han var ramt af Enevolds kæp. "Fader gav ham et par ørefigener", forklarede Barbara. Laurs rejste sig nu og takkede spydigt for det gode traktement. "Gud være med Eder",svarede Enevold.

Laurs Eskildsen mødte ikke selv i retten, da sagen kom for.Han havde fået rigshofmesterens tilladelse til at lade sin prokurator,Bernhard Vogt,møde for sig, hvad Enevold dog ikke ville godtage. Han var på det tidspunkt 59 år. 196)

Kirkens nye altertavle

Billedskæreren Lorentz Jørgensen var samme år ved at lægge sidste hånd på kirkens nye altertavle,og det var den lokale kontrafejer,Bartholomæus Maler,som fik arbejdet med at staffere den. Han boede på det tidspunkt i

Køge Arkiverne

Enevold Brochmands våning bag dennes gård ved hjørnet af Torvet og Kirkestræde. Det kneb imidlertid med pladsen i den lille stue, selv om tavlen var til at skille ad. Bartholomæus klagede derfor sin nød til Enevold, som tilbød ham at flytte over i "Anker Hansens forfaldne Gård" på Torvet.[1]

Maleren ses også at have bosat sig i gården, og man må derfor formode, at arbejdet med tavlen har fundet sted her. Under svenskekrigen havde fjenden hovedvagt i gården. Bartholomæus boede der stadig og ses at være død 1660. Hans kone, Pernille, sal. Bartholomæus Maler, omtales i rådstueprt. 1661 (43). Anker Hansen havde købt gården i 1626.[2] Hans navn er dog mere knyttet til gården Nørregade 24 a i perioden, hvor den blev benyttet som præstegård, idet hans datter, Karine Ankersdatter, var gift med sognepræsten, Mester Oluf Bendsen. Desværre led han den tort at se sin datter bortvist fra byen på grund af usædelighed, men venskabet til præsten bevarede han dog.

1) Tingbogen 1654-56, 261.
2) Tingbogen 24/7 1626.

Køge Arkiverne

Gennempryglet til døde af byens nattevagt

Byens to vægtere blev i november 1656 tiltalt ved bytinget for at have tildelt en fremmed karl så mange slag, at han døde den følgende morgen. Som første vidne mødte borgeren Anders Carlsen, der forklarede, at den fremmede, som havde sin vadsæk på ryggen, bankede på hans dør ved 2. tiden om natten og bad om at måtte købe for 1 sk. brændevin. Da tjenestepigen nægtede at lukke ham ind, satte karlen sig i bislaget. Lidt efter kom byens vægtere og følgende samtale udspandt sig: "Sidder du her, din Skælm og Tyv. Du har gjor os nok i disse Nætter". Den fremmede bad ynkeligt for sig: " Lad mig være", svarede han, "jeg er en skrøbelig Stakkel ". Derefter hørte Carlsen et slag, og det lød som om karlen faldt om på gaden. " Stat op, din Skælm", råbte nu en vægter. "Djævelen skal fare i dig. Går du ikke, skal du få mere !" - og så lød der et slag igen, så det drønede i min stue, fortsatte Carlsen. Derpå tra vægterne bort med karlen.

Da Anders Carlsen samme morgen var på vej hjem fra stranden, stod døren å - ben ind til fangegården. Han kiggede uvilkårligt ind og så karlen liggende livløs i gården.

Som næste vidne fremstod guldsmeden Adrian Zeitler, der var vågnet ved 3. tiden på grund af støjen fra Nørrestræde. Det lød som om en fik hug, forklarede Zeitler. Han åbnede derpå vinduet og hørte en vægter sige: "Djævelen skal fare i dig, din Skælm. Du skal ikke slippe så let som Skinderen". Og så slog samme vægter karlen 2-3 slag over ryggen, så det gav store skrald. Flere omkringboende havde åbnet deres vinduer, og han så dem nu trække af med karlen over mod rådhusporten. Blev taget nøgen ud af kisten på Klosterkirkegården

Trods vidneudsagnet nægtede vægterne at have slået, men det fremgik af forhøret, at den ene vægter havde sagt til karlen: " Har du en halv Dalers Penge på dig, skal du få Lov til at gå igen, hvortil den anden havde bemærket: Nej, han skal have Lov til at sidde til Morgen på Rettens Vegne ".

Ved et efterfølgende nævningeting indrømmede vægterne at have slået karlen, men kun over rumpen. Ifølge ligsynets erklæring havde den afdøde røde og blå striber over skulderen og tværs over ryggen, og da det fremgik af for - høret, at karlen ved synet kun havde haft nøgen overkrop, forlangte byfoge-

Køge Arkiverne

den og de 16 borgere,der var udtaget som nævninge, et nyt ligsyn afholdt. Samme skete i overværelse af nogle af de 16 mænd. Og det hedder videre ifølge tingbogen: " Eftersom han af Kisten,som han nu står på Kloster - gården, ganske nøgen for dem blev udtagen,bemærkede de yderlig noget sort ved hans Gemægt (lem),men ellers ingen blodige Sår eller Sting". Da ting - bogen mangler for det efterfølgende år, kan sagen ikke fortsat følges.

Snedkeren skulle henrettes på kirkegården

Det gamle udtryk "Frænde er frænde værst" syntes i høj grad at passe på forholdene i datidens Køge, især blandt håndværkere.Et håndgemæng mellem to snedkere kostede bogstaveligt talt begge livet.

Uvenskabet kom over nogle granspåner til en basfiol,som snedkeren Hans Brunswig havde bedt en nylig afdød laugsbroder, Walther Snedker, om at forvare,og da han bad Tønnes Snedker,der var tilstede på loftet,hvor den af - døde havde boet, pegede Tønnes på nogle spåner på gulvet og sagde, at det var de eftersøgte spåner.

Herover blev Brunswig så opbragt, at han tog en bøssestok,der stod på loftet, og slog Tønnes, først over begge aksler(skuldre)og derpå i hovedet,så blodet flød nedad Tønnes klæder. En tililende borger fik dem skilt ad. Derpå forlod Tønnes huset og gik hen til borgmesteren og beklagede sig, men denne bad ham kun om at søge en bartskær for at blive forbundet. Han henvendte sig derfor hos byfogeden, men denne var ikke hjemme,og da han endelig nåede hen til bartskæreren, var denne heller ikke hjemme.

Ifølge Tønnes forklaring gik han nu hen til Karen Snedkers i Brostræde (nuv.nr.lo) og tog sin degen(kårde) og gik derefter over Torvet og hen for Hans Brunswigs dør,hvor han sendte en dreng ind for at udfordre ham. Men døren blev slået i for næsen af drengen.

På sin vandring kom Tønnes ind på kirkegården,og her mødte han pludselig Hans Brunswig,der kom gående imod ham og stadig med bøssestokken i hånden. Efter en kort ordveksling gik Tønnes til angreb mod Brunswig,der forsvarede sig med sin stok.Tønnes slog ham over akslen med sin degen,men ramte derefter Brunswig i brystet,så denne faldt død om.

Køge Arkiverne

Sagen kom for et nævningeting,og da Tønnes Snedker selv havde tilstået, faldt dommen hurtigt." De 16 Mænd kom frem,gav deres Ed,tog og lagde deres Hånd på Lovbogen" og vedtog enstemmigt, at snedkeren skulle rettes med sværdet,og imod sædvane skulle han "miste Hoved og Kroppen " på kirkegården,hvor drabet var foregået (tingb.5/2,12/2 1655).

Søren Kræmmer beskyldt som grofgrøns tyv

For borgerne, der til daglig havde galgen på Torvet for øje og gennem årene havde set mange hoveder falde for bødelens hånd - eller i værste fald overværet en heksebrænding, var tanken om døden og djævelen efterhånden et så håndfast et begreb, at det kom til udtryk i deres tale. Man ønskede sin værste uven døden uden at tænke nærmere over,hvad man egentlig sagde, eller at djævelen skulle sætte sig i ham - en herre,som kun bålet kunne udtvinge. Det er med disse forhold i betragtning man skal bedømme Hans Bagers udtalelse til Søren Kræmmer i 1627:

Søren Jensen Kræmmer (Museumsgården) krævede en dag ved bytinget, at Hans Bager skulle tage visse ærerørige udtalelser til sig igen. Bageren var en dag på vej over Torvet til sin gård,og da han fik øje på Søren Kræmmers dreng,der stod på en stige og var ved"at slå et Kramlagen " op, råbte han: Så nu er Stigen rejst til Galgen,som Grofgrøns (et uldent stof) Tyve skal hænges udi". I tinget undskyldte han sig med, at han havde været så beruset, at han ikke vidste, hvad han sagde. Han vidste kun det bedste om om kræmmeren,og dermed var denne tilfreds.

Dræbt under natligt slagsmål

Under et natligt drikkelag med tællelys og øl på bordet i Peder Hansens hus faldt pigen Maren Danskes i unåde blandt deltagerne,fordi hun"var gået til Peder Hansens Seng " og havde sladret. En skomagersvend, der sad og gantede med en pige,som lå i en slagbænk, gav Maren to ørefigener og kaldte hende en sacramensk hore,og byens trommeslager, Jacob Baldersen, slog hende i hovedet med en sløv.

Hen på morgenstunden kom Maren og Jacob bogstaveligt talt op at slåsog da han ikke kunne klare sig overfor hende, råbte han om hjælp. Kort efter løb han ud på gaden og kom ind med en sten i hver hånd,og trods advarsler fra andre i stuen slog han Maren med en sten i panden, så hun faldt blø -

Køge Arkiverne

dende på gulvet. Ifølge vidnernes forklaring gik Maren derpå ud i stegerset og satte sig på en stol.Det blødte stærkt fra slaget over hendes øje. Men da man vel en times tid efter kom derud igen, lå hun på stegersgulvet og var død.

Jacob Trommeslager var fuldkommen uberørt over situationen og sagde, at han var lige glad, om han så skulle klæde lo stejle derfor. Kort efter rømte han fra byen. Et nævningeting dømte ham til " at miste sin Fred".

En ulykkelig hændelse i gården Brogade 13

En aften i februar 1655 var fire af byens pottemagere, Rasmus Olsen, Espen Bjørnsen,Anders Madsen og Hans Pottemager, tilligemed et par af deres svende og nogle pottemagerdrenge forsamlet i Mads Christensens stue Brogade 13.

Pottemagerne hyggede sig med øl på bordet, og drengene legede med at tage knappenåle eller penge op fra gulvet med munden. Hen på aftenen rejste svenden Jørgen Eriksen sig og sagde til drengene: " Nu skal jeg vise jer en leg, vi legede, da jeg var dreng ". Derpå tog han en kniv,satte sin ryg mod et skab og kastede kniven bagfra imellem sine ben til et mål,han havde sat på gulvet med kridt. "Hvem kan gøre mig det efter ", sagde Jørgen til drengene.

Helle Clemmensen, der tjente Rasmus Pottemager, var straks parat, men idet han kastede kniven, skubbede Jørgen til hans hæl med sin fod for at få ham til at falde. Helle kendte imidlertid legen og varede sig, så han ikke faldt. Den næste, der ville prøve, var drengen Niels Nielsen. Men da Jørgen skubbede til hans hæl,som legen var, faldt han med kniven i sin højre hånd og ramte sig selv " i det tynde Liv". Niels gav sig, rejste sig på knæene og lænede sig op til en kiste og sagde:" Å,min Side, min Side. Jeg dør ret nu "." Jørgen Eriksen slog hænderne sammen og råbte: " Gud Nåde mig, hvad har jeg fattige Karl gjort ". Drengen blev båret hen til bartskæreren Johan de Voss på Torvet, men døde efter at være forbundet.

Køge Arkiverne

Dommen over Jørgen Eriksen forelå 5.marts.De 16 mænd kom frem, gav deres ed og lagde deres hånd på lovbogen og udtalte ifølge tingbogen: " At de ikke ville sige, Jørgen Eriksen var Årsag,men at det skete af en ulykkelig Hændelse og Våde,og Jørgen Eriksen bør derfor sin Fred at nyde, så sandt den Gud skal hjælpe og hans hellige Ord ".

Køge Arkiverne

Brylluppet i " Sjællandske banks Gård"

Det var ikke altid ulykkelige hændelser, som var samtaleemne i byen. Da borgmester Enevold Rasmussen Brockmands søn, professor ved Københavns Universitet,Rasmus Enevoldsen Brockmand, den 3o.maj 1646 skulle giftes med Mads Ravns datter,Bodil Madsdatter,skulle brylluppet holdes i Morten Michelsens gård på Torvet,hvor nu Sjællandske Bank har til huse.Borgmesteren bad i den anledning nogle dragere om at bære et oksehoved vin(236 potter) over i bryllupsgården.[197)]

Forbruget af udenlandske varer

Borgerskabet forstod at feste.Fra de gentagne bryllupper,som den omkringboende adel holdt på rådhuset,vidste man, hvorledes en sådan fest burde holdes,og man forsøgte at efterligne adelen efter bedste evne.

Chr. 4. var imod den overflod,som blev lagt for dagen ved disse fester, og han havde derfor udstedt en række forordninger for at begrænse udgiften ved bryllupper og barnedåb.Især var han på vagt overfor forbruget af udenlandske varer,der blev betragtet som spild af landets penge.

Mads Ravn,som i 1624 havde været gæst ved et bryllup i Solrød,hvor Mads Skrivers datter blev gift,måtte gøre rede for,hvilken vin, der var skænket ved bordet,om der var danset,og hvilke stoffer man havde benyttet til at drage kornladen med,hvor brylluppet blev holdt.[198)]

Hestemøller Søren Jensen(Nørregade 24) fik 1639 2oo rdl. i bøde,fordi der ved hans datters bryllup med kræmmeren Gert Bergending var mere end 24 par med som gæster,desuden var der givet"åbenbare Brudegaver",og festen var blevet fortsat om mandagen,hvilket var imod de gældende forordninger.Det var heller ikke tilladt at give "Fæstensøl" til fæstemø og fæstemand samt deres nærmeste familie, en forseelse, som både Niels Christensen Knivsmed (Nørregade 31) og kræmmeren Jørgen Hauchsen (Nørregade lo) måtte bøde for i 1642. Niels Christensens datter blev gift med den tyske handelsmand Johan Katterberg.[199)]

Køge Arkiverne

Klippegildet i Morten Michelsens gård fik et efterspil

Da borgmester Enevold Brochmand døde 1653, kom ved boets behandling sagen om de 236 potter vin,der var leveret ved sønnens bryllup,frem igen. I den anledning mødte Peder Drager op ved bytinget og forklarede, at da Rasmus Enevoldsens bryllup skulle holdes, da bad Enevold ham, at han skulle tage sine staldbrødre med sig og hente et oksehoved vin i Christen Lauritsens kælder og bære det ind i Morten Michelsens gård,hvor brylluppet skulle holdes,hvilken befaling de også efterkom og hentede samme oksehoved vin og forskaffede det i bryllupsgården.

Bysvenden Anders Hansen, der også var tilsagt som vidne, havde en anden forklaring. Det hedder her bl.a.: "at noget før Rasmus Enevoldsens Bryllup skulle holdes,befalede Enevold Brochmand ham, at han skulle hente en Prøve af noget Vin hos Christen Lauritsen. Og da han kom igen med Vinen, sagde Enevold,at den tjente ham ikke.Han ville ej have samme Vin og bad ham levere Vinen tilbage,men om Enevold bekom Vinen, var ham aldeles ubevidst ".

Bartskæreren Johan de Voss,der boede ved rådhuset på Torvet, havde også et krav fra samme bryllupsfest, klippegilde,som han kaldte det. Men retten fandt, at han måtte søge den, "som var Fæstemand på den Tid,for hvis Skyld samme Klippegilde blev holdt".

Handelsmanden Mourits Dreyer i gården nuv. Torvet 9 krævede ligeledes ad rettens vej sit krav anerkendt efter skifteforretnings afholdelse i 1654. Han havde leveret adskillige madvarer og krævede derfor "Fortæringspenge" for gæsterne ved borgmesterens søns bryllup, men retten kunne ikke godkende kravet på grund af manglende bevis. Derimod er der ingen tvivl om, at gæsterne både spiste og drak godt ved nævnte fest, siden der også blev brug for bartskærerhjælp. Rasmus Enevoldsen var født 1619 og Bodil Mads - datter 1631.[200)]

Køge Arkiverne

Fylderi på bededage

Gang på gang fandt der overtrædelser sted af forbudet om "Fylderi på Bededage. På en enkelt bededag var der især sket mange overtrædelser.Den latinske skolemester,Hans Iversen, og kræmmeren Hans Platz(Brogade 18) havde omtalte dag festet med spil og sang til kl. 2 om natten,først hos kræmmeren Jacob Sørensen(Museumsgården) og siden hos Hans Plats.Denne gik på et tidspunkt ud på gaden med dragen kårde,hvormed han sårede en spillemand,Zakarias Trompeter,som kom fra Henrich Aarentsens fest i skoven,og ødelagde hans trompet.

Gæstebud i skoven

Det var sommer,og byens spillemænd havde haft en travl dag og nat.To havde spillet til fest hele dagen i Rasmus Toldskrivers gård(Nørregade 22),og Henrich Aarentsen,som havde"gjort Gæstebud i Skoven" i anledning af sit bryllup,havde fortsat festen om aftenen med dans.

Efter Henrich Aarentsens bryllup med Else, sal.Jørgen Hauchsens enke, spurgte borgmester og råd Erich Christensen,som var køgemester ved bryllupet,om der var benyttet anretning og brudeseng,og om man havde forsoldet imod kongens anordning,men det benægtede Erich Christensen. To borgere,som af byrådet var sat til at bese Elses brudestol,svarede, at den var belagt med gammel flamsk.[201)]

Et af de største bryllupper blandt borgerskabet fandt sted 1.søndag efter Hellig Trekonger 1647,hvor borgmester Hans Christensens to døtre,Drude og Sara Hansdatter,blev viet ved højmessen til henholdsvis Laurits Christensen og Jens Hansen Riber. Desværre ses det ikke,hvor brylluppet blev holdt.Måske var det i Hans Christensens gård,nuv. Brogade 19.

Byens skomagersvende løb fastelavn i 1650,hvilken forseelse blev sat til 1 rdl.[202)]

Køge Arkiverne

Bøndernes pligtsrejser

Fra gammel tid havde kronens bønder pligt til at befordre kongen med følge eller de personer,som rejste i hans ærinde.Denne ægt omfattede også gods og skabte i årtier store problemer i byen,fordi mange bønder udeblev,hvorfor der i hast måtte skaffes borgervogne.Der var næsten dagligt,at man kom ud for disse problemer,eller at bysvenden og fogedens tjener måtte ride til Ølsemagle og Højelse for at skaffe bønder til at køre.

For at afhjælpe en sådan akut situation var der allerede i 1591 bestemt,at der til enhver tid skulle holde to bøndervogne på Torvet.Man kaldte dem holdsvogne.Disse holdsbønder skulle ikke gøre det gratis,idet deres skatter blev nedbragt i forhold til ydelsen.Alligevel kom ordningen aldrig til at fungere helt normalt,fordi enkelte bønder undlod at møde op.

Holdsrejserne

I 1634 fik lensmændene og øvrigheden i Køge besked gennem kancelliet på, at de holdsbønder,der forsømte deres rejser,selv skulle betale vognlejen foruden den sædvanlige bøde.En række bønder under Roskildegårds len blev derefter tiltalt ved deres herredsting,hvorefter et eksemplar af dommene blev sendt til kæmneren i Køge til udredning.Det var kæmneren,der skulle sørge for, at bønderne betalte vognlejen.Byrådet i Køge synes imidlertid at have taget parti for disse bønder ved at tage meget lempeligt på sagerne,hvilket man først blev klar over i kancelliet i 1637.

Da en kæmner kun fungerede eet år ad gangen,skulle nu de sidste tre kæmnere gøre rede for hvilke forsømmelser,der var forekommet i deres tid,og oplyse hvilke holdsbønder de havde forbigået,samt dokumentere, at disse ikke havde været i stand til at betale.

For kæmnerne blev der i fremtiden en hel del ekstra arbejde. Mange bønder nægtede stadig at betale en vognmand for at køre plus de 8 skilling i omkostninger.Kæmneren måtte derfor rejse rundt til de forskellige bønder ledsaget af herredsfogeden og dennes skriver og gøre udlæg i deres indbo.[203)]

40 bønder havde i 1645 fået pålæg om at køre disse holdsrejser.Nogle skulle køre hver 14.dag, andre hver 4.uge.I Køge holdt man nu nøje øje med bønderne.Hver holdsbonde fik sit blad i kæmnerregnskabet,som viste hvilken rejse han skulle køre,og i tilfælde af forsømmelse,hvilket beløb der var betalt

Køge Arkiverne

til en vognmand eller borger for at køre istedetfor.Der var faste takster og grænser for,hvor langt en sådan tur måtte være,og hvad der betaltes for den: Til Tryggevælde 3 mark,Roskilde 5 mark,København 6 mark og Næstved 8 mark.Den samme godtgørelse fik bonden,men der var der forskel, at han skulle holde på Torvet og vente på turen .

Holdsrejser fra Køge

Blandt de transporter,der afgik fra Køge i 1645 var følgende:

En pantsvend,der kom fra Vordingborg len med vildt til Frederiksborg slot.
En skriver,som havde været på Lolland i kongens ærinde.
Ritmester Christen Friis,der havde været indkvarteret i byen,skulle have sin bagage bragt til København.
Prinsessens kammerjomfru,der kom fra Nykøbing,ønskede kørelejlighed til hovedstaden.
Ammunition fra Rødvig skanse skulle videre til Tøjhuset i København.Dertil kom forskellige højtstående officerer,hofjunkere,kancellibude og liggere samt et stort antal af kongens staldpersonale,som alle havde krav på fri rejse ifølge et medbragt pas.

Ofte var det kun et brev, der skulle bringes videre,idet der samme år foregik en livlig brevveksling mellem kongen og prins Christian på Nykøbing slot. Disse brevvekslinger foregik som regel med ridende bud.En bonde fra Københavns len bragte brevet til Køge,hvor man sørgede for, at det hurtigt kom videre til Tryggevælde.Den næste station var Kongens gæstegård i Vindbyholt, hvor der var et lille vognmandslaug bestående af 4 bønder,som foruden at køre for Lollandsposten også påtog sig at bringe brevet videre til Nykøbing.

Tryggevælde lens pligt til at møde med holdsvogne i Køge ophørte 1650.Til gengæld skulle lenet årligt betale købstaden 230 daler for at overtage kørslerne. Året efter fik lensmanden i Roskildegårds len efter en længere forhandling med borgerskabet i rådstuen en lignende ordning,hvorefter de to len i fællesskab skulle betale 400 slette daler til byen. 6 rådmænd og 21 borgere underskrev på det samlede borgerskabs vegne kontrakten.Kæmnerregnskaberne viser, at også kirkens bønder under Roskilde stift opnåede en lignende fritagelse mod betaling.[204] (Rådstueprotokollen 1650 29/5,1651 24/3 og 21/4).

Køge Arkiverne

Kongens fadebursbønder

Udover disse rejser var der kongerejserne,som bønderne ikke fik honoreret. 6.august 1652 kom Frederik den 3. og dronning Sophie Amalie med deres følge, som var på vej til Jungshoved for at holde svanejagt.

Ifølge vognrullen skulle der bruges 18 bøndervogne og 9 ledige heste.Det blev som sædvanlig bønderne fra Ølby,Lille Salby,Ølsemagle og Højelse,som måtte holde for denne gang. Også to dage senere,da kongeparret kom tilbage og skulle til hovedstaden.Disse bønder blev kaldt kongens fadebursbønder.[205)]

Der var ofte lang ventetid ved disse kongerejser,og derfor kørte nogle bønder hjem efter at have ventet i rum tid.Borgmester Enevold Brockmand foreslog en dag,at man skulle lade dem køre ind i en gård,når der var ventetid, for så havde man mere hold på dem. Men byfogeden afslog det og svarede,at borgmesteren skulle ikke befatte sig med bønderne.Denne bemærkning forlangte borgmesteren indført i protokollen.[206)]

Til tider måtte man imidlertid bruge magt for at holde på bønderne,hvilket fremgår af et bilag,som oplyser, at en soldat modtog 2 mark,fordi han i tre dage og nætter tog vare på bønderne i rådhusgården,da kongen rejste gennem byen "frem og tilbage", for at de ikke skulle køre bort eller bryde ud nogle steder.[207)]

Køgensere med konditionen i orden

Borgerne havde også pligt til at transporterekongens fadebur,dersom der var behov.Til gengæld fik de betaling derfor. Sammenlagt med de rejser,de måtte køre for svigtende holdsbønder,kunne det dreje sig om flere hundrede på et år.Taksten var den samme, enten de kørte for en holdsbonde eller for sig selv. Mindre-bemidlede borgere påtog sig ofte at bringe en besked eller et brev videre,og som de fremgår af følgende, havde de tilsyneladende en god kondition:

Givet Peder Kleinsmed 2 ½ mark for at gå til Roskilde med en seddel til skarpretteren om "at skikke sine Svende hertil Byen at rense Skorstene".

Betalt Thomas Guldsmed,som red til København med et brev angående traktementet for en fyrstelig frøken her i byen,og for besked med tilbage, 3 mark.

Køge Arkiverne

Betalt Niels Hjulmand på Bjerget(Bjerggade),som gik til Valbygård(Juellinge) med en besked,1 mark.Givet Morten Ibsen i "den aabne Gaard",som gik til Tryggevælde med et brev om bøndervogne,som fra lenet skulle gøre rejser til Køge,1 1/2 mark.Givet pottemager HansHolst halvanden mark for hurtigt at ride til Tryggevælde med et brev(Byen havde lige fået besked på, at breve hurtigt skulle sendes videre til Tryggevælde).

Man benyttede mange gange tjenestedrenge til at bringe budskaber.Borgmesteren sendte en dag Greger Hansens dreng ud til Vallø med besked om, at ridefogeden skulle møde Chr. 4. på Tryggevælde [208]. Benævnelsen"Ilbreve" kendtes allerede,og det var ofte drenge,som blev sendt af sted.

Borgervognenes kørsler var dog ikke altid begrænset til Tryggevælde, Næstved eller Roskilde.Af og til blev der bestilt en vogn enten til Store-Heddinge,Ringsted eller Sorø. Chr.4. havde selv føling med alle større arbejder, som f.eks.da det store kornhus,der lå "uden Broport",skulle nedtages i 163o og fragtes til Glückstadt. I den anledning sendte han sin private tjener,Peder Dreyer, til Køge for at have opsyn med bønderne.Det var en stor opgave,og Dreyer havde ikke nok med de bønder fra Roskilde len,som normalt udførte pligtsarbejde i Køge.Regnskaberne viser, at han fik en vogn til Solrød for også at tilsige bønder fra Københavns len til arbejdet,ligesom der også pr. brev kom besked om arbejdskraft fra Tryggevælde len.

Tømmerflåderne,der skulle fragte materialerne fra kornladen ud til skibene på reden, kunne bønderne dog ikke lave.Der måtte håndværkere dertil.

Køge Arkiverne

Ved den udvalgte prins Christians bryllup i 1634,et kæmpebryllup med flere hundrede gæster,blev borgernes hustruer atter bedt om at begive sig til Ringsted Kloster,men denne gang for at opvarte de fyrstelige gæster,som var på vej til hovedstaden.Der var i forvejen sendt vogne med sengetøj,bænkedyner,duge,hynder,bagstole,kobber-og tintøj.[210)]

Lensmanden i Vordingborg havde fået besked på at sørge for,at der var rostockerøl på lager de steder,hvor de fyrstelige gæster skulle overnatte undervejs til hovedstaden,d.v.s.: Vindbyholt kro,Tryggevælde,Ringsted kloster og Roskildegård. Hvert sted skulle der være mindst to læster rostock - erøl,som skulle opbevares i gode kældere,og det skulle være det øl,som var brygget i marts måned.[211)]

Prins Christian på gennemrejse hver 14.dag

Chr. 4. havde ofte besøgt sin moder,enkedronning Sophie,på Nykøbing slot, hvilket af og til havde givet nogle problemer ved gennemrejsen.Men efter at prins Christian i 1634 havde bosat på slottet med sin gemalinde,blev det helt galt med ægtrejserne,idet han så at sige rejste frem og tilbage mellem Nykøbing og København hver 14. dag indtil sin død 1647,hvilket fremgår af lensregnskaberne.[212)] Var han på jagt, blev hans bøsser altid kørt i en vogn for sig selv.

I 1635,hvor prinsen og prinsessen,rejste gennem byen to gange i perioden 1.maj - 15.maj, var der udeblevet en del bønder fra Ølsemagle,Ølby og Lille Skensved.Bysvenden og fogedens tjener havde kun fået fat på 17 bøndervogne, derfor måtte 74 borgervogne træde til ved de to gennemrejser. For hele året 1635 kostede prinsens rejser samt transporter af kancellibude,liggere og kongens staldpersonale byen 635 rdl.[213)]

28 bønder udeblev

1643 udeblev 28 bønder fra Højelse,St. Salby,Lille Salby,Ølby og Assen - drup fra kørslen med prinsens fadebur,skønt de var tilsagt ugen før af borgmesterens bud og byens tjener.Der måtte derfor lejes vognmænd i Køge istedetfor.Ifølge rullen skulle bønderne køre til København over Roskilde,men folkene fra Højelse holdt på, at de ifølge en kgl.anordning kun havde pligt til at køre til Roskilde.[214)]

Køge Arkiverne

Dømt efter kong Olufs håndfæstning

Fem borgere forlod en dag i 1639 byen med deres vogne til trods for,at de havde fået besked på at køre prinsens fadebur tilligemed nogle bønder fra Højelse og Ølsemagle sogne. At bønderne udeblev, havde man været udsat for i årtier,ligesom der for længst var fastsat en straf for forsømmelsen,men det var noget nyt, at nogle borgere,til trods for,at der,som det hed, var gjort arrest i deres vogne, alligevel var kørt ud af byen i deres eget ærinde.

Der faldt derfor allerede den følgende tingdag dom i sagen,hvoraf fremgik, at de tiltalte allerede den følgende morgen skulle være parate til mod betaling at ageHans fyrstelige Nåde, Prinsen,hans gods og tjenere til København. I modsat fald ville de blive straffet.Man så altså igennem med forseelsen,men med hensyn til,hvad der kunne vente borgerne,hvis det gentog sig,hedder det ordret i dommen:

" At efterdi Recessen såvel som Håndfæstningen ej formelder,hvad egentlig deres Straf eller Bøder skal være,som Kgl.Majst,s Fadebur Rejser forsømmer at age,men alene befindes udi Kong Olufs(Håkonssøn) Håndfæstning forfattede med sådanne Ord - at hvem der forsømmer at føre Kongens Fadebur,skal betale Vognlejen og bøde dertil 3 Mark [215] ".

Bønderne måtte ofte møde aftenen forud for rejsen

For de borgere,som havde vogn eller blot en hest,og det havde de fleste,var alle disse rejser sikkert et tilskud til deres indtægt.Derimod kan man sige, at 6 mark for at køre til København - og der kunne nemt gå et par dage for - uden slidet på hestene, var en dårlig forretning for bønderne. Derfor ville de hellere betale 6 mark for at være fri for kørslen. Deres ydelser ved disse kørsler var også betydelig større en borgernes, fordi de ofte, når det drejede sig om transporter med pålæsning,fik besked på at møde aftenen forud,for at være parate til at køre tidligt om morgenen.

Der boede holdsbønder så langt væk som i Hundige,og for en sådan bonde var det en stor belastning,når han hver 14.dag året rundt skulle forlade sit arbejde på gården i nogle dage.[216] 1o/1 1643 kom en bonde om natten med prinsens slæde fra Tryggevælde. 26/1 kørte en borger prinsens slæde til Tryggevælde.(kæmnerregn.).

Køge Arkiverne

To spand heste for vognen med prinsens sølvhestetøj

Prinsens og prinsessens ankomst til Køge om morgenen den 7.april 1643 giver et indtryk af det store arrangement,der skulle til ved disse gennemrejser.Parret,som var ledsaget af hertug Mourits af Sachsen,kom fra Tryggevælde,hvor de havde overnattet.Det var bønderne fra Tryggevælde len,der havde sørget for transporten til Køge,og man kan næsten tænke sig,at det omfattende vognskifte,som forestod, kun kunne finde sted på Torvet.

For transporten til Roskilde,som var næste skiftested,var bestilt 2o borgervogne og 41 bøndervogne. 6 borgerheste blev forspændt hertugens karm,og en borger fik hans store rejsekiste på sin vogn. En lignende kiste indeholdende prinsens sølvhestetøj blev taget af en medfølgende rustvogn,hvorefter en vognmand fik ordre til at køre direkte til hovedstaden med kisten.Vognmanden fik på grund af distancen også spændt Søren Nielsens heste fra Ølby for sin vogn.

Små stærke heste

Det var små, men stærke heste,de såkaldte klepperter,man benyttede.Vognene var også små,så det passede godt til tidens standsforskel,at der kun kunne være en fornem junker eller frøken fra det store følge på hver vogn.For borgervognenes vedkommende var det ofte tjenestekarlen,som kørte vognen,men husbonden selv var også hærdet og vant til at sidde på en vogn eller hesteryg over lange strækninger.

Kræmmeren Claus Henrichsen kørte dog for prinsens hofmester,og følgende junkere fik hver sin vogn:Kammerjunkerne Hansdall,Binow,Dellow og Blome samt prinsens tjener.Tjenestefolkene kunne man godt sætte lidt sammen.Derfor fik 2 kammerpiger,1 vaskepige samt hofmesterindens og jomfru Gyldenløves piger kun 3 vogne.

På grund af prinsens dårlige helbred havde han altid sin seng med i en rustvogn.Nu fik en købmand lov til at køre den til Roskilde.For hver vogn, noterede kæmneren sig ejerens navn og hvem han kørte for. 6 vognmænd,som stod for tur, fik følgende personer på deres vogne:

Vinskænken,prinsens og prinsessens livbarberer,sølvpoppen,mundkokken, prinsessens livskrædder med skræddersvend,jomfruernes knægt og jomfru Gyldenløves fyrbøder.

Køge Arkiverne

24 bøndervogne medgik til følgende personer:

Hertugens kammertjener

Kammerjunkerne Miletz og Plato

Kongens kammerjunker,Bertram Rantzau og dennes tjener

Musikanterne og trompeterne

Prinsens skrædder

6 edelknaber og lakajer.

Dertil kom 9 bøndervogne med følgets bagage,som ikke kunne være på herskabets vogne. Kæmnerregnskabet slutter med ordene: Søren Pedersen og Niels Jensen fra Højelse fik hjemlov, eftersom de havde holdt både nat og dag.[217)]

Store transporter med vildt

Størsteparten af det vildt,som blev sat til livs på Københavns slot, kom fra Vordingborg len,der var meget skovrigt.Det drejede sig hovedsagelig om hjorte,rådyr og harer,og det var ikke småting,hvad kongens jægere eller pantsvande kunne nå at nedlægge.Disse transporter var derfor i høj grad med til at præge bybilledet.

Der blev også grebet hårdt ind mod rovfuglebestanden i kronens skove. Skovfogederne fik betaling for hver rovfugl,de nedlagde. En skovfoged kunne nå at skyde henved et par hundrede hvert år,og det var nok, at han afleverede kløerne til skovrideren.Denne førte så regnskab over,hvor mange kløer han havde modtaget fra hver skovfoged.[218)]

40 stude skulle trækkes til Frederiksborg

Enkelte gange fik byen til opgave at skulle skaffe folk,som kunne trække heste eller kvæg ad landevejen.Kongen havde sine stutterier,og af og til skete der forflytninger: 16 hopper,som kom fra Vordingborg,skulle til Esrum kloster.En del føl,der opholdt sig om vinteren på Jungshoved,skulle når foråret kom, trækkes til Antvorskov.Et sikkert mere besværligt job var en maj-dag i 1640,hvor der skulle skaffes folk til 40 stude og ungkvæg,som skulle trækkes til Frederiksborg. 40 stude og ungkvæg,der i 1643 kom i modsat retning og skulle til Vordingborg, fik ophold undervejs på Øster-Vallø.

Køge Arkiverne

Pantsvenden,der medbragte vildt enten fra Næstved eller Vordingborg,medbragte en køreseddel,som viste tidspunktet for hans afrejse fra nævnte købstad,ligesom tidspunktet for hans afrejse fra Køge blev noteret på seddelen.Det gjaldt nemlig om at få vildtet fra så hurtigt som muligt,og derfor førte man kontrol med køretiden..[219]

Kongen gav borgmester Claus Thor Smede et brev med hjem fra Tyskland

Det er givet, at kongen kendte flere af byens borgere fra sine gennemrejser.Han kørte ofte i sin egen vogn og havde sin hund siddende foran sig.Som regel skulle han have friske heste i Køge,især når han var på vej sydpå. I juni 1636 havde velb.Gabriel Kruses heste været for kongens vogn fra Roskilde til Køge.Morten Michelsens heste(Torvet 21)kom nu for kongens vogn til Tryggevælde,hvor majestæten altid overnattede.[220]

Da Christian 4.i maj 1626 opholdt sig i Wolfenbüttel under krigen,gav han Claus Thor Smede et brev med hjem til kansleren,Christen Friis,for at oplyse denne om situationen ved fronten.[221]

En sag i tingbogen 1651(243) viser,at en velhavende borger havde mod til at nægte at køre en københavnsrejse. Borgmester Schiøllers broder,Ivar Caspersen Schiøller,som ejede gården Vestergade 19,nægtede ved den lejlighed at køre for to af kongens hofjunkere,der havde ledsaget hertugen af Sachsen til Vordingborg. Ivar Caspersens karl kom dog af sted med junkerne,men episoden fik et efterspil.

1661 nægtede vognmand Peder Rasmussen at køre for en herremand til Bregentved,skønt han lovligt var tilsagt at køre byens nødvendige rejser,og skønt han stod for tur. Herremandens tjener var på Torvet blevet henvist til Peder Rasmussen,men denne svarede, at han lige var kommet hjem om aftenen"og svor om Gud, at han ikke ville køre den Dag".Lauget skaffede derfor en anden til at køre,men dommen ved bytinget lød på, at tiltalte skulle bøde lige så meget,som han kunne tjene ved at køre turen til Bregentved...[222]

Køge Arkiverne

De såkaldte vildtrejser fortsatte med årene og blev mere og mere om - fattende og generende,især efter at Chr.5. 31/1o 1685 beordrede borgerskabet til at med virke ved transporten.Borgerskabet mødte på rådhuset og fik læst kongens befaling 2/11 og 9/11 1685. Ifølge brevet skulle vildtet til hofspisningens fornødenhed,som stammede fra Lolland-Falster og kom enten fra Vordingborg eller Næstved, straks sendes videre såvel ved nat som ved dag uden nogen forsømmelse"ved fri Borgervogn og til - børlige Heste derfra hid til Vor kgl.Residensstad København,uskadet befordret".

Det hedder videre i brevet fra kongen:"Og som altid med Vildtet medfølger en Seddel til Underretning om dets Ankomst og Bortskikkelse fra Vor - dingborg eller Næstved.Så haver I at tilholde Kæmneren i Køge at derpå at tage Tiden,når det did ankommer og derfra igen bortsendes,hvilken seddel Vognmanden eller Køresvenden tillige med Vildtet ved sin Ankomst her til Staden i Vores Overjægermesters Hånd haver at levere.Dermed ske Vor Vilje befalende Eder Gud,skrevet på Vort Slot,31.Oktober 1685 ".

Sign. Christian

En pakke i rådstuen indeholder en befaling angående en marchrute til kaptajn Dalwigs komp. af Livgarden til Fods bestående af "115 Høveder" med Primaplama og gemene.Kompagniet skulle afgå fra Kallundborg 24.sep. om morgenen tidlig,hvorefter de skulle indrette deres march således,at de dagligt marcherede 3 mil,så de kunne være i Køge den 26.om aftenen. Til medhavende telte og anden bagage skulle bestilles 5 bøndervogne, hvilke bønder ikke måtte opholdes længere end 1 dag fra et nattelager til et andet.Og for at de nødvendige vogne kunne være bestilt,skulle den kommanderende officer skikke en underofficer af sted 2 dage forud, så vedkommende betjente kunne blive tilbørligt underrettet.

Kbhvn. 2.september 1689 (Div. sager.Tillæg II.1681-1814) L.A.

Køge Arkiverne

Knud Ulfeldts tjener

At det ikke altid var lige nemt at køre disse rejser,som bønderne fik ordre til,fremgår af følgende sag: Niels Olufsen i Ørsted skulle en dag køre Knud Ulfeldts tjener til København, men denne var så beruset, at han dårligt kunne sidde på vognen.På vejen mellem Erich Helmers have uden for Nørreport og Driftebro trak tjeneren sin kårde og truede Niels med at hugge hovedet af ham.

Niels lod hestene løbe og holdt på tjeneren med den anden hånd,men undgik ikke at blive ramt på kinden af kården.Derefter huggede tjeneren ud efter hestene,men faldt derved af vognen.Niels vendte straks sin vogn og kørte tilbage til Køge,hvor han på rådstuen krævede tjeneren til ansvar for den skade,han havde lidt.[223)]

Misbrugte sin magt

Når Driftebro nævnes,kunne det se ud til, at holdsbønderne ved enkelte lejligheder kørte ad Køge landevej til hovedstaden.Derimod fremgår det tydeligt at fadeburs-rejserne gik over Roskilde. I en sag om nogle rådyr,som var forsvundet under en vildttransport,hvori nogle bønder fra Ballerup var indblandet,fortælles om Vibeke Michelsdatter,der fik en længere travetur ad Køgevejen:

Engang i sommeren 1634 kom jægermesterens tjener til Køge og tog Vibeke Michelsdatter med på en vogn til Frederiksborg under trussel om at sætte hende i jern,dersom hun ikke adlød.Siden tog han hende med til Smørum herredsting og bestemte ligeledes under trusler, hvad hun skulle bevidne.Derfra gik turen til Kongens Lyngby og siden til København,hvor han gav hende kørelejlighed med en bonde til Køge kro. Hun var helt uden midler og måtte derfor spadsere den lange vej til Køge.[224)]

Køge kro

Køge kro var for så vidt også skiftested for bøndernes transporter.Krone lå ved Olsbæk mellem Hundige og Mosede og var det eneste bedested mellem Avedøre og Køge.Ved kysten ud for kroen lå et udskibningssted.Det var i øvrigt her, at Gøngehøvdingen gik i land i september 1658,som han sagde"midt imellem Fjenderne".Han fik sikkert også en god modtagelse i kroen.Derimod havde kromanden ingen forpligtelse til at huse søfolk,som på grund af dårligt vejr havde søgt ly ved kysten,hvilket fremgår af en retssag ved Køge herred

Køge Arkiverne

1623.

Niels Pedersen,der var kromand dengang,havde nægtet at huse Jens Nielsen fra Byesgård,som med sine folk havde været nødt til "at rømme deres Skude på Grund af Guds Vejrlig". Retten i Køge gav Niels Pedersen medhold.Hermand Kly,som blev kromand i 1636,havde tidligere haft gården Nørregade 22.Hans Jacobsen,der blev kromand i 1661,var søn af kræmmeren Jacob Cortesen i Vestergade 13,og efter sigende skal de store handelsmænd fra Køge i hans tid have haft deres gang i kroen til dans og drikkelag.[225)]

De fleste rejser fra Køge mod syd gik kun til Tryggevælde- eller højst til Vindbyholt.Rejserne til København med borgervogne var ikke altid lige eftertragtede,især hvis de rejsende først indfandt sig i Køge hen på eftermiddagen.Det skete derfor, at Kongens folk og tjenere til tider måtte overnatte i Køge,når de skulle nordpå.

Rytterne gennemstak kontrafejerne

Både cirurgen Blassius Møller(Brogade 21) og Maren, Peder Michelsens på Torvets nordside ses ofte at have huset kongens folk og tjenere, som faktisk var strandet i byen på grund af vognmangel.Sidstnævnte havde også engang besvær med nogle indkvarterede ryttere,som gennemstak kongens og prinsens kontrafejer i hendes stue.[226)] (Torvet 8).

Da byens kasse var tom

Da det ved årets udgang viste sig,at den afgående kæmner,Rasmus Jørgensen Skinder, havde 300 daler til gode i sit regnskab for året 1642, og byen derfor var uden midler til at dække vognleje og andre daglige udgifter,besluttede byrådet at påligne borgerskabet dobbelt skat for året 1643. Ligeledes fik den nye kæmner,Anders Thomsen,beskd på, at han hver månedsdag skulle sende lensmanden på Københavns slot,Niels Trolle, en fortegnelser over,hvilke bønder,som havde forsømt deres holdsrejser.[227)]

Køge Arkiverne

Torstensson-fejden

Allerede i juni 1642 blev der fra regeringens side truffet forberedelser i Køge til at imødegå en invasion i anledning af den truende krigssituation i Tyskland.Den 16.juni blev det bekendtgjort fra rådstuen, at 15o hvervede soldater med kvinder og børn skulle indkvarteres i byen.Den nærmere dato ville blive meddelt fra prædikestolen,og når dette var sket,skulle det samlede borgerskab allerede den følgende dag indfinde sig på rådhuset kl. 12.

Hver gift soldat skulle ifølge kongens forordning have ½ rdl.om ugen, som skulle leveres til overvagtmesteren.Byen ville dog,når bevillingen forelå, få det udlagte beløb tilbagebetalt gennem generalkommissær Knud Ulfeldt og borgerne ville få deres penge igen.Der var dog den mulighed, at kæmneren til den tid ville foreslå borgerne, at beløbet indgik i byens kasse, imod at borgerskabet blev fritaget for skat.

Alle, som gav under 8 skilling i skat, skulle skånes for indkvartering. "Men de andre ",hedder det videre i befalingen,"skal på hver 8 Sk.holde en Soldat Nat og Dag.Og når Soldater haver en Ægtekvinde og Børn,skal der agtes og regnes for hver Person en Nat og Dag.Og skal Borgerskabet sættes i Roder og poletter udgives,hvorefter de på deres Side og Soldaterne på deres Side kan vide dem efter at forholde ". 228)

Byrådet forberedte sig straks til indkvarteringen ved at forbyde udskænkning i ølkældrene efter kl. 9,og man gik i gang med kontrolvejninger af bagernes brød hver lørdag under torvetiden. Der var lo bagere i byen, men ikke alle bageres brød kunne holde den befalede vægt.For nogles vedkommende var det deres fine brød,som vejede for lidt,f.eks. hvedebrød,skofter og simler.Man fandt også rugbrød,der skiftevis vejede 6 og 7 pund,men hvor prisen ikke svarede til det undervægtige brød. 229)

Blandt de lo bagere var Claus Jacobsen Bogbinder,som efter krigen lejede et skab i kirketårnet.Bageriet har sikkert været hans hovederhverv.Derimod ses han gennem mange år at have leveret tingbøgerne til de 5 herreder,som hørte under Tryggevælde len, og vel også Køges protokoller. 23o)

Køge Arkiverne

"Det lille Vognmandslaug"

Galgen og træhesten,som blev sat op på Torvet i 1624 under den forrige krig, stod stadig på deres pladser,og der blev sikkert også brug for dem igen med de mange hvervede soldater i byen,men det var nu ikke altid soldaterne,byfogeden havde problemer med. Da han en dag bad oldermanden i det lille vognmandslaug om at flytte stigen til retterstedet og senere sætte den på sin plads igen,nægtede det samlede laug at udføre arbejdet,fordi det ikke fremgik af deres skrå, at de skulle udføre den slags arbejde.

Fogeden,som havde tilbudt dem 1 rdl. i løn,befalede på rettens vegne nu det samlede laug til at udføre arbejdet, i modsat fald ville hver enkelt medlem blive straffet med tønden og hesten. Oldermanden,sagde han,burde straffes på Bremerholm " i Kgl. Majestæts Jern i 3 Måneder ".

Nogle dage efter mødte oldermanden op hos fogeden og sagde, at hvis denne ville tilgive dem forseelsen,ville de være lydige og villige en anden gang. De ville gerne flytte stigen og som sædvanlig holde rent på Sudertorvet og det andet torv,undtagen de møddinger,som de,der boede omkring Torvet, bar hen på Torvet fra deres eget fortov.

Der var dog ikke alle vognmænd,som fogeden ville tilgive. Tre,som boede uden for byen i husene,havde forsømt Torvets renholdelse,og de havde heller ikke været med til at flytte stigen tilbage igen. Derfor skulle de til straf hver tilbringe tre timer i den spanske tønde.[231] Kræmmeren Jacob Pomejer,som nylig var kommet til byen og havde overtaget Anne Cortes gård, stillede en dag en bod op ved hjørnet af Kirkestræde,men han fik omgående besked på at fjerne den,da den ville være til gene på torvedage for færdslen. Ligeledes fik beboerne langs Vestergades nordsiden fra nr. 4 til 16 besked på at sænke deres rendestene,for at vandet fra Sudertorvet bedre kunne få afløb.[232]

Utilfradse indkvarteringsværter

49 borgere,som i juli 1643 i en skriftlig henvendelse havde klaget til byrådet over, at de hver uge skulle "udlægge" til soldaterne lige så meget, som de årligt svarede i skat,var i den anledning forsamlet på rådstuen.Det fremgik af mødet,at et antal borgere,som svarede høje skatter,betalte det det samme som folk med lave skatter,hvilket blev betragtet som uretfærdigt af den sidstnævnte part.

Køge Arkiverne

Hertil svarede borgerne med de høje skatter, at en del af dem havde haft og nogle stadig holdt soldater med deres kvinder og børn i deres huse til aller højeste besværing og skade,for hvilket de intet havde fået eller kunne fordre.

Der blev fra byrådets side stillet forskellige forslag til soldaternes aflønning,men da alle afvistes af borgerskabet,vedtog byrådet, at de få borgere,der endnu ikke havde haft soldater indkvarteret med kvinder og børn,og som svarede mere end 3 mark i skat, nu skulle have indkvartering. Det var dog kun, dersom officererne i byen hvervede soldater på ny,såfremt der manglede nogle iblandt de 15o,som skulle være der.[233)]

5 kvinder,som havde bosat sig i byen, fik følgende besked af byfogeden: " At de endelig skal af Byen sig forføje eller begive sig i en god Mands Tjeneste inden tvende Solemærker ", ellers ventede Tugthuset dem.

Rådstuebogen indeholdt også navnene på 5 drenge samt deres forældres generalieblad.Det vedtoges, at 4 af drengene skulle sendes i Børnehuset. Den 5.fik besked på enten at begive sig i en ærlig mands tjeneste, eller finde en mester,hvor han kunne lære et godt,ærligt håndværk. Dertil kom, at det blev pålagt ham at stå åbenbart skrifte,efter som han i 2 år havde forsømt sakramentet,og siden søge kirken som et kristent menneske.[234)]

Daniel Pottemager krævede sin læredreng,Maxmilianus, indsat i Børnehuset. Drengen,som var forældreløs, var 5 gange løbet af læren.Sidste gang glemte han at tænde op i værkstuen,så en del potter og andet arbejde gik tabt på grund af kulden.[235)]

Soldater med hustruer og børn

2o borgere mødte i november 1643 op på rådstuen i anledning af løjtnant Nicolaus Strauss anke over,at hans soldater kun kunne få løn af deres indkvarteringsværter hver 8. dag. Soldaterne ønskede at få løn hver 7. dag og om lørdagen og så tidligt, at de kunne købe deres nødtørft til hustruer og børn på Torvet af bonden.Som det var nu,måtte de enten lide nød eller købe af borgerskabet.[236)]

Køge Arkiverne

Travle dage og rygter om svensk landgang ved Stevns

16/12 1643 kom et bud,som havde rejsepas både til Nykøbing og Skanderborg, med brev til prinsen. 25/12 kom han tilbage efter at have erfaret, at prinsen ikke var i Skanderborg og kørte med en københavnsk vognmand til hovedstaden. 18/12 kom der besked, at krigsfolkene i byen skulle begive sig til Ringsted. Jacob Bager viste dem vej til Ringsted.
2o/12 kom en ligger fra Nykøbing med bud om svenskernes indfald i Land-Holsten. En holdsbonde fra Ørsted blev straks sendt videre med budet til København. 26/12 kom en sergant der ledsagede 15 vogne med lunter,kugler og krudt til Nykøbing Falster.9 par arbejdsheste havde ført "munitionen" til Køge, men fik borgerheste til Tryggevælde.
Samme dag kørte vognmand Arent Henrichsen(Nyportstræde 19)velb. hr. Christen Skeel til Roskilde for at hente penge i Landkisten til hvervning af af krigsfolk. Christen Skeel tog selv med ud for at udforske dybet ved kysten
27/12 kom velb. Casper von Buchwalt fra Lybæk med breve til kongen og prinsen " den onde og meget bedrøvelige Tid angående". Rejste videre om natten til kongen. 29/12 blev to skibsfolk på Christen Skeels befaling kørt til Vallø "belangende om hvad Dyb og Grund her for landet falder".
Samme dag betalte kæmneren Thomas Guldsmed og Peder Lollik fordi de/om natten i anledning af den uro,der var i byen,idet der gik rygter om " at en hel Hob Skibe med svenske Folk var under Stevns for i de herliggende Fjorde at gøre Landgang ". De to borgere kom efter at have været borte hele natten og den halve dag med besked fra kaptajnen om, at der intet var om rygterne.
Kæmneren betalte ligeledes de to skibsfolk hver 1 dl.,fordi de på 3.dag havde været ude med velb. hr. Christen Skeel for at udvise dybet og grundene ud for kysten.
3o/12 kom prinsen og prinsessen fra København med deres medhavende folk. og fik lo borgervogne. Kræmmeren Jørgen Hauchen (Nørregade lo) kørte for prinsen og Jacob Hansen (Brogade 18) for prinsesssen. Erik Christensen, der før havde været foged på Tryggevælde,kørte for kammerjunker Binow.

Køge Arkiverne

I december s.å. rykkede general Torstensson uden krigserklæring over grænsen til Holsten.Landet var ganske uforberedt ved det svenske krigsbrud. I Køge forberedte man sig på en invasion fra søsiden. Det besluttedes, at 2o borgere hver nat skulle gå strandvagt fra kl.4 eftermiddag til 6 morgen. Man samledes foran rådhuset og fordelte vagterne.

Borgervæbningen

Man blev også enige om at oprette en borgervæbning. 31 borgere skulle sammen med borgmester og rådmænd vælge de borgere,som skulle være officerer. Man valgte Hans Lauritsen "den yngre" til kaptajn. Peter Paal blev løjtnant, og Oluf Sandersen fændrik,desuden valgtes 4 serganter og 5 korporaler.

Byrådet havde på borgerskabets vegne antaget en kaptajn,Georg Hahn, foreløbig på en 3 måneders tid,mod at eksercere borgerskabet, " så og Vagten at opstille,som det sig bør,samt og føre god Orden og Manerer,og om,dog Gud forhindre det, at Fjenderne kom, da at anføre Borgerskabet ". Både Hahn og Hans Lauritsen blev dog snart vraget til fordel for kræmmeren Erik Helmers, som blev kaptajn for borgervæbningen.[237)]

Skud mod vagten ved porten

For de fleste borgere var en borgervæbning noget nyt.Det kneb med disciplinen,og måske også med modet,når borgeren ved nattetid skulle gøre patruljetjeneste. Jørgen Møller vidnede, at da han forleden nat gik rundt med de andre i patruljen for at visitere vagten og kom til Vesterport,råbte vagten dem ad. Pludselig skød snedker Peder Nielsen,der var blandt dem,ind på vagten,Helle Bådsmand, med sin musket og ramte ham i venstre hånd. En undersøgelse af vagten viste," at hans ene Finger var slet borte,og en anden var beskadiget".[238)]

En kiste med bartskærertøj

2 af byens trompetere fik ved årsskiftet ordre til at begive sig i kongens tjeneste. Bartskærerne Casper Hansen og Johan de Voss,der boede dør om dør i Torvegaden, fik ifølge en skrivelse fra admiral Jørgen Vind påbud om, at de inden den lo.marts skulle "udgøre" en kiste med sit tilbehørige bartskærertøj. De skulle enten være fælles om en kiste hvert år eller også skifte til det hvert andet år. 6 borgere blev ved samme lejlighed udskrevet som bådsmænd og 4 til bøsseskytter.[239)] Nævnte bartskærere boede på Torvet i nuv. nr. 5 og 7.

Køge Arkiverne

En sølvindsamling indbragte godt 26 kg.

Ifølge et brev fra slotsherren fik borgerskabet allerede 29.januar påbud om at oplyse,hvor meget guld,sølv og penge de godvilligt kunne forstrække kongen med " i denne farlige Tid til Krigsfolkenes Underholdning". Så ville kongen dem igen betale,når riget igen kom til rolighed og stilstand.

Borgerne skulle møde på rådhuset 31.januar kl.8. " Men der kom ingen", hedder det i protokollen," uanset at vi dem havde forbiet til kl.lo".

Opfordringen blev gentaget nogen tid efter,og da borgerskabet havde tygget godt på den, indkom der i alt 1104 lod sølv.Dertil kom handelsmanden Ivar Caspersen Schiøllers 2oo lod,som han selv ville bringe ind til hovedstaden.Han var broder til rådmanden Christen Caspersen Schiøller og havde nyligt ægtet byfoged Christen Justesen Blochs enke i gården Vestergade 19, hvorved han med sin grund var blevet nabo til broderen. I øvrigt var han også den eneste borger,som blev skånet for mønstring,imod at lade sin karl møde for sig ved borgervæbningen.

De fleste borgere gav fra 2 til 6 lod sølv,enkelte gav 16 lod.Blandt de mere velstillede så regnskabet således ud: købmand Cort Richter 16 lod,borgmester Hans Buck 2o lod,rådmand Christen Caspersen Schiøller 3o lod,krømmer Erik Helmers 31 lod,rådmand Hans Christensen 5o lod,kornhandler Jens Poulsen 5o lod, borgmester Enevold Brochmand 1oo lod, rådmand Hans Christensen Humble 1oo lod, o.s.v.[240)]

Sølvtøj var tidens statusymbol.Det var en god pengeanbringelse og kunne også benyttes som pant. De fleste borgere havde lidt sølvtøj,og hos de velstillede var der både kander,stobe,bægre og skeer.

Nye indkvarteringer

I maj 1644 drøftede en forsamling på 16 domsmænd,4 fra hver fjerding, hvorledes man skulle forholde sig angående indkvarteringen af adelens ryttere,som var kommet til byen,og om nogle gevorbne ryttere såvel som nogle soldater.[241)] Samme måned skulle der ifølge rigshofmesterens og slotsherrens missiver af 24 domsmænd,6 fra hver fjerding, vælges 4 borgere,som ledsaget af borgmester Jacob Hansen og rådmand Hans Christensen "den ældre" skulle møde i København 19.maj og i lighed med folk fra andre købstæder drøfte

Køge Arkiverne

den øjeblikkelige situation, for at intet middel til fædrelandets bedste skulle være forsømt. Man valgte Oluf Sandersen,Jørgen Hauchen,Erik Christensen og Hans Lauridsen, som alle var driftige borgere.[242)]

I juni samledes borgerskabet atter for at drøfte sold til Niels Vinds 8o ryttere og generalkommissærens 4o gevorbne ryttere. Af en senere opkræv ning af restancer for rytterhold fremgår det,at Niels Vinds ryttere den - ne gang opholdt sig i byen fra 19.juni til 29.juli.[243)]

Der kom nu skat på købssvende,kræmmersvende og tjenestedrenge. 6 kvin - der blev anholdt for lediggang. Et par af dem var fordrevet fra Skåne ved fjendens indfald, en havde ladet sig beligge af en soldat,og en havde bet- let. To måneder senere forvists 5 kvinder fra byen på grund af løsagtig - hed. Et par af dem havde tidligere været forvist.En borger,Jacob Brænde - vin, fik en frist til at fjerne den skarnkiste,som han ulovligt havde byg- get på stenbroen foran sin bopæl.[244)]

Øget frygt for invasion

I oktober vedtog byrådet, at borgerskabet bistået af deres tjeneste - folk straks skulle gå i gang med at bygge to skanser.Den ene skulle ligge ved Bommen,og den anden for enden af Lovportstræde,og der skulle være en løbegrav imellem dem.[245)]

Byens skuder måtte bistå ved tilbagetrækningen

Den danske flåde havde samme måned lidt et alvorlig nederlag i Øster - søen,og kongen besluttede derfor at overføre et antal ryttere fra Malmø til København. I den anledning fik 9 køgensere,som havde skuder liggende, pludselig ordre til at sejle til Malmø og deltage i overførslen.Det skul- le ske allerede samme aften,hed det i henvendelsen,og dersom nogle næg - tede det,ville de blive straffet hårdt. Skipperne kom også af sted på deres ikke ufarlige rejse,men først efter at magistraten havde sagt god for fragten,dersom kongen ikke ville betale den.[246)]

Efter at fredsforhandlingerne var begyndt ved Brømsebro i februar 1645,kom der ligesom en anden stemning i byen,men ikke til det bedre. Der forekom flere episoder med uheldige elementer blandt de indkvartere- de.Nogle ryttere af de sidste ankomne under ritmester Stolzenbergs kom -

Køge Arkiverne

pagni,som var indkvarteret i Maren,Peder Michelsens gård,Torvet 8,gav sig under et drikkeri til at gennemstikke hendes kontrajer-er af kongen og prinsen med deres kårder.Borgerne forsømte deres vagter. 4 borgere,som i alt havde forsømt 35 vagter,dømtes at at betale 3 mark i bøde for hver vagt, de havde forsømt. En løjtnant og hans ryttere havde i fællesskab drukket 2 tdr. øl og derunder skabt uro i byen. 247)

11.marts 1645 rejste rådmændene Oluf Sandersen og Erik Christensen til København med en bønskrift til Chr. 4. personlig,hvori byen beklagede sig over de mange ryttere og soldater,der var indkvar - teret,og hvor til oberst Rantzau krævede 2oo daler hver måned. Man beklagede sig også over de mange daglige " durchtoug" med vognleje og andet,som var til stor besvær for byen.

Kæmneren skriver i sit regnskab, at da rådmændene kom til slottet, var Hans Majestæt "rejst over til Kastrup hos det ny Værk på Amager, hvorfor de måtte rejse efter og gjorde fire Rejser fra København og did,førend de kunne få audiens.Årsagen var, at Hans Majestæt kom sil-dig ind til Slottet om Aftenen og rejste tidligt ud igen om Morgenen".

Den svenske flåde blev ofte observeret forskellige steder,hvilket medførte, at der måtte sendes ridende bud til hovedstaden. Således kom 15.marts en pakke magtpåliggende breve fra kaptajnen på en hol-landsk"forgat"(Kgl. Majest.s. egen, hedder det),som lå under Stevns, inddrevet af fjenden. Pakken kom fra Rødvig skanse og var stilet til viceadmiral Christopher Lindenow på Bremerholm.

28.marts rejste prinsen og prinsessen til København. De udgav ingen vognrulle i Køge, men fik dog 14 vogne, oplyser kæmneren i sit regn - skab. Tre dage efter kom en dragon fra Nykøbing med et brev om nog-le svenske skibe, "som lå der under Landene og lod sig se ". Brevet var skrvet til prinsen.Det kom om natten og blev straks sendt videre til hovedstaden.

Køge Arkiverne

Oberst Rudolph Rauchstrups regiment, hvis kompagnier havde haft vinterkvarter i Næstved og Køge, fik i april ordre til at marchere til København og søge deres "natlager" i landsbyerne. Obersten fik 8 vogne til sig selv og sine børn, folk og bagage. Feltpræsten og to feltskærere måtte vente til næste dag med vogne. En kaptajn, de Armis, fik vogn til Tryggevælde for der at fremskaffe 9 vogne til at hente den forladte ammunition, der" stod i Kirken", samt soldater, kvinder og børn. En borger i Nørrestræde fik betaling for at have haft oberstens hunde i pleje.

Situationen krævede en livlig brevveksling mellem kongen og prinsen i Nykøbing. Der gik næsten ikke en aften, uden at der kom et ridende bud fra hovedstaden med breve til prinsen. Budet overnattede. Derimod skulle brevene omgående sendes med ridende bud til Tryggevælde, hvor man sørgede for, at de hurtigt blev sendt videre. Brevene fra prinsen var lige så talrige og fremførte som ilbreve.

Fire fremtrædende borgere ledsaget af borgmester Schiøller og Erik Helmers henvendte sig atter i maj til kongen med en bønskrift " om nogen Lindring på den store og stærke Indkvartering". Der foreligger dog intet svar. Fra regeringens side søgte man stadig at hverve folk. En kaptajn, som havde været i Lybæk og antaget 19 bådsmænd, ankom om natten med folkene i lo vogne, men da der ingen nye vogne kunne skaffes, måtte man fortsætte til Ølby i et forsøg på at komme videre.

7. juli forelå en ny situation for borgmester og råd. Den hollandske flåde havde lagt sig ud for Køge sendte en båd ind om at få frisk vand " til at forfriske sig selv og folkene på", som det hed i begæringen. En vognmand påtog sig at køre frem og tilbage samme dag med lensmandens svar. Det var imidlertid kongen, der personligt svarede på henvendelsen og forklarede admiralen, hvor han "skulle bekomme omtalte friske vand til sig og sine folk. De fik intet i Køge. Nogle bådsmænd måtte imidlertid hjælpe bomslutteren, som efter at

Køge Arkiverne

have afleveret kongens brev til admiralen ikke kunne komme tilbage igen med sine folk på grund af vindens styrke. Man tilbød derfor om bord på flåden at hjælpe dem i land igen.

24.juli kom der ilbud fra Holtug skanse, at den svenske flåde var ankommet og lå ud for kysten. Byrådet sendte omgående et ridende bud til hovedstaden..En vogn kørte til Roskilde med opfordring til den der - værende ritmester om at forføje sig til Køge med sine folk. En anden vogn kørte fødevarer og foder ud til ritmester Chr. Friis folk, som holdt vagt i Holtug skanse.

Den følgende dag fik man besked på,at der ville komme 15o ryttere på grund af den svenske flådes tilsynekomst ud for Stevns, samt at byen skulle sørge for deres forplejning. Der var fast-sat 1 pund brød til hver person, men som kæmneren skriver." De ville ikke nøjes med Grovbrød. Vi måtte giver dem simbler og strømper[1] i stedet. Dertil kom 6 flæskesider og 3 tønder øl samt 9 tdr. havre til hestene. 2 vognmænd kørte nævnte viktualier og foder ud til folkene.Nogle havde lagt sig uden for Nørreport "på hin Side Møllerne" og en del ude ved Strøby Egede. Vognene måtte vente, medens folkene spiste, for at de kunne få tønderne og sækkene med tilbage.

En tysk præst, der samme dag var kommet med en lybsk skude og fremførte et brev til kongen personlig, fik en vogn til hovedstaden, da han ikke turde sejle videre på grund af den svenske flåde,som nu lå under Dragør.

Landet var ikke i stand til at føre krig længere,og det trak ud med fredsbetingelserne. Byen var flere gange blevet opfordret til at sende repræsentanter i lighed med andre købstæder for at drøfte fredsbetingelser i forbindelse med landets vanskelige situation.Først den 13. august forelå de endelige fredsbetingelser.[248] Jyske bønder,som under krigen havde dræbt fjender, blev fritaget for at skulle stå åbenbar skrifte.[249]

1) Strømper var lange hvedebrød.

Køge Arkiverne

Efter fredsslutningen begyndte man at føre våben og ammunition bort fra skanserne.12.sept.blev efter befaling af borgmester Schiøller udstedt 11 par heste og nogle vogne til 2 konstabler,som kom fra Rødvig skanse med 2 feltstykker, 6oo båndlunter,39 tdr. krudt,8 tdr. musket-kugler"og andet sligt tilbørligt Ammunition", som velb. Sivert Urne havde anskittet og nu skulle til Tøjhuset.

De to konstabler havde tidligere været hos Hans Majestæts selv og beklaget sig over, at de ikke kunne få "Fordrelse" i Køge. 6 borgervogne og 2 holdsbønder drog nu stykkerne og en del af tøjet frem til hovedstaden.

2.oktb.kom en slotsligger med en skrivelse fra lensmanden angående underholdning og foder til Claus Ahlefeldts 3 kompagnier ryttere,som efterhånden skulle komme fra København og marchere igennem byen og ligge "udi Køge Skov første Nat(Krageskoven)"

Ifølge skrivelsen skulle liggere forblive i byen,medens de tre kompagnier kom gennem byen,idet han skulle være skaffer for dem.Samme ligger fik 3.oktbr.en vogn til"at føre Viktualier og Foder udi Skoven til det første Kompagni,som ankom denne Dags Aften.Han tøvede her tilden 24.", fremgår det af kæmnerens regnskaber.

Enken Anne,Frants Guldsmeds,som i sin gård på hjørnet af Torvet og Nyportstræde holdt herberge for rejsende(Hendes skilt viste en engel),ses gentagne gange under hele Torstenssonsfejden at have huset og beværtet både soldater og ryttere samt andre folk på byens regning.Ofte drejede det sig for enkelte personers vedkommende om flere måneders ophold,ligesom hun ved en lejlighed fik betaling for 25 personers fortæring.

Prins Christian tog ophold på rådhuset

Tolderen August Wellow,som overtog bestillingen 1631,ses gennem en årrække at have huset prins Christian under dennes mange gennemrejser: 1646 15/12 modtog velb.Sivert Urne følgende brev:"Da Prinsen med sin Hofstat plejer at tage ind hos Kgl.Majestæts Tolder,Aug.Wellow så tit han rejser til eller fra København, er det hans Ønske,at Sivert Urne årligt forskaffer et Forråd af Brændsel til førnævnte August Wellows Bolig".

Køge Arkiverne

Da trolddom på ny huserede i gården
hvor Køge Huskors fandt sted

Anne Pedersdatter,som i sit første ægteskab med Hans Kræmmer oplevede de forfærdeligste ting i gården på hjørnet af Nørregade og Torvet,syntes i de følgende år stadig at være forfulgt af de samme onde kræfter. Hun blev gift anden gang med kræmmeren Cort Richter,og efter dennes død i 1638 forestod hun som enke den store kræmmervirksomhed ved Torvet indtil sin død i juli 1642.

Sagen om Ellen Rådmands tog sin begyndelse Valborg nat 1641,hvor et par af Anne Cortes tjenestefolk gravede en stor potte fuld af troldtøj og andet op ved gården.Der havde igen i en periode været trolddom i huset, og pigen Margrethe Hermandsdatter havde to gange været i Menstrup hos Peder Lauritsen,som efter sigende kunne vise igen,og han fulgte også sidste gang med til Køge og så på, at kræmmersvenden gravede troldtøjet op.Det blev samme nat gravet ned i Peder Holst have.

Da troldtøjet var fundet i kræmmergårdens have,spekulerede man på,hvem der havde anbragt det.Mistanken faldt på Ellen Nielsdatter,kaldet Ellen Rådmands,der havde sin gang i huset.Ydermere havde samme kone for nogen tid siden,da en prammands kone blev begravet,udtalt,at hun gav sig af med trolddom. Hun stod da sammen med andre kvindfolk ved byens tvætte-sted og vaskede tøj.Da klokkerne begyndte at ringe for prammandens kone, spurgte en kone hende,hvem de ringede for.Og hertil svarede Ellen:"Det var den sidste jeg fortroldede.Hun fik skam alt ".

Ellen Rådmands blev taget i Anne Cortes stue og sat ned i rådstuekælderen.Samme dag kom præsten,Mester Oluf Bendsen,og byfogeden ind til Anne Cortes,og Ellen Rådmands blev hentet op.På deres spørgsmål om hun var ægteviet, svarede hun, at hun havde tre børn med hver sin fader,og at hun havde stået skrifte for de to,men ikke for den tredje.På deres spørgsmål,om hun kunne nogen trolddomskunst, svarede hun nej.Derpå stillede hun sig med hånden i siden foran fogeden og sagde:"Og trods det,tør I lade mig indsætte".Hverken Anne Cortes eller hendes lavværge,unge Cort Richter,ønskede hende indsat,men på hendes egen begæring lod fogeden hende føre tilbage til kælderen.

Køge Arkiverne

Den følgende dag var der tvivl om,hvem der skulle sørge for mad til den fængslede.Fogedsvenden,som havde opsyn med hende,henvendte sig først til Anne Cortes,men denne sendte ham hen til byfogeden.Herfra blev han igen sendt tilbage til Anne Cortes,som bad ham sige til fogeden,at dersom denne sørgede for maden,ville hun betale den.

Anne Cortes ønskede slet ikke at have noget med den fængslede at gøre, men den unge Richter og kræmmersvenden var dog de følgende dage et par gange nede i kælderen hos hende,og fogedens svend havde også set Richter stå og tale med fru Karen Grubbe på trappen. Under disse besøg havde Ellen Rådmands sagt, at hvis øvrigheden tog livet af hende,og hun skulle dø,da ville de få stor synd deraf.

Da sagen kom for ved rådstueretten, udtalte Ellen Rådmands,at dersom hun tog til Viborg,hvorfra hun var kommet,da ville hun " på sin Hals og med sit Livs Fortabelse " love aldrig at komme til Køge igen,men hun ville nødig gå til alters i kirken. Om sit sidste barn fortalte hun, at det havde hun fået med sin fæstemand,men det var avlet,inden de blev trolovet,og manden døde i Viborg,inden barnet blev født.Det var nu 15 år siden,og barnet var i Børne - huset.

De havde stadig trolddom i "Hans Kræmmers gård"

Efter godt tre måneders forløb kom sagen for igen.Byfogeden,Peder Sonnesen,spurgte da Anne Cortes og hendes lavværge,om de ville rejse sag mod El - len Rådmands,som stadig sad fængslet.Hvortil de svarede, at de intet ville have med hende at befatte.Hertil bemærkede fogeden, om det ikke var rigtigt, at Richter omkring sankthans havde været på tinge og begæret et 16 mands nævn på sagen.Det ville Richter ikke benægte.De havde tit og ofte trolddom i hus - et,sagde han,men han vidste ikke,hvordan de bedste kunne gennemføre sagen med nævninge, uden at stadtholderen havde været i byen,for at han kunne rådføre sig med denne.

Efter 21 ugers forløb besluttede byfogeden at løslade Ellen Rådmands,men da der ikke var nogen, som ville kautionere for hende,måtte hun love "på sin Hals " ikkeat forlade byen,indtil sagen mod hende var fuldt belyst. Han ville dog ikke love, at hun ved en senere frikendelse kunne forblive i byen,dertil var hendes rygte og skudsmål for dårligt.

Køge Arkiverne

Efter Anne Cortes død i juli 1642 tog rygterne igen fat omkring Ellen Rådmands,som under kræmmerenkens sygdom havde haft sin gang i huset.Manden bag disse rygter var Peder Lauritsen i Menstrup,som da han blev bedt om at afgive forklaring i retten ,beskyldte Ellen Rådmands for at have forgjort Anne Cortes.

En dag,hvor han havde besøgt Anne Cortes,og var gået en tur bagefter, havde han mødt Ellen Rådmands på kirkegården.Hun spurgte, om det var ham, der kunne vise igen,hvilket han svarede ja til. Og da bad hun ham for Guds skyld om ikke at udlægge hende,for så skulle han få 1 rdl. Han forklarede ligeledes, at da hun sad i kælderen, havde hun en dag sendt ham et brev, hvori hun skrev,at han skulle ikke komme til Køge, for da blev han brændt.

På spørgsmålet om,hvorfra han vidste, at Ellen Rådmands var den skyldig svarede Peder Lauritsen, at det kunne han se i en bog,han havde hjemme,og hvis han havde den her,kunne borgmester og råd se deri den skikkelse,som havde forgjort Anne Cortes. Og han tilføjede,"at så sandt han ville blive et Guds Barn og forsvarede det for Guds strenge Dom,da havde han ikke løjet hende på,for det kunne han se af Bogen ".

Bogen fra bjerget

Ifølge Peder Lauritsens forklaring havde han fået bogen af en mand i Grumløse,som fik den i et bjerg,men nu var han død. I samme bog,fortsatte han stod,hvorledes man skulle vende sig,når man tog urter op,hvad urterne hed,og hvorledes de skulle bruges til at hjælpe folk,som var forgjort eller havde den slemme syge.Bladene i bogen var firkantede,og på nogle af dem, en 3,4,5, eller 6 stykker,var der ligesom en hinde,og når man hældte urterne på hinden kunne man se,hvilke der duede,og hvortil de tjente.

"Der er en Urt,som kaldes"Fanden være",forklarede Peder Lauritsen."Og når man tager den op,tager man hende ved Toppen og siger,"Hvor være du,jeg tager dig i din Top.Du skal gå op i Navn,Gud Faders,Søns og Helligånds,Ammen. Og så sandt og så vidt som Jomfru Maria fødte Jesu Krist,den Urt tjener til dem, som er galen og forstyrret i Hovedet.Ogden tjener også dem,som har den slemme Syge,når de har en anden Rod,der kaldes"Helvedes Rod".

Køge Arkiverne

" Når den skal bruges,skal de lægge den på Panden,de som er forstyrret. For den onde Syge skal de hakke den og komme dertil af den syges eget Vand, ikke af det første, ej heller af det sidste,men det mellemste, og lægge det i Nakken og vende Ansigtet mod Øst,når de fortærer det.Thi de skal såvel fortære det som lægge det i Nakken".

Peder Lauritsen bekendte, at han havde været i det omtalte Bjerg to eller tre gange.Der var hult derinde,dog ikke større end et væggerum hus.Der brændte et lys i en sten,og der var 8 små hvidklædte jomfruer derinde, og disse havde bedt ham at hjælpe syge og skrøbelige folk for Guds skyld.

Om Ellen Rådmands,der var til stede, forklarede han,at hun havde sagt, at ville fly ham sin linnedhat,og kunne han sige da til visse,at hun var en troldkone,da ville hun holde hans kunst frisk. Men hun sendte ikke sin egen hat,men en hat,som tilhørte Anne Cortes tjenestepige, forklarede Peder Lauritsen. Hertil svarede Ellen Rådmands, at det ikke var hendes linnedhat, hun sendte,men en halsklud og en brystdug,men det benægtede Peder Lauridsen. Retsmødet sluttede med,at Ellen Rådmands forpligtede sig til at blive i byen,dersom nogle ville rejse tiltale mod hende på grund af Peder Lauritsens sigtelse[250].

Magiske karakterer på væggen i "Hans Kræmmers Gård"

Siden sagen om "Køge Huskors" havde fundet sted, havde der af og til været tilløb til trolddomssager,men efterhånden ophørte de helt. Skomager Frants Augustinus og hans kone blev 1623 anklaget for at være skyld i Hans Lolliks kones død. Et vidne forklarede under sagen, at Thyra havde sagt om ægteparret, " at de havde lagt hende ned,og at hun stod det aldrig op".Der forelå også et brev fra sognepræsten,Mester Chr. Glob,som var blevet hentet og havde givet hende sakramentet. Konen,som klædte hendes lig,forklarede, at Thyra var blå i den ene side. Et andet vidne havde set en hovkarl ligge på en dyne foran sengen med en sølvstob fyldt med brændevin i hånden [251].

En rejsende,som i 1805 besøgte Køge, beretter om gården,hvor Køge Huskors fandt sted: " De magiske Karakterer,som endnu for 30 År siden var at se på Væggen fra den Tid,hvor Lucifer spillede Halløj med Beboerne, er nu fjernet ". [252]

Køge Arkiverne

Kirkens indflydelse

Kirken havde en vis kontakt med borgerskabet,dog ikke i ordets bogstave - ligste forstand,for det skete ofte, at folk faldt i søvn under prædiken. Der var derfor ansat to borgere,som flittigt skulle gå rundt og prikke til de kirkegængere,der var lige ved at falde i søvn. Snarere var det opkrævningen af kirkeskatten og for ca. loo borgeres vedkommende tillige jord - skylden,der skulle betales hver påske for kirkens tidligere ejendomme. Men kirken hyggede også om sine kirkegængere.Man holdt visse traditioner i hævd,f.eks. var det en selvfølge,at kirkegården pinseaften fik en ekstra rengøring for at være klar til morgenens gudstjeneste,hvor kirken var pyntet med friske bøge-og birkegrene.Alle lys i kronerne var tændte,og der var strøet blomster på gulvet.Man brugte også ligesom i hjemmene at strø sand på kirkegulvet.Der medgik som regel 4 læs strandsand,som man hentede ude ved Prambroen.[253] Anders Bager leverede brød og vin

Hellig Trefoldigheds søndag kom der friske grene op igen,og der blev igen strøet blomster.I en periode var det en kone,som havde arbejdet med blomsterne.Senere måtte kirkens fire ringere både plukke og strø blomsterne. Man brugte to læs bøgemaj og et læs birkemaj ved hver pyntning,og det var en forretning,folk i Gl.Køge havde sat sig på,men man kunne også købe friske grene på Torvet. Anders Bager,der boede på rådhuset og drev stadskælderen 16o6-31, leverede brød og rhinskvin til kirken.Brødet var vistnok i den ældste tid indført fra Lübeck.Senere var det byens bager,der leverede. I julen var lysene tændt i alle juledagene.[254]

Ifølge loven skulle en begravelse finde sted senest seks dage efter døds - faldet.Kisten stod i hjemmet i nogle dage.Man kunne også mod betaling lade den stå i kirken et par dage inden begravelsen og med tændte vokslys ved siderne.

I 1643 druknede en latinskoledreng ved stranden.Han var søn af afdøde borgmester Jens Jensen,Store-Heddinge.På købmand Troels Andersens foranledning blev der tændt vokslys ved drengens bære i kirken.[255] Den ære viste man fra kirkens side kræmmerenken Mette Lollik i gården Vestergade 3o-32 for det gode hjerte hun havde vist ved at lægge ud for talrige begravelser[256]

Køge Arkiverne

Da Otto Skeels kiste blev ført gennem byen

Kirken viste også en afdød adelsmand den ære at ringe med alle klokkerne,medens kisten blev ført gennem byen.Det skete 1644,da hr. Otto Skeel, der var død på Gjorslev, skulle føres gennem byen og videre til København. Da Elisabeth Bille til Gl.Køgegård døde 1633,blev hendes lig indsat i kirken,fordi Køge kirke var hendes sognekirke.Siden førtes hun til Højelse[257].

Tjenestepigen strøede blomster på graven hver søndag

Blandt kirkens indtægter var også udlån af kirkens klæde,som visse landsbykirker benyttede sig af.[258] Enhver borger kunne, dersom vedkommende havde råd til det,købe sig et gravsted i kirken. Der blev også handlet blandt borgerskabet med disse gravsteder ligesom med stolestaderne. Visse stader var dog udlejet af kirken selv.Opnåede en borger at blive begravet i kirken, var det skik, at gårdens tjenestepige strøede blomster på graven hver søndag,såfremt årstiden tillod det.[259]

Den gamle præstegård

Den gamle præstegård lå på hjørnet af Nørregade og Katekismusstræde.Man kom ind i gården gennem en port over for kirkens nordre våbenhus.Langs Nørregade lå et bryggers og en staldlænge,som strakte sig hen til nuværende nr. 31,hvis stuelænge er bevaret og fredet i kl.A.

Præstegårdens stuehus var i to stokværk.Ved gavlen ud til Nørregade havde præsten sin hjørnestue,hvorfra han kunne betragte sine bysbørn færden.Inde på den brolagte gårdsplads lå et gammelt stenhus i to stokværk,præstegårdens ældste stuehus,som havde et bislag foran indgangen. En del af præstegårdens have stødte ud til Noseportstræde(Kirkestrædes nordligste del),bag om organistens bolig,der var nabo til præstegården.På hjørnet af Katekismusstræde og Noseportstræde lå en gård.[26o]

Mester Christian Glob

Wiberg nævner i sin præstehistorie, at præsten,Mester Chr. Glob fratrådte embet 1629,s.å. som kirken fik sin nye kapellan,Mester Oluf Bendtsen.Kirkeregnskabet viser dog,at Glob fik fuld løn til sin død 1633.Det var også Globs hustru,Margrethe Braem,som ved enkedronning Sophies begravelse 1631 var med til at drage gemakkerne i Ringsted kloster,hvor kisten skulle stå en nat undervejs til Roskilde.261)

Køge Arkiverne

Da gården Nørregade 24 var præstegård

Ifølge overleveringen skulle der på Chr.4.s tid have været en hemmelig underjordisk gang fra gården Nørregade 24 og over til kirken,således at borgerskabet i ufredstider gennem denne gang kunne søge skjul i kirken.Lidt om snakken er der imidlertid,dog kun med hensyn til kirkens tilknytning til gården.

Nuværende Nørregade 24,der fejlagtigt kaldes "Laurits Ulfeldts Gård",[262] rummer i sine bygningsværker to gårde, gl.nr. 23o og 231. Nr. 23o, den nordligste,er grundmuret,hvilket er et særsyn.[263] Gårdens oprindelse taber sig i det uvisse,men var i 1629 kirkens ejendom og blev tilkendt kapellanen Oluf Bendtsen som bolig.Den ses dog 1564 at tilhøre fru Anne Lykke. Det var forbundet med store omkostninger,hver gang der skulle komme en ny kapellan,og kirken ofrede ved denne lejlighed store summer på dens ombygning og restaurering.Borgmesteren og rådmanden Gregers Hansen havde været i hovedstaden for at få ordnet ordinationen.

I tiden indtil Mester Olufs bolig blev færdig, boede han hos Gertrud Rokkemagers.Han tiltrådte embedet mikkelsdag 1629,men først i marts det følgende år var boligen klar,således at han kunne hente sine personlige ejendele i hovedstaden. En skibspræst prædikede på slotsherrens befaling som afløser,medens han var i København for at ordne det fornødne.

Visse forandringer,der blev foretaget i den nye kapellanbolig, kunne tyde på, at sognepræsten,Chr. Glob, som ved sin død ejede og beboede gården Nørregade 24,allerede disponerede over en del af den, eller måske ejede den, da Mester Oluf flyttede ind,idet den gamle præstegård var i en meget dårlig forfatning på daværende tidspunkt.

Mester Oluf var fri for at møde sin kollega i porten

For at få placeret en svalegang(også nævnt som vægtergang) med 4o drejede piller som rækværk,måtte håndværkerne bryde taget ned nogle steder. 4 karle var med til at få rejst den op,og som opgang til den opførtes en vindetrappe med tilmuret gavl og et fyrretræ som opstander i midten.

Køge Arkiverne

I Mester Olufs losement opmuredes en dobbelt skorsten fra kælderen,som blev stafferet med hollandske fliser både i stuen og på salen. Fra hans studerekammer blev indmuret en dør ud til Nørregade,således at han ikke behøvede at gå ud gennem porten. Der kom nye gulvfliser overalt i lose - mentet,og der blev opsat et plankeværk midt gennem den brolagte gårds - plads.[264]

Mester Chr. Lauritsen Glob døde 22.juni 1633,altså kun 6 dage efter at den store brand i byen var brudt ud.Hustruen, Margrethe Bream, døde også, måske efter en fødsel,men branden har sikkert gjort et dybt indtryk på ægteparret.Begge kister stod i kirken i 5 dage,og der blev brændt 18 pd. vokslys for de afdøde. Begravelsen fandt sted i en muret grav på det mellemste kirkegulv.[265] Mester Christian, der blev 52år gammel, havde været gift 4 gange. Han efterlod sig 4 døtre,der endnu ikke havde nået myndig - hedsalderen,som dengang var 25 år.[266]

Samtalen i kirken

Som menneske kender man kun Mester Glob fra en episode,der fandt sted, medens sagen mod borgmester Mads Ravns første kone, Anne Hansdatter, stod på.Uden at komme ind på borgmesterens uhyggelige deltagelse i giftmordet på sin datter,skal det bemærkes, at han beskyldte sin kone både for tyveri,utroskab og trolddom,men kunne intet bevise.Konen fik det bedste skudsmål,og alligevel behandlede han hende dårligt,bl.a. havde han flere gange slået hende så voldsomt,at hun bar præg af det længe efter.

En borger bemærkede en aften, at hun sad grædende foran Erich Helmers dør (Torvet 11).Næsen blødte,og hun var sort efter flere slag i ansigtet. Hun bad om at blive fulgt hen til Mester Glob,overfor hvem hun ville klage sin nød. De nåede imidlertid kun over til Ingeborg,Claus Thor Smede,der boede overfor i gården nuv. Torvet 9,hvor man tog sig af hende.[267]

Episoden mellem Mester Glob og Mads Ravns kone fandt sted efter en guds - tjeneste,som Anne Hansdatter havde overværet.Hun var på det tidspunkt flyttet hjem til sin moder i København,men var kommet hemmeligt til byen for at rådfører sig med Hr. Christian. Efter gudstjenesten sendte hun

Køge Arkiverne

Bodil Tømmermands over i præstegården for at bede Hr. Christian Glob om en samtale. "Jeg har ikke Stunder",svarede præsten. Bodil kom nu tilbage i præstegården og sagde:"Hun beder Eder for Jesu Døds Skyld,om I vil komme over til hende i Kirken ?". Præsten nægtede stadig at gå derover. "Jeg har ikke Stunder",gentog han, "thi jeg har meget vigtigt at bestille med Herredsprovsten". Nu blandede Mester Globs hustru,Bodil Jensdatter sig i samtalen og bad ham meget bønligt om at gå over i kirken,hvor nødigt han ville det.

Anne havde forladt sin stol,da præsten kom,og var gået hen i det nordre våbenhus,som præsten altid benyttede,når han gik til og fra kirken. Hun hverken råbte,skreg eller græd,forklarede Bodil Tømmermands,som havde skjult sig i sin stol . Ifølge Bodils vidnesbyrd gik parret nu langt ned i tårnet, for at ingen skulle høre dem. Samtalen varede en time, men indholdet kendes ikke.[268)]

Gården i Nørregade blev efter Mester Globs død udbudt til salg ved bytinget,men da ingen købere meldte sig,besluttede døtrenes formyndere at udleje den. Mester Oluf Bendtsen flytede over i den gamle præstegård,som man var i gang med at reparere. Mester Oluf beskyldt for drukkenskab og slagsmål

Oluf Bendtsen befandt sig ikke godt i den gamle præstegård,og han købte derfor i 1639 sin formands tidligere gård, gl.nr. 23o,der blev hans bopæl og fungerede som præstegård indtil 1643.[269)] På daværende tidspunkt var der ifølge et missive fra Chr.4. til lensmanden Niels Vind blevet indledt en undersøgelse om Mester Olufs forhold i byen, dat. 15/12 1642. Det hedder heri bl.a.:

"Da det berettes, at Mester Oluf Bendtsen,Sognepræst i Køge, ikke forholder sig som en retssindig Guds Ords Tjener i Liv og Levned,men langt mere øver sig i Drukkenskab og begår Slagsmål og anden Uskikkelighed, skal Niels Vind nøje udspørge og undersøge og det forholder sig således".

Sagens akter er ikke bevaret,men baggrunden for lensmandens henvendelse må ses i forbindelse med, at Mester Oluf gentagne gange havde grebet sin kone i utroskab,hvilket nok kunne få selv en præst til at gå over gevind.

Køge Arkiverne

En enkelt sag om Mester Olufs såkaldte "drikkeri" fremgår dog af et forhør 21/11 1642,hvor den tyskfødte handelsmand Zakarias Lutcken og skomager Christen Nielsen mødte som vidner i anledning af et forlydende om,at Mester Oluf havde været drukken,den dag slotsherrens,Niels Vinds,bryllup blev holdt.

Ifølge tingbogen var Mester Oluf den dag kommet ind til Zakarias Lutcken for at tale med velb. hr. Ivar Krabbe. " Og da han kom i Tale med ham, måtte han ikke komme fra ham,men måtte ordentligt fortsætte",oplyste Zakarias, "men var der ikke uden ungefær en Time og gik lige så fornuftigt ud derfra, som han kom ind,og lille Abraham, som er 13 år, fulgte ham hen til Christen Nielsens Dør". Hos skomageren lod man straks hente en pot vin,da præsten kom,og Mester Oluf drak en gang eller to,og gik så straks hjem,men var ikke drukken, efter hvad skomageren kunne se.[270)]

Bønskrift til Chr. 4.

Der er bevaret et brev fra Oluf Bendsen,som viser, at man spandt ikke guld ved at være købstadspræst.Han årlige gage var ifølge kirkeregnskabet 187 rdl. og 2 mk., som udbetaltes halvårligt hver påske og mikkelsdag.En kapellan havde nøjagtigt halvdelen.Dertil kom dog visse tjenesteydelser,som borgerskabet plejede at honorere, men med årene var meget forandret,hvilket førte til, at Mester Oluf og kapellanen,Hans Svendsen, i et fælles bønskrift henvendte sig til Chr. 4.25/1 1634:

De to præster peger i deres brev på flere årsager til deres deres ringe indtægtsforhold.Det hedder således: At her ej er tillagt gejstligt Gods eller andet,hvoraf vi fattige Mænd kunne have vores Underholdning, ej heller bruges her Avling,at vi efter Borgerskabet haver nogen Tiende.Da haver vores Formand og deres Formand altid havde at nyde alt det,som for Ligene at begrave, enten i Kirken eller udenfor,er bleven given og uddelt.Besynderligt, det sorte Klæde,som over og under de vitterligen bekom,og aldrig er anden Klæde brugt eller holden i Køge,uden det som Præsterne haver tilhørt.Derimod haver nyligen en Del af vores Tilhører nu selv ladet gøre sig et Klæde og bruger over deres døde os fattige Mænd til allerstørste Skade og Forkortelse ". De to kirketjenere bad majestæten som en kristen og samvittigsfuld herre gøre indsigelse imod denne fratagelse. 271)

Køge Arkiverne

11/8 1643 søgte Mester Oluf,der var flyttet til København,et nyt embede, og kancelliets formulering af hans ansøgning tyder på, at sagen om hans uheldige opførsel i Køge var endt til hans fordel. Det hedder ifølge Sjællandske Register følgende: " Hæderlig og Vellærde Mand,Mester Oluf Bendt - sen,forrige Sognepræst i Køge,har begæret, at Kongen skulle bevilge ham første ledige Præstekald i Danmark ". Ansøgningen blev bevilget og førte til et embede i Tøndelse i Halland.[272)]

Mester Oluf havde først været gift med Ingeborg Henriksdatter,som døde ca. 1633 efter 5 års ægteskab. Derefter giftede han sig med en datter af køgeborgeren Anker Hansen,Karine Ankersdatter. Denne skaffede ham i årene fremover mange problemer,bl.a. fik hun et barn med en indkvarteret rytter fra Levin von Bulows kompagni.En anden gangblev hun fundet afklædt i sengen med en person. Hendes mand havde da forladt byen,men ejede stadig gården,som hun muligvis iboede. Da hun tredje gang blev tiltalt for hor,forlangte man hende straffet på livet,men hun slap med en forvisning ifølge dommen 1o/6 1646.[273)]

14/8 1648 blev der ifølge tingbogen afholdt synsforretning over Mester Oluf Bendtsens gård, gl.nr. 23o, og de dertil hørende 5 våninger "på Bjerget" (Bjerggade) i anledning af hans død i Tøndelse. Gården var lejet ud og ses 165o at være beboet af velb. fru Birgitte Gyldenstjerne,der muligvis havde været lejer i nogle år. Hun omtales i kirkeregnskabet 1643,hvoraf fremgår, at hun det år bekostede sin tjeners begravelse.

Den følgende ejer var kræmmeren Gert Bergending[1)],der i slutningen af 165o ses at bebo gården. Han var gift med en datter af Søren Jensen Hestemøller i nabogården,gl.nr. 231. Ejerforholdet bekræftes ifølge skødeprotokollen 2o/3 1654 og 12/1 1657.

Kræmmerens forhold var ikke de bedste på grund af den gæld,der påhvilede ejendommen.Det var forpligtelser,som gik helt tilbage til Globs fire døt - res tilgodehavender. Han havde heller ikke særlig god orden i sine pengesager.Dette var måske årsagen til, at han i 1654 (tingb.13/3) ragede uklar med en bonde fra Solrød,der følte sig snydt i forbindelse med en handel.

1) Borchendinch

Køge Arkiverne

Sammen med et par andre bønder mødte han en dag op i gården for at kræve sin ret. Kræmmerens hustru var alene hjemme,og da hun ikke kunne give ham medhold,overfaldt hans følgesvende hende med hug og slag.Det gik også ud over hendes lille søn "Lille Søren",der fik en bule i hovedet.

Torkild Kornmåler,der kom familien til hjælp,blev angrebet med en enebær - stok.Han greb en bagstol for at afværge slagene og kom derved til at slå englehovederne i stuen ned,og stolen gik i stykker. To borgere synede på byfogedens befaling skaderne i stuen og bemærkede: "At på Tresuret og Panel-værket var nogle Træbilleder skamferet, både Næser,Arme og Ben var afslagen".

Med årene blev Gert Bergendings økonomi endnu dårligere,men hvorledes han kom fra gården kan ikke ses på grund af manglende arkivmateriale i perioden under svenskekrigen.Svigerfaderen,hestemøller Søren Jensen, fik 1639 2oo rdl. i bøde,fordi der ved datterens bryllup med Gert Bergending var mere end 24 par med som gæster,desuden var der givet "åbenbare Brudegaver".

Efter svenskekrigen var gården kommet i hænderne på handelsmanden Johan Katterberg,der selv boede i gården nuv. Torvet 3,men 2o/11 1665 (tingb.) solgte den til velb. fru Edele Rosenkrantz til Totterupholm(Rosendal i Fakse sogn). Fruen har muligvis selv benyttet gården,som hun ejede i henved 2o år. I hvert fald havde hun sit eget pulpitur i kirken over kvindestolene. Hun nævnes i grundtaksationen 1682 som ejer,men solgte ifølge tingbogen 16/5 1684 til borgmester Cort Plum,der ville benytte gården som hovedgård.

Køge Arkiverne

1693 nævnes gården som sal.borgmester Cort Plums hovedgård,hvilket fremgår af grundskatterne.Samme kilde siger år 17oo,at sognepræsten i Ejby-Dalby,Jørgen Hansen Toksværd, ejer gl.nr.23o.1o/7 17o2 blev der holdt auktion over sal.Jørgen Toksværds grundmurede gård.Der meldte sig ingen købere,men grundskatterne nævner 17o5 gården som monseiur Nicolai Sohls (Sahls) iboende gård. De tre foregående år boede han til leje i nr. 22.[1] 3/8 17o8 købte sognpræsten i Køge,Christen Blichfeldt,Nicolais Sohls iboende gård og solgte den s.å. til byfogedens søn,Niels Marup.Det fremgår af skødet, at gården tidligere havde været beboet af Cort Plum. 1712(285) skødede Niels Marup sin iboende gård til kgl.Majestæts kontrollør Hans Foght.Anders Petersen fortæller i Køge Bys Historie,at på en udbygning inde i gården var anbragt en tavle med en krone over.Samme tavle blev 1882 flyttet ud over porten til gården. Det hedder samme sted: På en Bjælke i Stuen kan læses Hans Foght -Birgitte Hind 1711. Nabogården(gl.nr. 231)blev 1721 solgt ved auktion.Den tilhørte Peder Svendsen Heeberg,der også ejede hestemøllegården i Lovportstræde(Jernbanegade).Nr. 231 beskrives således: 14 fag hus i mur-og bindingsværk til gaden, 2 loft høj,hvori er en brugelig hestemølle.I gården 9 fag hus og nok 4 fag hus."Haven strækker sig ud til Bjerget,hvor 2 af gårdens tilhørende våninger ligger på i alt 6 fag hus".Køberen var hr. Peder Jensen i Slagelse.

Nørregade 24 opstår som een gård

Hans Foght døde 1723,og det var måske årsagen til, at hofmarskal hos prins Carl,E.von Bülow meldte sig som køber både til gl.nr. 23o og 231 ifølge skøder af 8/7 og 2/8 1723.I grundtaksationen 1734 siges gl.nr. 23o og 231 at tilhøre Prins Carl(Frederik 4.s broder),men i bygnings - taksationen 1736 står amtmand Bjelke som ejer. I taksationen beskrives bygningen således:

Nr. 23o-231: Grundmuret hus til gaden,8 fag a 35 rdl.pr.fag, 2 lof høj . 14 fag hus i mur-og bindingsværk til gaden,2 loft

1) Cathrine,sal.Henning Jacobsen kræver ham 26/1 17o5 for resterede husleje ifølge kontrak af 9/6 17o2 for årene 17o2-o4. (Tingb.)

Køge Arkiverne

høj a 24 rdl.

2o fag sidehus mod nord i gården, 2 loft høj i mur-og bindingsværk a 2o rdl.,2o fag stald-og vognhus med halvtag, 1 loft høj i mur og bindingsværk a 12 rdl. faget.

Den samlede gård,Nørregade 24,siges i en ligningsliste 1737 at være amtmand von Bülows gård.1739 ses den at tilhøre geheimeråd Jacob Fr. von Osten,der belånte gården 26/2(26o).Det fremgår af pantebrevet,at nabogården mod syd tilhørte Lauritz Ulfeldt.

26/5 1741 solgtes gården ved auktion til kaptajn Frederik Feix von Osten,der var en brodersøn til den tidligere ejer og havde pant i gården.Året efter nævnes den som regimentsskriver Hans Svanes gård.Denne ses at bebo gården i årene fremover til 1756,hvor den stod ledig,Den tilhørte dog stadig Fr. Felix von Osten,der i de mellemliggende år var steget i graderne. I 1759,hvor fru Liljenskjold beboede gården,var han major i Den kgl.Livgarde og 1761 oberst.

Den følgende ejer var apoteker Frederik Funck,men allerede 1766 blev der afholdt auktion over madame,sal.Fr. Funcks stervbo.[1] Nørregade 24 omtales her som hovedgård og beskrives således:

Gadehus,1o fag,grundmuret,med porten iberegnet, 2 loft hj og med grundmuret gavl mod nord.Samme hus er hævet til gaden med en frontispice og med grundmuret kælder under de 8 fag.

På den anden side porten er til gaden 14 fag mur-og bindingsværk,2 loft høj og med grundmuret kælder under de 5 fag.På nordre side i gården er en sidelænge på 2o fag og med grundmuret kælder under de 6 fag. På søndre side er et 14 fag hus med halvtag og kvist over de 3 fag. Frugthavens længde er 75 alen og bredden 75 alen,men afgår i den øverste ende med 16 alen i længden og 22 alen i bredden(tinglæst 27/4 1767).

1773 ses apotekerens gård at være beboet af major Friboe.Grundskatten og taksationen 1778 omtaler gl.nr. 23o-231 nu som nr. 213 og tilhørende generaladjudant Friboe.

1) Køberen var apoteker Hercules Weyer,der betalte 1438 rdl.

Køge Arkiverne

Kirkens gamle kapellangård

Da hr. Chr. Glob døde 1633, var der behov for en gård til den ny kapellan, Hans Svendsen- Denne blev nu indsat i kirkens oprindelig kapellangård, nuv. Kirkestræde 23, der sidst havde været beboet af Hr. Rasmus Mogensens enke. Gården var imidlertid meget forfalden. Der manglede vinduer hist og her, og de to udlænger, som var lerklinede, faldt udad, hvorfor en tiltrængt restau - rering tog sin begyndelse.

Der hørte to gadehuse til gården: Langs skellet ind til nuv. nr. 21 lå et middelalderligt stenhus på lo fag(spærfag) og med gavlen ud mod strædet. Ved gavlen til gaden lå kapellanens storstue, kaldet Stenstuen, derefter fulgte et stort stegers, og yderst ved den vestre gavl lå to kamre, hvoraf det ene var en badstue.

I tidens løb var der bygget et 8 fags hus i mur-og bindingsværk, to stokværk højt i fortsættelse af Stenstuen, hvilket med årene skabte mange problemer med tagdryppet, som løb ned fra begge tage, idet der op mod stenhuset var bygget en såkaldt "liggende Gavl". Man prøvede at løse problemet ved at lægge en trærende op mellem husene og tjære den godt, men alligevel rådnede den og skulle fornyes hvert år.

De 8 fag indeholdt en dagligstue, som lå op til Stenstuen og gik igennem hele huset, samt et sengekammer og "Den ny Stue", der lå op til porten. Ind mod gården fandtes en "Svale med Bue", og ud til gaden var der en kvist ud for kapellanens studerekammer, der lå lige over dagligstuen. Samtlige byg - ninger i gården var dækket med tagsten, hvoraf stenhuset var hulsten.

Hans Svendsen fik lavet en forhøjning langs vinduerne i studerekammeret, således at han kunne sidde lunt og betragte sine bysbørn. Det hjalp dog først, efter at væggen langs vinduerne havde fået et ekstra lag brædder.

Tidens farver

Malerarbejdet i gården ved hans tiltrædelse vidner om den farveglæde, der prægede datidens køgensere. Dagligstuen var beklædt med blå og brandgule "Drætter" omkring på væggene. I sengekammeret var brædderne røde og brand - gule og i Den nye Stue grønne og brandgule. En ny port blev malet med rød

Køge Arkiverne

oliefarve,og hængsler og jern blev malet grønne. Der havde altid manglet et afløb for spildevandet,og dette blev nu ført ud gennem porten til rendestenen gennem en trærende. Stakitværket ud mod gaden blev fornyet og malet rødt og med blå "Knapper".

Samtlige vinduesrammer ud mod gaden blev efterhånden fornyet og fik indsat små franske,forkantede ruder. Gulvet i dagligstuen blev lagt med hollandske klinker.[274] Disse må være faldet i øjnene på svenskerne under besættelsen i 1658 -60 og vel nok ført til lejren i Brønshøj. Efter krigen blev de erstattet med hjemlige glasserede astrag.[275]

Gården fungerede som kapellangård indtil 1803,hvor embedet blev nedlagt,og havde siden 1602,da hr. Rasmus Mogensen blev ordineret, huset 18 kapellaner. Det var som regel kapellanens lod at trøste dødsdømte med Guds ord. Mange kapellaner har gået den triste gang gennem Kirkestræde til Torvet,hvor henrettelserne fandt sted,især Rasmus Mogensen,der beklædte embedet i perioden hvor de uhyggelige heksebrændinger fandt sted.

Det ældste stuehus i præstegården ved Nørregade var også et stenhus.Noget taler for at stenhuset i kapellangården var fra samme tid. Stenstuen ud mod gaden var oprindelig kalket.Med årene blev væggen gibset. Da den nuværende ejer i 1974 foretog en større istandsættelse af sin butik,fandt han på sydvæggen,hvor nævnte stenstue havde været, flere lag kalkmalerier.En blænding,formet som en spidsbue i den gamle munkestensvæg, lod han bevare som dekoration i sin butik.

Halsjernet

Straffen for at overtræde kirkens disciplin var i de fleste sogne nogle timers ophold i halsjernet.Denne pæl med sin lænke og halsjern omtales ikke i kirkeregnskaberne før 1702,hvor "Pælen med Halsjernet" blev flyttet fra Nørreport og ind på kirkegården.

Køge Arkiverne

Borgmesteren leverede tømmeret til det nye stuehus i præstegården

Hvert år havde man lappet hist og her på den gamle præstegård.Da den nye sognepræst,Christen Madsen Tausan, kom i 1643,fik den først en omfattende reparation,derefter rev man på byrådets befaling det 8 fag lange stuehus ned til kælderloftet og byggede 8 nye fag op i 2 stokværk med mur-og bin - dingsværk og klinede skillerum.

Borgmesteren, Enevold Brochmand, leverede tømmeret,og han havde også ordnet fortingningen med håndværkerne.Bjælkerne blev hentet fra hans store grund i Hestemøllestrædet,hvor han havde lager af byggematerialer. Til huset med - gik 5000 lybske mursten,som blev sejlet ind i pramme fra et skib på reden og losset på åbredden ved Vragerstedet. Tagstenene var også lybske.11 skole-børn fra latinskolen var med til at lange dem op. Inde mod gårdsiden blev bygget en svale med tilhørende trappe som opgang til 2.stokværk.

Stuehuset fik også 2 nye skorstene. Willum Pottemager leverede 1000 astrag fliser) til gulvene,og der blev købt 3000 hollandske fliser til væggene i sengekammeret og køkkenet. Det var netop på den tid, at man var gået over til at benytte en ny slags tagsten,vingesten,og da der kom til at mangle nogle, hentede man nogle hulsten i Kalkhuset og benyttede dem.

Kalkhuset var nærmest kirkens oplagsplads.Her stod også den gamle prædike - stol,som 1667 blev solgt til Hr. Hans i Havdrup for 8 rdl. Porten fra stald-en ud til Nørregade blev fornyet. Den havde ikke været benyttet i årtier. Ligeledes blev der gravet en ny brønd på gårdspladsen,hvortil man benyttede stenene fra den gamle, men forinden var det nygravede hul stivet af med en kiste og et kors af egeplanker.[276)]

Det blev næsten et helt nyt stuehus,Christen Madsen Tausan fik. Det gik ham også godt,for han blev senere provst i Ramsø herred og 1661 biskop i Norge. [277)]

Køge Arkiverne

Af forskellige skeltrætter fremgår det,at før 1623 lå 8 af Vestergades huse med en vis afstand fra hinanden.Meget taler for, at antallet har været større,især på den nordre side i gaden,hvor der,indtil købmand Svend Poulsen i 1644 byggede sin smukke gård (nr.16), kun lå små huse.[278]

Forklaringen er,at de to store grunde,nuv.nr.18 og 20,som strakte sig over til Skt. Gertrudsstræde,allerede 1587 var delt i 4 grunde.Begge steder klarede man sig med en fælles brønd,ligesom man fik naboens tilladelse til at benytte porten ved Skt. Gertrudsstræde,dersom man havde solgt eller lejet sin baghave bort.[279]

Derimod ses nr. 16 ikke at have været delt,udover at baghaven i nogle år var solgt fra.Noget lignende skete med baghaverne til nr.12 og 14,men her fik man aldrig det nederste stykke tilbage.[280]

Med hensyn til strækningen mellem Rebslagergade og Vesterport forelå der en anden situation.Her var grundene små,både på grund af voldens retning,og fordi Skt. Gertruds kapel tidligere havde ejet de bagved liggende jorder langs volden.Kræmmeren Oluf Nielsen Lollik,Mette Lolliks ægtemand nr.2,død 1616,ejede grundene 30-34.Hans gård lå i nr. 30,og desuden ejede han nogle boliger,som lå på begge sider af gården,deriblandt Mette Navners,der lå yderst ved volden.Siden er der sket en del forandringer med disse skel.[281]

Brændt som en heks

Mette Navners blev brændt som heks i 1615,fordi hun havde udtalt,at hun var et søndagsbarn,og derfor kunne hun døve brande.Havde hun blot levet nogle år længere,kunne hun måske have døvet den store brand i 1633,som udbrød i nr. 28 og bredte sig til nabohusene.[282] Det er en gåde, hvorledes branden kunne brede sig til byens østlige del,hvor skaderne blev af langt større omfang. Måske har en pyroman været på spil oppe i Brogade.

Lammekræmmeren

Mette Lolliks tredje mand,Jørgen Køhn,handlede med lammeskind,og ses at have haft flere hundrede hvide og sorte skind på lager. Lammekræmmeren var den eneste af byens kræmmere,som deltog i Saltkompagniet.Stort salt var derfor en af de varer, han solgte til bønderne,og dertil kom hvad man ellers

Køge Arkiverne

brugte indenfor landbruget af jern-og trævarer samt kobber-og tinsager.

På det østre hjørne af nuv. Aagade kom 1626 en kræmmer,Mathias Thomsen Skrædder,der få år efter Mette Lolliks død blev en fremtrædende handelsmand i gaden,og som efterhånden erhvervede flere af hendes tidligere ejendomme i området,deriblandt Vestergade 3o,der havde ligget hen som en tomt i nogle år siden storbranden 1633.Her byggede han 1644 en ny gård,men døde året efter. Kræmmerens besiddelser blev delt mellem to sønner og en datter,men en ny kræmmervirksomhed kom der ikke.Pakhuset ved stranden blev solgt,og en stor del af handelen overgik til kræmmeren Claus Henrichsen, der ejede nuv. Vestergade 17.[284)]

Ingen af disse kræmmere indtog dog en så fremtrædende stilling i gaden som familien i borgmestergården Vestergade 23-25,både på grund af dens tilliggende,der gennem årene kom til at omfatte nr. 21 og 27 og det nederste stykke langs åen af grunden til nr. 27,og fordi gården var en slægtsgård.

Den første ejer,som kendes var Siger Lauritzen,der overtog gården 1512 af sin formand.Han nævnes som borgmester 1523-59.Ved sin fratrædelse efterlyste han på tinge nogle gamle adkomstbreve på gården "og andet som var ham frakommen".Efterlysningen må sikkert ses i forbindelse med, at gården nu ved hans afgang som borgmester skulle overgå til svigersønnen,Peder Pedersen,kaldet Peder Kræmmer,der ca.1544 blev gift med datteren Bodil Sigersdatter...[286)]

Peder Pedersen var født i Køge 1517 og altså omkring 27 år,da han giftede sig.Efter 16 års forløb døde Bodil Sigersdatter og efterlod sig 3 sønner og 4 døtre i ægteskabet.Peder Kræmmers anden hustru,Alhed Povlsdatter,der skænkede ham 6 sønner og 2 døtre, var datter af kongens møntmester,Povl Fectels ..[287)]

Peder Kræmmer nævnes over en længere periode som forpagter af kramboden i kælderen under rådhuset.[288)] Hans første år som ejer af gården var imidlertid præget af den blodige syvårskrig med Sverige(1563-7o), hvor han som nyudnævnt rådmand måtte lede de karle, der blev udskrevet til at gøre krigstjeneste.

Køge Arkiverne

ombord på flåden.Det er kun en antagelse,idet hans hustru i 1584 på grund af mandens tro tjeneste "mod Riget og Byen" fik bevilget enkepension af staten,dersom hun overlevede sin ægtemand.[289] 1576 udnævntes Peder Kræmmer til borgmester,hvilket han beklædte til 1588. Hans fratrædelse må ses i forbindelse med en retssag,som var rejst på højeste plan mod sønnen Poul Pedersen for ægteskabsbrud,og hvori Peder Kræmmer ikke kunne sige sig fri for at have haft en vis andel.[29o]

Det var sikkert for at pynte på slægtens anseelse,at Peder Kræmmer i sine sidste leveår optrådte som velgører. Ægteparret skænkede således en alterkande i sølv til kirken,men af denne er der kun låget,gækken og foden tilbage på grund af en omforandring 1711.På låget er graveret"Peder Pedersen og Alhed Povlsdatter haver givet denne Kande til Kiøge Kirke".Sønnen,som var indblandet i nævnte sag,skænkede 16o5 en oblatæske,der er bevaret.

I kraft af sin stilling og sit privilegium til at handle havde Peder Kræmmer skabt sig en betydelig formue.Han købte og handlede med forskellige gårde, f.eks på Torvet og i Vestergade indtil 1592,[291] hvor han ved en fundats redegjorde for et større beløb,som skulle gå til vekgørende formål,ligesom han på egen bekostning lod opføre et lille kapel på Klosterkirkegården til erstatning for de i 1552 nedrevne rester af Graabrødreklosteret.[292] Han døde 16/3 1595 henved 78 år gammel og blev begravet i kirken.En pragtfuld ligsten,som både ved sin størrelse og skulpturindtager en fremtrædende plads kirkens mange gravstene,viser Peder Pedersen omgivet af sine to hustruer.Enken,Alhed Povlsdatter,modtog 5/5 s.å. et afkald af sine børn og svigerbørn.Hun døde 28/8 16o1 og blev lagt ved sin mands side. Mange sten er flyttet gennem årene,men Peder Kræmmers viser stadig,hvor ægteparret ligger begravet. I øvrigt fandt hans næstyngste søn,Rasmus Pedersen,som overtog borgmestergården, også sit hvilested i samme grav.[293]

Rasmus Pedersen ses allerede 15/9 1596 at have fået borgerskab,hvilket var en nødvendighed for at drive handel i byen,selv om han havde overtaget sin faders virksomhed.Han opnåede hverken at blive rådmand eller borgmester.[294]

Køge Arkiverne

Til gengæld viste han sig at være en dygtig handelsmand og ses at have handlet både med Rostock og Lübeck,bl.a. med Bremersalt.Desværre har man kun lidt kendskab til,hvilket varer,han handlede med.

En prøvegravning,som Køge Museum i 1965 lod foretage på grunden,viste at åen på den tid løb i højde med nuv. F.C. Hansens vej.Ved den lejlighed stødte man på rester af et bolværk, som strakte sig tværs over grunden.Man bemærkede også en række pæle,som fra åbredden gik ca. 2o m op mod Vestergade Efter al sandsynlighed drejede det sig om et privat havneanlæg til pramme,der havde været benyttet af gårdens ejere.

Da det kun var mindre skuder,som kunne anløbe havnen,måtte de fleste omladninger finde sted på reden,og til dette formål benyttede man pramme.Disse kunne både roes og stages,og for købmændene langs Vestergades sydside var det en stor fordel, at både varemodtagelsen og forsendelsen kunne finde sted ved bopælen.

I ægteskabet med Barbara Friisdatter,der var en rådmandsdatter fra Odense, forøgedes familien med en søn,Peder Rasmussen og tre døtre:

Anne Rasmusdatter,der blev gift med borgmester Christen Caspersen Schiøller
Marine Rasmusdatter var først gift med byfogeden Christen Jostesen Bloch og anden gang med Schiøllers broder,Ivar Caspersen Schiøller,der ved sit ægteskab kom i besiddelse af nabogården,Vestergade 19.Margrethe Rasmusdatter blev gift med borgmester Enevold Brochmand i den såkaldte"Brochmands Gård",nuv. Torvet 14 ved hjørnet af Kirkestræde. 295)

Kræmmeren Rasmus Pedersen døde 163o på gården i Vestergade.Der findes intet skifte,men af spredte oplysninger fremgår det, at han ved sin død ejede nuv. Vestergade 27 og 18.Han skyldte en del penge i Rostock og ejede 15 stolestader i kirken 296).

Barbara Friisdatter fortsatte driften af sine gårde indtil sin død i januar 1633.Året før havde hun haft en længere skeltrætte med sin nabo i nr.21 Ifølge tingbogen drejede sagen sig om et stykke jord på en ports bredde,der fra arilds tid havde været mellem naboens gamle bolig og Rasmus Pedersens stuehus.Men nu havde naboen,Ebbe Sørensen,revet sit ældgamle stuehus ned,

Køge Arkiverne

og hans nye våning strakte sig med sine fodstykker,løsholter og leidere ind under sal.Rasmus Pedersens "tvende Overhæng".

Synsmændene,som beså Ebbes bolig,forklarede,at så længe de kunne mindes, havde det været sædvane og brug i byen,at hvor der var overhæng ind til en anden ejendom,da havde samme overbygning "altid tilheftet sig Grunden nedenunder",undtagen når det ved nøjagtigt brev og segl kunne modbevises.

Niels Ibsen, forrige byfoged,vidnede,at i de 54 år,han havde været i byen,havde Barbaras gadehus ved Vesterstræde,som hun selv iboede, altid haft sine overhæng,sine vinduer og sin udsigt på den østre gavl imod den våning Ebbe nu iboede. Samme overhæng kunne ses endnu,forklarede han.Hvor Ebbe nu havde bygget var tidligere en port under åben himmel.

Svigersønnen,borgmester Enevold Brochmand,som førte sagen for Barbara,oplyste,at eftersom den ældgamle bygning(svigermoderens) "haver standet længere end noget Menneske,som nu lever,kan mindes,da skal gamle Adkomstbreve fremkomme over 15o Aar gamle,såvel om Bygningen og om Grunden". Han bekræftede samtlige udsagn om det åbne grundstykke og forklarede om slægtens tilknytning til svigermoderens grund, "at hendes sal.Husbond og dennes Forfædre efter Vidnesbyrds Kendelse altid roligen havde efterfulgt hinanden".

Fra byrådets og kirkens side ledte man nu efter gamle dokumenter og breve, men for sal.Rasmus Pedersens gårds vedkommende fremkom kun borgmester Siger Lauritzens skøde fra 1512,derimod fandt man adkomstbreve vedrørende gården,dat.1474 og 1487,uden dog at det deraf fremgik,hvem der ejede nævnte jordstykke,Ebbe havde bebygget.Sagen gik til landstinget,men kan på grund af manglende materiale ikke belyses yderligere.[297)]

Peder Rasmussen var som eneste søn nærmest til at overtage den gamle slægts gård.Et broderlod var også det dobbelte af et søsterlod.Han blev også udset til at være værge for søsteren Anne,der havde arvet gården Vestergade 27 efter moderen,og som allerede kort efter hendes død blev trolovet til den unge velhavende Christen Caspersen Schiøller fra Trondhjem.Vielsen fandt først sted i maj 1636,muligvis på grund af hendes ungdom.

Køge Arkiverne

Peder Rasmussen ses i de første år at have sat en del penge i faste værdier,bl.a. modtog Ebbe Sørensen i nr. 21 et større lån af ham.Tilsyneladende var der et godt forhold mellem ham og Christen Caspersen. De var fælles i nogle år om en brandtomt på Torvet(nuv.nr.23-25)og samme måned søsteren blev gift med Schiøller,købte Peder Rasmussen Vestergade 27 af dem.[298] Han havde tænkt sig at bygge en skvatmølle nede ved åen på denne grund,og til det formål skulle han bruge en mølledam.Denne skaffede han sig få måneder efter ved at købe det nederste stykke af nuv. nr. 29,som tilhørte en enke.Det købte areal ved åen var lol alen i længden og 25 alen i bredden.[299] Desværre blev denne form for private møller forbudt få efter.En udgravning i 1965 viste,at der netop her havde ligget en mølle

De to svogre kunne også i fællesskab drikke sig en god rus.Deres medsvoger,borgmester Enevold Brochmand,følte sig meget generet af dem en dag, hvor de kom ind i hans gård på Torvet(nuv.nr. 14)og overøste ham med bebrejdelser.Episoden kom frem ved bytinget,hvor Enevold dog frafaldt sin klage,fordi de begge havde været godt berusede.[300]

Peder Rasmussen havde store planer med sin gård,men viste sig at være en dårlig forretningsmand.Allerede i juni 1641 måtte han skille sig af med Vestergade 27,som den unge købmand Hans Hansen Ravn købte.[301] Men på grund af skvatmøllen fik den nye ejer ikke grund helt ned til åen.Man stoppede ved en skelgrøft,der blev gravet i flugt med de lol alen fra åen, som Peder Rasmussen ejede af nabogrunden.

I 1642 overtog Christen Caspersen Schiøller den gamle slægtsgård,hvis store grund allerede på det tidspunkt mod øst grænsede op til skellet langs nuv. nr. 19,hvor Schiøllers unge svigerinde,Marine Rasmusdatter, boede.Hun var året før blevet enke efter byfogeden Christen Jostesen Bloch,der kort før sin død var forfremmet til borgmester .[302]

Omtrent samtidigt skilte Peder Rasmussen sig af med Vestergade 18,som dengang bestod af to halvgårde.Det var dog kun den vestre del,hvor Schiøller havde boet,han solgte,men en skipper,Lauritz Torstensen,som i nogle

Køge Arkiverne

år havde været nabo med Schiøller,flyttede ved samme lejlighed over i nr.21, fordi de havde en del sammenarbejde.[303]

Christen Caspersen Schiøller,som blev rådmand 1641,var født 1609 og søn af Casper Schiøller til Gjølmø og Lade ved Trondhjem(1582-1661).Han handlede i stor stil med Norge,hvorfra han indførte sild,torsk,makrel,tørfisk,tjære og grandeller.Godset kom som regel i galioter og fik hovedsageligt malt,byg,rug og flæsk med retur.Man beskæftigede sig også med mindre handeler på gården.Borgere og bønder kunne til enhver tid købe en tønde sild,tjære eller tømmer,ligesom landboerne kunne få afsætning for deres korn og flæsk.

De store galioter kunne ikke gå ind i havnen,og derfor fandt en omladning sted på reden.Ofte var flere købmænd fælles om en ladning.Blandt disse var Schiøllers broder,Ivar Caspersen Schiøller(født 1611),som i 1643 blev gift med enken Marine Rasmusdatter i nr.19,hvilket resulterede i et godt sammenarbejde mellem brødrene,især ved fremstillingen af malt,ligesom de var fælles om at fragte en galiot.[304]

Et gravehold fra museet fandt 1965 et godt stykke fra Vestergade en stor næsten kvadratisk plads brolagt med rullesten.En række huller efter syldsten viste, at der havde ligget en bygning.Sandsynligvis drejede det sig om et maltgøreri,som på grund af brandfaren var lagt i behørig afstand fra hovedbygningen.

Brødrene var sikkert også fælles om anlægget til pramme,som man fandt ved samme lejlighed ved åen.Ivar Schiøller ses 1653 at have leveret et større parti malt og flæsk til flådens mundering.Varerne skulle leveres i kongens store nye bryghus i København for en pris af 2836 rdl.[305]

Svenskekrigen satte en stopper for Ivar Schiøllers virksomhed.Han rejste omgående til København og blev senere borgmester i Christianshavn.Christen Schiøller blev 1654 borgmester og var derfor blandt de byrådsmedlemmer,som i februar 1658 gik svenskekongen i møde til fods for at bede ham skåne byen.[306] Fjenden viste ingen skånsel,da de i august atter kom til byen, og Schiøller måtte ligesom andre borgere uden betaling aflevere visse

Køge Arkiverne

effekter,som svenskerne mente de kunne få brug for i deres anviste lose - menter.For hans vedkommende drejede det sig om følgende: 7 egeplanker til den svenske oberst Banners ligkiste og 4 ½ pund voks til lys ved hans Bårе, 1 sølvske på 3 lod,1 td. sild, 1 par hvergarns lagner, ½ lisp.lys og 1 lispund blår. Hans Ravns enke i Vestergade 27 kom i samme periode af med: 1 pude med vår, 1 drejelsdug, 1 lagen og 1 lysestage.[307)]

Christen Caspersen Schiøller slap igennem krigen uden skade på sin gård. Helt anderledes gik det med broderens gård(nr.19), fordi han havde forladt den.Den var forholdsvis ny(byg. 1623) og derfor særdeles velegnet som ophold sted for et større antal soldater. En lignende skæbne ramte gården overfor i nuv. 18,hvis ene del blev udset til at huse de husvilde fra Steens Boder, medens den øvrige del af gården gennem hele krigen husede fjendens rytteri.[308)]

Peder Rasmussen, var i 1642 flyttede til Holbæk,hvor han blev rådmand. I 1655 vendte han hjem til Køge fattig som en kirkerotte,og han døde kort efter. Ivar Caspersen satte et stort beløb til ved den lejlighed.Christen Caspersen klarede sig med at betale omkostningerne ved hans begravelse.

Efter krigen samarbejdede Christen Caspersen en del år med skipperen Børge Andersen,og de ses i årene 1663-65 i fællesskab at have indført følgende varer:

1150	tdr.	sild og torsk,
178	-	sej(torskeart)
5	-	makrel,
2	skippund	tørfisk.

Samme år udførte de følgende til Norge:

1738	tdr.	malt,
128	-	rug,
36	-	ærter,
12	-	havre.[309)]

Schiøller havde under krigen forstrakt byen med store beløb,og da ejeren af Vestergade 21 var i stor gæld til byen,uden at kunne betale,ordnede man det på den måde,at Schiøller som vederlag for sine ydelser fik skøde på ejendommen Vestergade 21.[310)] Anne, Oluf Svendsens,der boede over for Klostergården i Vestergade,fik efter krigen en lejermålsbøde for et forhold til en kvartermester. Det gjaldt også Lisbet,Morten Lædertougs for lejermål med en svensk officer. I alt var der kun fire sager af lignende art for forhold til svenske soldater.

KøgeArkiverne

Et udpluk fra regnskaberne 1674 viser,at Christen Schiøller på det tidspunkt beskæftigede 2 karle,1 maltgører,2 piger og 1 dreng på gården.Han døde under en forretningsrejse til København 1o/2 1677 og blev begravet i Vor Frue kirke.Senere førtes hans kiste til Sct. Nicolai i Køge.[311)]
I kirken hænger et smukt epitafie-maleri af Christen Caspersen Schiøller, hans to sønner og hustruen,Anne Rasmusdatter.Maleriet viseren engel,som bærer et barn i sine arme til minde om Schiøllers første barn,en datter, som druknede i 1649.Hun var sat i pleje hos bedsteforældrene i Norge og druknede,da hun skulle sejle ind til Lade ved Trondhjem.Båden kom ud for hårdt vejr,og alle i båden mistede livet på nær en mand,det lykkedes at redde..[312)]
Sønnen,Rasmus Christensen Schiøller,der var født på gården 1639,købte 1664 gården Nørregade 1o og blev borgmester 1671.[313)] 1682 blev han fritaget for hvervet som borgmester,efter at han var blevet adlet 1679. Han endte som lansdommer og kancelliråd og døde 169o,i broderens hus,Casper Schiøllers, men bisattes i Køge kirke.
Casper Schiøller var født på gården i Vestergade 1644.Han modtog også adelspatentet og købte 168o Lellingegård og Spanager, senere Taagerød - gård,nuv. Ny Lellingegård.Han døde 1719 og blev bisat i Lellinge kirke. Ved sin død ejede han 14oo tdr. hartkorn.Efter faderen havde han og broderen arvet 3o spand gods i Trondhjem amt.Det sidste blev solgt 17o8..[314)]
Efter Christen Caspersens død 1677 ophørte driften på gården i Vestergade,og både den og Ivar Caspersens gård nævnes som øde 1682..[315)] En lejer i nr. 21 havde opsyn med de to ubeboede gårde,som forfaldt mere og mere. Omkring 17o9 besluttede Casper Schiøller på Lellingegård sig endelig til at rive sin fødegård ned.Han var nu eneejer også af nr. 21,fordi Ivar Caspersen var død barnløs.Men først 1721 skilte slægten Schiøller sig af med Vestergade 21,23-25,der blev solgt ved auktion til en urtegårdsmand, Jørgen Mathiesen Smidt.[316)]Denne bosatte sig i nr. 21 og benyttede slægtgårdens store grund til gartneri.Han fik ikke succes og måtte gå fra stedet som en fattig mand.Derefter var grunden vænge og sluttede som et gart -[317)]

Køge Arkiverne

neri. Nu ligger H.B,s supermarked på grunden,og handelen blomstrer igen. Men hvor der tidligere lugtede af tjære,sildelage og nyfældet tømmer,er luften nu mættet af benzinos fra den store parkeringsplads bag supermarkedet.

Købmanden i nr. 27 havde kunder i 5 herreder og 2 birker.

Hans Hansen Ravn,som 1641 købte Vestergade 27 af Peder Rasmussen,fik kunder i 5 herreder og 2 birker.Han syntes også at have beskæftiget sig med opkøb af korn og malt,som han solgte til byens eksportører,deriblandt Christen Caspersen Schiøller og Lyder Sivert(Museumsgården).Han døde få måneder,før svenskerne besatte byen i august 1658.Skifteforretningen viser at han sad temmeligt godt i gården. Der var meget sølvtøj,og som en slags statussymbol havde han kontrafejer hængende af både Chr. 4.,Fr.3.,dronning Sophie Amalie og prins Christian.[318)]

Flere andre i strædet havde gennem årene specialiseret sig i opløb af kornvarer,bl.a. Jens Poulsen og Mads Nielsen,der også boede på sydsiden, men omtrent helt oppe ved Torvet. Han Poulsen, der i årene op mod svenskekrigen 1658 ejede gården Vestergade 18(a) handlede udelukkende med korn og malt.Han var fætter til Peder Rasmussen og blev forbigået af denne i første omgang,fordi hans andel i gården som slægtning ikke var tinglyst.[319)]

Borgmesteren,Enevold Brochmand, førte 1631 en længere retssag mod ham angående 6 store lester malt(a 24 tdr.),som han havde leveret til Enevold og 4 lester,Barbara Friisdatter havde modtaget,men som ikke sverede til de prøver,de var solgt efter.

Blandt de store kræmmere i Vestergade er der også grund til at fremhæve Jacob Cortsen i nr. 13,som døde 1634,[32o)] og hvis eftermand,Gielles Kollendal, også blev en fremtrædende kræmmer.En af de mest fremtrædende handelsmænd i strædet efter svenskekrigen blev dog Hans Henrich Fich,som 1658 ægtede enken efter Claus Kræmmer(Henrichsen) i nr. 17.

Køge Arkiverne

Beskyldt for trolddom

Svend Poulsen i Vestergade 16 hørte til de store købmænd i strædet.Han døde i december 1658,men der blev først skiftet efter ham 1662,hvoraf fremgår, at 293 bønder hørte til hans faste kundekreds.Men trods mandens gode position i byen blev hans kone,Anne Hansdatter,engang beskyldt for trolddom.Hun havde fejet med sin kost imod en anden kone og tørret sine hænder i dennes forklæde.Kort efter blev konen syg og påstod, at Anne Hansdatter var skyld deri.Heldigvis blev sagen afvist ved tinget.Enken kom nogenlunde igennem krigen.Familien ejede også en af møllerne nord for byen.En datter blev senere gift med en svensk officer.[321)]

Gårdene langs Vestergades sydside blev som regel udset til kvarter for rytere ved indkvarteringer.Mathias Thomsen(Aagade 1) havde både et rytter - og soldaterkammer i sin gård.[322)] De indkvarteredes opførsel var langtfra eksemplarisk.Ivar Caspersen i nr. 19 blev en dag overfaldet af en kornet og måtte søge lys hos sin broder i nabogården.Kornetten krævede rostockerøl til sin daglige forplejning og ikke det elendige danskøl,som blev stillet frem for ham.[323)]

Byens uroligste hjørne

Fire ryttere trængte en dag ind i gården over for Klosterkirkegården. De fattige i Steens boder,som kun havde vindue ind mod kirkegården, havde ikke bemærket det.Pladsen foran boderne var kendt som et urocenter. Her havde bønderne deres færden mellem Mathias Thomsens og Mette Lolliks(Vestergade 3o) boder.

Nogle bønder fra Ringsted klostergods var en dag med til at spærre vejen for nogle borgere.Langt alvorligere gik det til med nogle bønder fra Ballerup,som deltog i et slagsmål,og hvor en af deltagerne slog omkring sig med en økse .[324)]

Efter branden i 1633,hvor tre af de små gårde over for Steens boder lå ubeboelige, var der særligt øde.Det var netop i denne periode, at Mads Ravn som ville skjule,at han blev behandlet for sin kønssygdom af bartskæreren, Mester Hermand Rode, havde aftalt med denne, at de skulle mødes om aftenen i Mette Lolliks bislag .[325)]

Køge Arkiverne

Blodskam i Vestergade

Gårdene Vestergade 3o og Aagade 1 havde ofte fælles ejere, f.eks. i 1644,1722 og 1736.[326] Byens rende,som gik ned til åen,lå i skellet mellem nr. 17 og 19 og til stor gene for krømmeren Claus Henrichsen i nr.17.Da boligerne i Lille Aastræde,som lå mellem 15 og 17, var nedlagt omkring 167o,førte senere en byrende ned langs det nedlagte stræde..[327]

Vestergade kunne også prale af sine mange nybygninger i den første halvdel af 16oo-tallet,f.eks.i nr.4 1647,16 1644,19 1623, 21 1632 og i nr. 3o 1644 ..[328] Til nr. 2o knytter sig historien om kobbersmeden Adam Tappert, der dømtes til døden 1682 på grund af blodskam.

Vestergade 2o var,da denne sørgelige affære fandt sted,to grunde med hver sin våning ud til algaden.Tappert kom til Køge ved Svenskekrigens afslutning,hvor han i 5 år havde været marketender ved von Anfeldts regiment. Hans kone,Cathrine Maria Kruse,var i lang tid fængslet af de svenske,forde Tappert havde dræbt en rytter.Det skete i Kærby ved Kallundborg,hvor han var indkvarteret.Efter smedens eget udsagn var det sket i selvforsvar,fordi rytteren havde sat en pistol for hovedet af ham og forlangt penge.Efter drabet rømte han fra regimentet.

Adam Tappert var fra Wittenberg,hvor broderen Peter stadig boede.Det var denne,som var begyndt med et forhold til Adams datter,Marie.Hun var på det tidspunkt 8 år,og siden den tid havde Adam også stået i forhold til datter, også efter at hun var blevet voksen.

Under afhøringen af kobbersmeden kom det frem, at forholdet selv i 1674, hvor familiens gård brændte,stadig fandt sted.Selv efter datterens bryllup med Michel Sørensen 1678 havde Adam været sammen med sin datter.Da svigersønnen opdagede, at hans kone ikke var mø,måtte Adam gå til bekendelse.Svigersønnen forlangte 1oo rdl.for at skjule det,hvilket blev klaret med et pantebrev i gården.Tiden gik,og da Tappert ikke passede sine afdrag,meldte svigersønnen parret til øvrigheden. Både fader og datter dømtes 13/2 1682 til at miste deres hals ved sværdet,hvorefter deres kroppe skulle kastes på ilden og forbrændes..[329]

Køge Arkiverne

Nyportstræde

Gennemgår man regnskaberne, ser man,at håndværkerne var i overtal blandt beboerne i Nyportstræde.På østsiden yderst ved volden lå i nuv.nr. 32 en smedegård,som nævnes allerede i slutningen af 1500-tallet og først for - svandt under svenskekrigen 1658.Der må have været brug for en smed her ved volden,for straks efter krigen lejede en grovsmed sig ind i nogle år lige overfor i et hus på vestsiden.[330] Der har sikkert også været en del tra fik med rejsende fra de to adelsveje,som strædet fortsatte udi mod nord, hvilket førte til,at også vognmænd foretrak at bo i Nyportstræde.

I øvrigt var strædet præget af mange enlige ældre mennesker,som var "til Huse" enten hos familien eller boede til leje.Der lå flere af disse bolig er,som tilhørte de mere velstillede familier i Brogade - huse,der sjæl - dent var til salg,men gik i arv.De små grunde på begge sider og især det store vænge på vestsiden,som spærrede for udvidelser,gjorde,at ingen af byens store handelsmænd ønskede at slå sig ned i strædet.

Stenhuggerens have dækkede hele hjørnet mellem volden og strædet

Nyportstræde 43 var sidste grund(oprindelig to små grunde) på vestsiden inden den gamle vold,som svenskerne byggede 1659.Hvor nr.37 nu ligger,lå 1606 et havestræde,d.v.s indkørsel til en have.Der lå et par boder,og der var grøfter langs siderne,som i øvrigt blev forlangt dækket samme år.Det lille stræde må derfor have tilhørt byen.[331] 1642 lå der kun en lille bolig på stedet,og denne havde som nabo både nr. 39 og 41,idet sidstnævntes hav som lå mellem vænget og volden,mod syd gik helt bag nr. 37.[332]

I kongens tjeneste

Kunstpiber Hans Krantz,som ejede nr. 41 og byggede sig et nyt hus i 1631, skilte sig som værende i kongens tjeneste noget ud fra sine medborgere i strædet.Han døde under epidemien 1637-38,der især blandt de mange ældre i små kår gjorde en rig høst.Alene i 1637 registreredes over 500 dødsfald i byen.

Byens førende stenhugger

Den følgende ejer af nr. 41 var Johan Marqvardsen Stenhugger,som har skab sig et eftermæle i den store ligsten,der ses i kirken over hollænderen,sk

Køge Arkiverne

magermester Gert van Drey(død 163o).Da kun et fåtal af byens indbyggere kunne læse og skrive,var det almindeligt,at der på et familiegravsted kun lå en sten med husbondens bomærke.Johan Stenhugger,der før havde boet i Noseportstræde,var sikkert mester for de fleste af disse sten.Det vrimlede ikke med dem på den store kirkegård,da det kun var få,som havde råd til en sten,selv om den kunne sælges igen,hvilket også ses at være sket med nogle sten.[334)]

Snedkere i 1oo år og vævere i de følgende 1oo år

Ligesom andre steder i byen kunne man i strædet se, at det samme håndværk prægede en ejendom gennem årtier.Således var det med nr. 39,hvor der fra 1593 ses at have boet snedkere i 1oo år og derefter vævere i de følgende 1oo år.[335)]

Byens spildevandsrende gik tværs over strædet

Ud for nr. 35 lå en vandkiste,som førte byens rende tværs over strædet og igennem "de fattiges Bolig",hvorefter renden fortsatte ned langs det store vænge(gartneriet).[336)]

I nr. 27 boede grovsmeden Hans Rasmussen,en velagtet borger,som byrådet henvendte sig til, når der skulle laves noget arbejde. Det var en gård,hvor sølvkanden kom på bordet ved festlige lejligheder,medens smeden sad for bordenden i sin "Kjol med Sølvknapperne".Han døde 1635 og efterlod sig 7 børn.To af hans døtre var på det tidspunkt gift og bosat i strædet,den ene med bryggeren Anders Olsen i nr. 3,og den anden med vognmanden Anders Henrichsen Kock,der ejede nr. 17 ved hjørnet af Sct.Gertrudsstræde.

Enken,Anne Grovsmeds,fortsatte driften tilligemed sin søn,Gideon Hansen,men svenskekrigen satte også en stopper for denne bedrift.[337)]Kort efter krigen forsøgte en smed sig i nr. 25,men døde få år efter. Alligevel må der have været et behov,for omkring 168o kom en smed til at bo i nr. 25. Nyportstræde 1o var også i de første årtier af 16oo-tallet en smedegård.Siden kom der pottemagere. Nr. 23-25 var en såkaldt "åben gård",hvor der lå nogle boliger spredt på grunden,og nr. 29-31 var een stor grund,hvor der var kålhave. Denne grund havde i årtier samme ejer som det store vænge bagved. Mærkeligt nok havde grunden og det store vænge også samme ejer i 1778.

Køge Arkiverne

nemlig den store købmand Anders Olufsen,som ejede Brogade 17,21 og 23..[338)] Tre ejendomme i strædet blev beskadiget under den store brand i 1633.Nr. 12 på hjørnet af Lille Kirkestræde brændte helt ned,desuden bredte ilden sig til nr. lo og 8,der slap noget billigere.Hjørneejendommen henlå som en åben plads i årtier,endog i 1682.[339)]

Nye losementer til rejsende

Christian 4.s anstrengelser for at få oprettet faste postforbindelser gennem landet kom først i gang ved Trediveårskrigens slutning 163oI byfogedregnskaberne forekommer ganske vist udgifter til postkarle,som allerede i 16o2 passerede byen og af og til overnattede.Det drejede sig imidlertid om kgl.postvognssvende,der var fast stationeret på Københavns slot og Roskildegård og besørgede brevvekslingen mellem kongens embedsmænd og købstæderne,ligesom de medtog passagerer,der medbragte pas.[34o)]

For den almindelige rejsende ses der først at være kommet ordnede forhold i 1646 med hensyn til overnatning,hvor der på kongens bud skulle anvises 4 losementer i byen til det formål.Ganske vist var der allerede nogle gæstgivere,men de nye skulle være priviligerede og måtte ikke nægte den rejsende husly.Et malet skilt skulle vise,hvor losementet var.Følgende fire borgere påtog sig hvervet:

Aarent Henrichsen Kocks skilt(Nyportstræde 17)viste "en vogn med fire Heste".Anne,Frants Guldsmeds(Hjørnet af Nyportstræde og Torvet)viste " en Engel".Rasmus Nielsen Toldskriver(Nørregade 22) skiltede med " en Hjort"og Claus Nielsen Guldsmed(Torvet 5) med " en ridende Rytter"..[341)]

Sidstnævnte losement var ikke tiltænkt Lollandsposten,der kom en gang om ugen henholdsvis fra København og Maribo og overnattede på byens regning, og som skiftede vogn henholdsvis ved Køge kro,Køge,Tryggevælde og ved Vindbyholt kro.Efter planen havde posten følgende rute: København,Køge,Vordingborg,Nykøbing Falster og Maribo. Efter forordningen skulle"rytteren" i hver købstad have losement hos en god,ædruelig og flittig borger uden for hvis hus der skulle hænge et skilt med " en hvid løbende Hest".Værten skulle

Køge Arkiverne

modtage brevene,måtte beholde en tredjedel af beløbet for forsendelsen,og han skulle fritages for al skat og tynge,dersom han var uden næring af borgerlig art. Da Lollandsposten endelig kom i gang,blev det ikke en enlig rytter,som fik hvervet,derimod var der visse gårdmænd langs ruten,som mod en vis skattefritagelse påtog sig at køre for posten bestemte strækninger.Samme ordning havde til følge,at der blev oprettet vognmandslav også uden for købstæderne, bl.a. i Vindbyholt.[342)]

Tilsyneladende kom der ikke et skilt op i Køge med " en hvid løbende Rytter".De øvrige skilte viste meget rammende,hvilke rejsende,man tog sig af,især guldsmedeenkens,hvis malede engel tyder på en barmhjertighedsgerning. En oplysning i regnskaberne peger også i samme retning, idet det ses,at hun i 1645 passede 5 ryttere,som var blevet syge og måtte efterlades af kompagniet,der var kommet fra København og skulle til Skelskør. En korporal tog ophold hos hende og sørgede for, at rytterne kom af sted igen.[343)]

Pottemagerne foretrak at bo i Nyportstræde

8 pottemagere ses i årene mellem 1592 og 1692 at have haft bopæl i Nyportstræde,især på strækningen nærmest Torvet,hvor der på Chr. 4.s tid boede pottemagere i nr. 7,9,1o,13,15 og 17.Det var mest små håndværkere,og de havde ikke alle lige gode kår.En af dem rømte fra byen 1632. Mest kendt og benyttet var Morten Baade,som var fra Mecklenburg og fik borgerskab 1641, bl.a. noteres han for at have leveret 8oo tagsten til lensmanden på Tryggevælde. Han ses også at have opsat en ny kakkelovn af sine egne kakler i Kapellangården(Kirkestræde 23).[344)]

Nyportstræde 9,som Morten Både fik skøde på 16/7 1649 var oprindelig en våning,der hørte til gården ved siden af og havde tilhørt den berygtede Mads Ravn. Efter dennes død i Blåtårn solgte datteren både gård og bolig. På daværende tidspunkt var våningen beboet af pottemageren Søren Rasmussen,der fortsatte son lejer,indtil Morten Baade kom 1649.

Køge Arkiverne

Med årene blev forholdene i våningen sikkert for trange for Baade med hensyn til bolig og værksted. Han købte derfor 1663 gården nuv. Nørregade 8, der var en 5 fags bygning i 2 stokværk til gaden og med tilhørende udlænger og havde tilhørt pottemageren Willum Hindz. Samme år købte han en brun ligsten, der lå over ægteparret Hindz gravsted på kirkegården og hvorpå fandtes Simon Pottemagers navn. Ifølge købsbrevet måtte han gøre sig nyttig med stenen.[345)]

Pottemageren Simon Bertelsen, der var gift med Magdalene Pedersdatter, nævnes 1593 som ejer af en gård i Nørrestræde. Han døde 1622, og det må derfor antages, at Willum Hindz siden overtog gården.[346)] Ifølge grundtaksationen 1682 ses våningen Nyportstræde 9 at tilhøre Morten Pottemager, som døde 1686.

Pottemageren Daniel Hansen, som fik borgerskab 1629 og i de første år boede til leje i gården Nyportstræde 7, gjorde sig bemærket på anden måde, bl.a. undlod han en dag at give møde (ildsmøde) ved en brand i Aastræde, skønt han var medlem af det efter branden i 1633 oprettede brandkorps. 1636 var han indblandet i en større sag i anledning af et gæstebud, han havde holdt, og hvor han kom i slagsmål med Wulf Pottemager og nogle fremmede svende. Der blev drukket 3 tdr. øl, og festen endte i et større slagsmål mellem deltagerne.

Daniel Hansen ses dog at have haft en temmelig god forretning. Han ejede en båd på 3 læster og blev i øvrigt 1637 selv ejer af gården. I 1643 under Torstenssons-krigen mødte han to gange for bytinget i anledning af nogle tyvekoster, han havde købt af nogle soldater. Disse kunne ikke forstå dansk, og forhørerne er derfor indført i tingbogen på tysk. 1645 ses Daniel Hansen at være rømt fra byen.[347)]

Pottemageren Svend Jensen, der fik borgerskab 1624, var sikkert den første på strækningen. Da han 1633 købte gården Nyportstræde 13, havde han allerede boet der i en del år.[348)] 1682 ses gården stadig at være pottemagergård. Gården i nr. 15 fik først sin pottemager, da Jens Rasmussen giftede sig 1685 med Enevold Jensens enke.[349)] Gården nr. 17 tilhørte 1593 Jørgen Pottemager, der s. å. solgte sin gård.[350)]

Køge Arkiverne

Trafikken gennem Nyportstræde

Det er givet, at der har været en del trafik gennem Nyportstræde af bønder nordvest for byen.Det var deres torvevej og den de kørte, når de skulle møde ved transporten af kongens fadebur.

Regnskaberne i 1685 nævner udgifterne til en ny port ved Lovgraven i Nyportstræde.Tre soldater hjalp snedkeren med at bære porten.Den gamle port blev transporteret til Nørreport og indsat. I 17oo-tallet,hvor det gamle Lovportstræde fik navnet Møllegade, hed Nyportstræde i en periode Lovportstræde.[351)]

Travlhed i Køge kro efter forbedret vognmateriel

Med årene skete der store forbedringer med det kørende materiel.Vognene blev behageligere at sidde i,hvilket medførte,at kongeparret på deres rejse mellem hovedstaden og Tryggevælde kunne springe opholdet over i Roskilde og køre direkte til Køge efter et kort ophold i Køge kro ved Greve.

Frederik 3.s og Sophie Amalies første besøg

26.august 165o ved kongeparrets første besøg - eller nærmere gennemrejse af byen,idet man kun gjorde et kort ophold og fortsatte til Tryggevælde - kom majestæterne imidlertid fra Roskilde. Man forstår borgmester Enevold Brochmands bekymringer,første gang han skulle modtage det nye kongepar. Chr. 4. havde aldrig stillet store fordringer og rejste altid kun med et lille følge.Det var noget helt andet med den unge dronning Sophie Amalie, der selv på rejser yndede at omgive sig med hele sin hofstat.

Ifølge planen skulle byrådet modtage kongeparret ved Nørreport,medens borgervæbningen præsenterede gevær.Man havde som sædvanlig vagt i kirketårnet for at holde øje med majestæterne,hvis ankomst ofte kunne trække noget ud. 29 læs møg, der lå foran købmand Cort Richters dør(Torvet 2),var kørt bort, og nogle tagsten ,som var blæst af Nørreport, blev påsat.[352)]

På udkig efter majestæterne

For yderligere at være parate ved kongeparrets ankomst,bad borgmesteren en karl om at ride til Kirke Skensved for at erfare,hvor langt den kongelig kortege var nået.Det viste sig senere, at man kom til at mangle vogne ved skiftet på Torvet. Majestæterne fik 24 vogne og dertil 5 bøndervogne, der skulle transportere personalet og det medførte gods til Tryggevælde, hvor overnatningen skulle finde sted. Rejsens mål var Nykøbing slot. 8

Køge Arkiverne

personer, lakajer og drabanter samt kongens skrædder,måtte overnatte i Køge på grund af vognmangel. "Henrik i Gl.Køge" kørte til Tryggevælde med dronningens kiste.De fik logi hos kæmneren samt mad og øl.Ved afrejsen om morgenen modtog de en pot fransk brændevin til deling.

Det var kæmneren,der stod for ansvaret med hensyn til uddelingen af vogne, medens borgmesteren skulle forberede ham på tidspunktet, f.eks. hvornår man kunne vente kongeparret hjem fra Nykøbing efter besøget hos prins Christians enke.For at være helt sikker i sin sag, sendte han en borger til Nykøbing for at få lidt at vide om tidspunktet, ligesom han,da konge - parret var ankommet til Tryggevælde, sendte et ridende bud derned for at høre nærmere.

To borgere vågede om natten i kirketårnet,og der brændte lys i vagtstuen på Torvet,"da Majestæterne var i Byen", hedder det i regnskabet.

Fr.3. ønskede at se bolværket og Blokhuset

Et notat i regnskaberne viser, at kæmneren betalte Anders Læssøe,"fordi han roede Kgl.Majestæt ud for at bese Bolværket og Blokhuset,desuden Henrich Aarentzen og en Hollænder,som roede velb. Slotsherre,Oluf Brokkenhus, ud der sammesteds". Jens Klokker fik betaling for at våge over kongens karm om natten. Afrejsen fandt sted 4.sept.,og denne gang var der ikke mangel på vogne. 26 borgervogne og et antal bøndervogne holdt parate til at køre til hovedstaden.

Kongeparret kom i postvogne på vej til svanejagt

Dronningen var en stor ynder af svanejagt,der som regel foregik et par gange hvert år ved Jungshoved.Der var svanejagt på programmet,da kongeparret ankom 6.aug.1652 til Køge.Kongen,dronningen og hofmesterinden,der plejede at køre i deres egne karme,kom denne gang i hver sin postvogn,hvilket var et særsyn.Byens mest fremtrædende borgere stillede friske heste til rådighed,og for kongens "Kammervogn" kom tre par "ledige Heste". 18 borgervogne kørte for suiten til Tryggevælde.Blandt følget var velb. Hannibal Sehested der ses at have været med, hver gang dronningen ønskede at skyde svaner ved Jungshoved.

Køge Arkiverne

Byen stillede 3 spand ekstra heste til vognskiftet 122 d.

8. august var majestæterne tilbage fra svanejagten i deres postvogne. De to velstående brødre, Christen og Ivar Caspersen Schiøller, havde skaffet friske heste til postvognene, desuden måtte kæmneren skaffe 9 ekstra heste, som skulle spændes for kongens kammervogn, således at den med friske kunne fortsætte fra Køge kro til hovedstaden. Dronningens kammerjomfru fik en borgervogn, som skulle køre hende direkte til København, fordi dronningen havde velb. Niels Banners frue med sig i postvognen. De øvrige borgervogne og bøndervogne skulle kun køre til Køge kro, hvor der var bestilt afløsning.

Trætte heste måtte efterlades i byen

Kongens enspændere var bevæbnede ryttere. 13. juni 1653 ankom 4 enspændere til Køge for at anmelde kongeparrets ankomst. Hestene var trætte efter det lange ridt og måtte derfor efterlades. Enspænderne tog videre med vogn efter at være blevet beværtet godt med mad og øl. De skulle helt til Nykøbing og kom først tilbage 3 dage senere for ridende at fortsætte hjemrejsen. Kæmneren skrev foruden det sædvanlige øl til maden 16 kander øl på regningen i anledningen af gennemrejsen.

Enspændere skamred deres heste

Kongeparret kom allerede den 14. juni, og ved dette besøg medgik 11 borgervogne og 5 vognmandsvogne. Sidstnævnte måtte kæmneren bestille, når der ikke var borger- eller bøndervogne nok at få. Tilsyneladende ønskede majestæterne at køre en ny vej til Tryggevælde denne gang, fordi rådmand Hans Christensens karl red foran kortegen og " viste Deres Majestæter Vejen did der fører". 6 personer og kongeparrets 11 heste blev i Køge. Dagen efter trak 4 karle " 4 Heste, som havde været for Deres Majestæters Vogne, hid til Byen " til København. Det indebragte hver karl 3 mark i løn. 2 enspændere, der kom sydfra fik vogn til hovedstaden, fordi deres heste var "lamme" som det hed.

Kongeparret "tvende Dørtræk"

17. juni var kongen og dronningen tilbage i Køge, hvor de også denne gang fik et antal ledige heste med, således at de kunne få friske heste for vognene, når de nåede Køge kro. Kæmneren sluttede dette besøgs regnskab ved at opremse, hvad det havde kostet byen "ved Kgl. Majestæts tvende Dørtræk".

Køge Arkiverne

Sidst i juli samme år var der atter travlhed i Køge. Kongeparret var denne gang ledsaget af Hertug August af Luneborg-Brunsvig og hertug Ernst Gynther. Besøget gjaldt Nykøbing,hvor enken efter prins Christian beboede slottet. 5 kuske og 14 heste,som havde været for Deres Majestæters vogne, blev natten over i byen,og den følgende dag trak 5 karle hestene til København. Seletøjet blev kørt i en bondevogn. Hjemkomsten skete 6.august.[354)]

Året 1654 bragte intet kongebesøg,men derfor var der ingen stilstand i byen med hensyn til gennemrejser eller tramsporter. Flere hundrede gange om året måtte kæmneren skaffe kørelejlighed til det store personale på de kgl.slotte og kronens mange aktiviteter. En kongerejse,der satte rekord

Dagene 28,29. og 30.juni 1655 satte rekord i antallet af vogne,der skulle skaffes. Dronningens moder og broder,Johan Frederik, ledsagede denne gang kongeparret. Blandt følget sås hofmesterinden von Rantzau og grevinde Rantzau samt generalmajor Gyldenløve. Dronningens kammertjener,den senere så berygtede Jacob Pedersen, der havde ansvaret for den kgl.bagage, fik udleveret 5 bømdervogne til transporten. Blandt følget var den franske dansemester, monsieur Zalor , der underviste dronningen,samt 8 musikere, deriblandt 4 violinister, 1 bassist og 1 cellist. Hjemrejsen, der foregik over to dage, 6/7 og 7/7, foregik som sædvanlig ad Køge landevej.. Dronningen, hendes moder og broder fik 8 heste i Køge, foruden at man medbragte friske heste, der skulle spændes for ved Køge kro.[355)]

Hoffets store forbrug af vildt

Hoffets store forbrug af vildt prægede transporterne visse måneder hvert år,hvor vogne med hjorte,rådyr,harer og vildgæs,ledsaget af pantsvende, blev omlæsset på Torvet og kørt enten til Københavns - eller Frederiks - borg slot.Agerhøns var en eftertragtet spise,og lensmanden havde engageret sig med agerhønsefangere,der selv bragte hønsene til hovedstaden.En transport kunne også indeholde levende harer,eller det var kongens falkoner,der kom med sine falke og høge i bure.[356)] Harerne fangede man i net, som pantsvendene medbragte.

Køge Arkiverne

Selv de mest velstående adelsfolk benyttede holdsvogne

De fleste opgaver byen fik var dog at skaffe kørelejlighed til rejsende, oftest en enkelt. Svigtede en holdsbonde, blev der sendt bud efter en borgervogn. Det skete ofte, og når året var omme, blev bonden stævnet ved sit herredsting og dømt til at betale, hvad hans svigtende ture havde kostet byen. Den rejsende medbragte et pas, som gav vedkommende fri rejse. Selv højtstående personer benyttede disse vogne, endog adelens fruer generede sig ikke for at sidde på en agestol bag en bonde og rumle til hovedstaden eller til en nærliggende herregård i åben vogn. Den aldrende rigshofmester, Christen Skeel, til Vallø m.m., der blev betragtet som en af landets rigeste mænd, benyttede altid disse vogne, når han passerede byen. Det skete dog en dag, at kongens staldmester nægtede at lade sig transportere af en bonde med et par gamle bæster og krævede en borgervogn.[357)]

Kongeparret holdt måltid i skoven ved Køge

6. maj 1657 kom kongeparret, der var på vej med deres suite til Saltø slot ved Næstved, som Korfits Ulfeldt ejede. Kæmneren skaffede 24 vogne, hvor - af nogle kun skulle køre til Ravstrup bondeby (Ravnstrup). Vognmanden Jens Lauridsen red ved kongens vogn til Freerslev for at vise vej. To dage senere vendte majestæterne tilbage ledsaget af hertug Ernst Gynther "og holdt Måltid her i Skoven ved Peblingehøjen med deres Kammerherrer og Kammerjomfruer og anden Hofholdning", hedder det i kæmnerens regnskab. Bøgen var sprunget ud.[358)]

Regeringen ønskede at genoprette nederlaget

Arvefjenden, Sverige, der var hårdt engageret i Polen, modtog 1. juni samme år en krigserklæring fra Danmark (regeringen), der ville genoprette sit sidste nederlag ved et angreb. Både forberedelserne og følgerne af den ulykkelig krig, der fulgte, satte sit præg på byen i de kommende år.

Køge Arkiverne